

VIGILIA

1997/5

SÍK SÁNDOR: Búcsúzó beszéd

NEMESHEGYI PÉTER: Paradigmaváltás a kereszténységben

GÁNÓCZY SÁNDOR: Hermeneutikus dogmatika

JOHN LUKACS: A vallás és a történettudomány

Beszélgetés John Lukacs-csal

Római álláspont a drogliberalizálásról

Wisława Szymborska versei

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Vakhit és vakbuzgóság	321
SÍK SÁNDOR:	Búcsúzó beszéd	322
NEMESHEGYI PÉTER:	Paradigmaváltás a kereszténységben	327
GÁNÓCZY SÁNDOR:	Hermeneutikus dogmatika (<i>Dolhai Lajos fordítása</i>)	333
JOHN LUKACS:	A vallástörténet problémái (<i>Ménésiné Mezősi Krisztina fordítása</i>)	339
MÉSZÁROS ATTILA:	Bencés tanárképzés Bakonybélien	346

PÁLYÁZAT

ZSILLE GÁBOR:	Az értelmiség küldetése	352
---------------	-------------------------	-----

SZÉPÍRÁS

GÖMÖRI GYÖRGY:	Wisława Szymborska	355
WISŁAWA SZYMBORSKA:	Sírfelirat; A gyűlölet; Elégikus számvetés (<i>versek, Gömöri György fordításai</i>)	356, 357, 358
MOHÁS LÍVIA:	Jusztiniánusz (<i>regényrészlet</i>)	360
LACKFI JÁNOS:	Szent Ágoston legendája (<i>vers</i>)	366
LÁSZLÓFFY ALADÁR:	Ima belátásért (<i>vers</i>)	367
SZÜTS ZOLTÁN:	időt nyer a vers (<i>vers</i>)	367
TARBAY EDE:	És akkor így szólt; Pillanatkép, nyitott blendével (<i>versek</i>)	368
FECSE CSABA:	Összefércelni velem (<i>vers</i>)	369
LUKÁCSY SÁNDOR:	Jókai magyar utópiája	370
RÓNAY LÁSZLÓ:	Társunk, Kosztolányi	375

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

HORÁNYI ÖZSÉB — LUKÁCS LÁSZLÓ:	John Lukacs-csal	384
-----------------------------------	------------------	-----

DOKUMENTUM

■	Drogliberalizálás? A Család Pápai Tanácsának lelkipásztori állásfoglalása	391
---	--	-----

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	395
---	-----

Vakhit és vakbuzgóság

Sajátos ellentétek feszülnek korunkban. Egyfelől: a tudomány és a technika szinte naponta újabb és újabb káprázatos eredményekkel lep meg bennünket. Az információs robbanás következtében az átlagember is egyre több tudásra tehet szert. Szobájában ülve a számítógépén keresztül felfoghatatlanul sok ismerethez juthat hozzá, a televízión keresztül szinte korlátlanul válogathat különböző műsorokban, telefonon pillanatok alatt kapcsolatba léphet bárkivel a Föld bármely pontján.

A tudás korában élünk, mondhatnánk büszkén. Ugyanakkor viszont a tudatlanság egyre riasztóbb méreteket ölt, tehetjük hozzá, miközben riadtan álmélkodva értesülünk e jelenségnek egyre újabb s egyre tragikusabb eseteiről. Mintha valami ősi primitívség állapotába hullanának vissza sokan. „Guruk” és „táltosok” hirdetik (többnyire borsos áron) világmegváltó eszméiket, amelyeket a Távols-Kelet ősi tanaiból, a kereszténység egyes gondolataiból s még ki tudja honnan szednek össze, egyéni receptek szerinti keveréket készítvé mindebből.

A hiszékeny és tudatlan emberek tömege pedig a nyomukba szegődik, mert szabadulni szeretne betegségétől, mert az önfeledt mámor állapotába szeretné beleringatni magát, vagy mert egyszerűen a kíváncsiság hajtja. A tudás diadalmas korát mintha elöntötték volna a babonák, a tévhitek és a vakhitek, s a nyomukban fakadó vakbuzgóság. Az az ősi törvény teljeseedik be újra, amelyre már az Ószövetség számos példát adott: az Istentől elfordult ember bálványoknak, illúzióknak rabságába kerül. A legnagyobb világszervezetek évekkel ezelőtt globális programot hirdettek meg az írástudatlanság leküzdésére. Eljött az ideje annak, hogy fölfedezzük a lelki analfabetizmus veszélyeit, s keressünk orvosságot ellene.

Az ezredforduló közeledte fölerősíteni látszik e vakhiteket. A folyamat ismerős az előző ezredforduló táján keletkezett szellemi-lelki téveszmék történetéből. Az egyház a belső megújulást, a bűnbánatot és a megtérést hirdette meg, hogy felkészüljön Jézus születésének évfordulójára. A történelem folyama hol csendesen, hol viharzón-hullámosan ömlik keresztül századokon és évezredekben, nem téve különbséget a kerek számok és a közönséges kalendáriumi évek között. Egyetlen igazi fordulat történt ezen a világon: akkor, amikor Istennek Fia emberként belépett e történelembe, hogy osztozzon sorsunkban, s ezáltal megossza velünk Isten életét — átmenetileg már itt a földön, véglegesen pedig odaát, „Isten nyugalmas boldogságában”.

Búcsúzó beszéd

„Ha ki engem szeret, az én beszédemet megtartja” (Jn 14,23)

A budapesti piarista gimnázium végzett növendékeihez 1923. május 23-án intézett beszéd.

Kedves fiaink!

Most, amikor a mai evangéliumot olvasom, két gyülekezetet látok magam előtt. Látom az apostolokat a nagy szétszakadás, a világba való szétmenés előtt, a Cenaculumban, az utolsó vacsora termében, amint várják együtt a Szentlélek eljövetelét. És itt látlak magam előtt titeket: ti is a szétszakadás, a világba való szétoszlás előtt álltok, és ti is ide gyűltetek, a Cenaculumba, az Oltáriszentség termébe, és mielőtt szétmennétek, itt várjátok együtt a Szentlélek kegyelmét, amely a szívetekbe fog szállani a szentáldozásban. Oh, vajha a ti szétválástok is olyan hasonló lenne az apostolokéhoz, amilyen hasonló az övékhez ez a várakozástok. Vajha ti is igazán innen, a Cenaculumból indulnátok el a nagy világba, mint ők, szívetekben az Úr Jézussal, aki veletek van mindennap a világ végezetéig. Vajha ti is a rátok szállott Szentlélekkel lelketekben indulnátok el, mint ők: a győzhetetlen kegyelemmel, amely elég egy nagy élet küzdelmére. Mert amint az apostolok szétválása valójában nem volt válás, hanem elszánt nekiindulás az evangélium világhódító harcának: ez a ti búcsúzástok sem végleges búcsúzás, hanem felkenetés, nem válás, hanem harcba indulás, indulás a krisztusi élet jó harcára.

Ennek a búcsúzásnak, amely búcsúzás, de nem elválás — ennek a búcsúzásnak szavait akarom most elmondani nektek.

Búcsúztok ma elsősorban *ettől az oltártól*. Nem jöttök ide többé törvényszerűen, intézményesen, közös szentáldozáshoz. Búcsúztok a közös áldozástól, s ebben van valami melankólia. Jól esik nekünk, szüleiteknek, tanáraitoknak — jól esik ma is itt látni benneteket tisztán, a bűnbánat friss hullámaintól felfrissülten, a hozzátok siető Úr Jézus elé ragyogó szemmel. És jól fog esni nektek is visszagondolni rá, ha majd egyszer valamikor úgy fogtok visszanézni mai magatokra, amint mi nézünk ma rátok, és meg fogjátok érteni, milyen értéket jelentett számotokra ez a közös szentáldozás. De csak a közös áldozástól búcsúztok, nem magától a szent áldozástól; hiszen ti jól tudjátok, hogy az Anyaszentegyház törvénye nem a gyermekkorak szól, és nem az iskolának szól, hanem szól minden időnek, minden kornak, minden embernek, és a férfiúnak, aki az élet sorvasztó küzdelmét vívja, még mérhetetlenül nagyobb szüksége van rá, mint a gyermeknek. Ti jól tudjátok ezt, és mi is tudjuk, hogy a közös iskolai áldozások után az önkéntes, szabad, férfias áldozások nemes sora következik a ti életetekben. De ha nem búcsúztok az áldozástól, még sokkal kevésbé búcsúztok magától az Úr Jézustól. Nem búcsúzás ez, hanem apostolok oszlása. Nem válik Ő sem töletek, hanem így szól majd hozzátok, amikor a szentáldozásban ezen a szentmisén szívetekbe száll:

Édes fiaim! Búcsúzom tőletek, de nem válunk egymástól; úgy búcsúzom tőletek, mint az apostoloktól. Azt mondom nektek, amit nekik mondtam: Menjetek, és én veletek vagyok mindennap a világ végezetéig. Veletek vagyok, veletek akarok lenni hitben, akaráásban, cselekedetben, tisztaságban, szeretetben. Küldelek benneteket a világba: menjetek és tegyetek bizonyosságot rólam. Én neveltelek magamnak benneteket, mint az apostolokat. Most menjetek, és akarom, hogy érezzene meg engem rajtatok az emberek. Mert ez kell nektek legjobban: belőlem élő, Krisztusból élő, énhozzám hasonló, erős, szép egyéniségek. Ebből van olyan kevés a világon, ezért boldogtalanok az emberek, azért megy rosszul a világ sora. És ezért küldelek benneteket a világba, mert ki legyen ilyen, ha nem ti, akik nyolc évig az én keblemen melegedtetek, akiknek megadtam mindent: komoly, alapos tudást fegyverül, okos, ésszerű, öntudatos hitet, utat, kedvet és kegyelmet a jóra, akiket testemmel, véremmel tápláltalak, szeretetemmel elhalmoztaltalak, nyolc éven át szívemen melengettelek. Kik legyenek énbőlőlem valók, énhozzám hasonló, ha ti nem? Rátok vár a világ: Menjetek és tegyetek bizonyosságot rólam az emberek előtt. Bizonyosságot élő hitetekkel, világító erkölcsötökkel, diadalmas szeretetetekkel. „Ha ki engem szeret, az én beszédemet megtartja.”

Búcsúztok *ettől a háztól* is, ettől a kápolnától, ettől az iskolától. Ebben is van melankólia. Valami megillető szomorúság, a „Ballag már a vén diák” mélységes, bús hangulata száll a lelkünkre. Soha többé nem lesztek iskolásfiúk. Ezer élménytől, ezer kedves, érdekes, jóleső emléktől vesztek búcsút mindörökre. Nyolc év nagy idő az életben, és ti nyolc gyönyörű évtől búcsúztok most. De ez a búcsúzás sem válás. Nem válás: hiszen ti nem tudtok elszakadni ettől a háztól. Nem mondjátok: Isten veled! — hanem azt mondjátok: Viszontlátásra! Nem tudtok elszakadni innen, vissza fogtok ide járni szentmisére, szentbeszédre, szentségekhez járulásra, ünnepélyekre, beszélgetésre, életproblémáitok meghányására-vetésére. Visszahoz ide a szívetek még igen sokszor. De nem válás azért sem, mert ez az iskola nem enged el benneteket, ez az iskola veletek akar menni: belevette magát a lelketekbe, és veletek megy mindenhová. Adott nektek valamit, ami lelketeknek részévé lett, amit ki nem téphet onnan soha semmi: szellemet lehelt belétek, amely bennetek él, és élni fog, és engedje nektek az Úristen, hogy éljen is minél tovább és minél erősebben. Ez a szellem a *piarista szellem*: katolicizmus szelleme — az egészséges, egyszerű, mély és gyakorlati hazafiság szelleme — és a pietas szelleme.

Az *egészséges, egyszerű, mély és gyakorlati katolicizmus szelleme*, azé a katolicizmusé, amely nem éri be azzal, hogy katolikusnak született az anyakönyv szerint, nem éri be azzal sem, hogy katolikus iskolában tanult az iskolai névkönyvek tanúsága szerint, nem még azzal sem, hogy talán katolikus intézményeknek, egyesületeknek lett a tagjává az egyesületi névsor tanúsága szerint, hanem amely szabályozni, intézni akarja az egész életet, a katoli-

kus anyaszentegyháznak Istentől adott minden időkre szóló törvényei szerint. Katolicizmus, amely nem intézi el a vallási életet a vasárnapi szentmisével, talán prédikációval, hanem áthatja a hétköznapiakat is, egy nagy elv, egy alakító világnézet értelmében intéz munkát és szórakozást, hivatást, hivatalt, karrierkeresést, pénzgyűjtést, emberekkel való érintkezést, házasságot, mindent: az egész élet katolicizmusa. Katolicizmus, amely nem szentimentális ellágyulás, nem szavalás a köz előtt, nemcsak politikai program, vagy irodalmi motívum, hanem áthatja az egész embert: gondolatot, érzést, cselekvést, mindent. Katolicizmus, amely nem ismer félséget, megalkuvást, szűkkeblűséget, nem fél tudománytól, művészettől, élettől, modern problémáktól, nem sava-nyú, nem életunt, nem élettől idegen, nem botránkozik, nem morog, nem kritizál, hanem nyíltan, egyenesen, bátran kitarja lelkét az életnek, semmi emberit magától idegennek nem érez, minde-nestül benne él a mai életben, a mai kultúrában, de Isten szemén át néz mindent, a mi Urunk Jézus Krisztuson át fog meg min-dent, az isteni kegyelem erejével hat át mindent, és a győzelmes tett hatalmával él és sugároz magából erőt és szeretetet: nagysza-bású, szépséges, győzelmes krisztusi egyéniséget.

Az egészséges, egyszerű, mély és gyakorlati hazafiság szelleme, amely nem a szavak hazafisága, nem az újságok hazafisága, nem a pártok, egyesületek és ünnepélyes versek hazafisága, hanem a kereszténység hazafisága. Hazafiság, amely megértette, hogy egyetlenegy az, amire a hazának szüksége van, mert mindene van, ha ez megvan, és semmije sincs, ha ez nincs meg, megértet-te, hogy egyetlen egyen fordul a mi édes hazánknek élete-halála, és ezt az egyet akarja és tudja adni a hazának: egész embert, egész, harmonikus, győzelmes keresztény férfijellemet.

És a *pietas szelleme*. „Pietati et scientiis — a pietasnak és a tudománynak” — olvassátok kollégiumunk homlokzatán. „Ad maius pietatis incrementum — a pietas növelésére!” — ez rendünk szent alapí-tójának jelszava. Ebben a cinikus, hitetlen, kritizáló társadalomban, eb-ben a hagyományoktól elszakadóban levő, letört, szomorú korban, eb-ben az örök ellenzékiiség bacilusaitól megmérgezett szegény Magyar-országban, ahol majdnem minden lélek alaphangja a „nem” vagy a „talán” — ez a piarista szellem az erőteljes férfias „igen”-nek építő szavát akarja szétragyogni a világba. A pietas szelleme a nagyszabású „igen” szelleme, a tiszteletteljes, alázatos, öntudatos meghajlás minden előtt, ami nagy és szent: történelem és múlt előtt, hagyományok és szentségek előtt, nagy emberek, hősök és szentek előtt, tekintély és er-kölcs előtt, lelki nemesség és lelki nagyság előtt. A pietas az a győzel-mes meghajlás, amelyben semmi sincsen a szolgálatságból, amely maga a nemes szabadság, maga a fensőbbes öntudatosság. Ez a pietas önmagotokban is megtanít tisztelni a nagyot, az istenit: a lelket, a jel-lemet, a tisztaságot, az egyéniséget, énekek legmélyebb, legneme-sebb hajlamait, megtanít tisztelni legnemesebb magatokat. — Ezt

a szellemet lehelte belétek ez a ház, engedje nektek az Úr, hogy meg ne tagadjátok. „Ha ki engem szeret, az én beszédemet megtartja.”

És búcsúztok, fiúk, tőlünk is, *tanáraitoktól*. Hogyne volna megható, hogyne volna fájdalmas nekünk ez a búcsúzás. Nyolc évet töltöttünk együtt, közös munkában, közös szórakozásban is nem-egyszer, közös élményekben. Búcsúzni ettől a nyolc esztendőttől, nyolc év munkájától, élményeitől, ti aligha tudjátok, legfeljebb csak sejtitek, mit jelent ez nekünk. A ti édes szüleitek, akik ebben egyek velünk, azok értenek ma bennünket. Azok úgy néznek most rátok, mint mi. — Istenem! — gondolják velünk — mi vár ezekre a mi fiainkra? Eddig óvtuk őket, itt melengettük a fészekben, a család fészkében, egy osztály fészkében, egy kis világ meghitt melegében. Óvtuk, védtük őket a szélről is, bajtól, kísértéstől, veszedelemtől, és most vár rájuk az ellenséges élet, a bizonytalanság, a próba, a küzdelem, a szenvedés. És tudják velünk együtt, hogy így kell ennek lennie: kell a próba, kell a harc és kell a szenvedés, mert ott válik el, ott erősödik meg, ott kél győzelemre az érték. De milyen szorongó, milyen fájdalmas érzés ez! Mi vár a mi szeretteinkre azok között, akik nem szeretik őket úgy, mint mi szeretjük? A tyúkanya jut eszünkbe, amely kacsafiókákat nevelt, és mikor a fiatalok vízre szállnak, aggódva néz utánuk az idegen, ismeretlen, titokzatos elem partjáról.

De ez a búcsúzás sem válás. Búcsúzunk töletek, fiúk, de nem eresztjük el a kezeteiket. Búcsúztok tőlünk, de tudjuk, hogy nem eresztitek el a kezünket. Az a kar, amely nyolc éven át kinyújtva nyúlt felétek, nem tud lelankadni ma sem. Azok a kezek, amelyek nyolc éven át szorították a mienket, nem tudnak kibontakozni egy nap alatt. Ti nem tudtok mindenestül elszakadni tőlünk, mert mi adtunk nektek valamit, ami nem engedi, hogy valaha is egészen idegenek legyetek tőlünk. Adtunk nektek valamit, aminél nagyobbat nem adhatunk: a lelkünkéből adtunk nektek egy darabot. Egyik tanárotok többet adott, a másik kevesebbet, de egyik sem adott olyan keveset, hogy szavakban ki lehetne fejezni az értékét; — a lelkünkéből adtunk mindnyájan. Soká lesz még, míg meg tudjátok majd érteni egészében, hogy mit adtunk nektek. Amit verejtékes munkával tudományt magunknak megszereztünk, amit munkában, érzésben, fájdalomban átéltünk, amit hitben, világnézetben, jellemben, kemény kovácsolással magunkon kidolgoztunk, amit rólátok, minden egyesetekről, tehetségekről, haladáistokról, hibáitokról, problémáitokról nehéz gondolkozással, virrasztással végigelméltünk, végiggyötröttünk, azt adtuk nektek, fiúk. A lelkünket adtuk nektek, a lelkünk egy-egy eleven darabját, és ez az, ami mindig vissza fog húzni a mi lelkünkhöz, mint a vasdarabot a mágnes. Ezért nem válunk töletek, hanem, ha búcsúzunk is: várunk rátok, szüntelenül, mindegyitekre.

A tyúkanyát említettem előbb és a kacsafiókákat; de ez nem jó hasonlatnak. Ti nem úgy fogtok ránk visszanézni, mint kacsafió-

kák a tehetetlen anyára, hanem úgy, mint a tengeren járó hajó a világítótoronyra. És ezt nem elbizakodás, még csak nem is a büszkeség mondatja velem, hiszen a világítótorony nem magától vette a fényét, más kezek gyújtottak berne tüzet. Bennünk is más gyújtott tüzet. Az Úristen tüze az, amely mibennünk ég, de az Úristen úgy akarta, hogy a ti számotokra mibennünk égjen. Ő épített oda bennünket a ti tengeretek partjára világító toronynak, és Ő gyújtotta meg bennünk a tüzet, a hitnek, a természetfölötti életnek, a tudománynak és a szeretetnek tüzeit. Főképpen a szeretet tüzeit, mert a legnagyobb, amit nektek adtunk, fiúk, ez volt. Most megmondom nektek bizalommal: amit mi nektek adtunk, nem azért adtuk, mert ez a mesterségünk, nem is azért, mert kötelességünk volt és hivatásunk, hanem főképpen szeretetből. Tudományra tanítottunk benneteket és igazságra, mert nagyon szeretjük a tudományt és az igazságot. Szépségre tanítottunk benneteket és művészetre, mert nagyon szeretjük a szépséget és a művészetet. A jó Istenre tanítottunk benneteket, mert mi nagyon szeretjük a jó Istent. Erkölcsre tanítottunk és tisztaságra, mert mi nagyon szeretjük az erkölcsöt és a tisztaságot. És tanítottunk benneteket, fiúk, főképpen és mindenekelőtt azért, mert nagyon szeretünk benneteket. És ti azért hittetek nekünk, mert hittetek a szeretetnek, mert tudtátok, éreztétek, hogy jót akarunk nektek, hogy jót teszünk nektek, hogy szeretünk benneteket.

És én arra kérlek benneteket, hogy higgyetek ezután is a szeretetnek. „Nos credidimus caritati — mi hittünk a szeretetnek” — mondotta az apostol. Ezt tegyétek ti is. Mikor azt mondom nektek, hogy legyetek jó katolikusok, legyetek hívek hitetekhez, nem hivatkozom a hit szokaira. Hiszen ti tudjátok, hogy hivatkozhatnék arra is, hogy ismerjük a nehézségeket, és megmutattuk és meg tudnók mutatni nektek ma is, hogy a mi igazságunk az igazság — de most nem erre hivatkozom. Mikor azt mondom nektek, hogy legyetek igazak és tiszták, nem hivatkozom a törvényre. Hiszen ti tudjátok, hogy nem tértünk ki az élet nehézségei elől, sokszor megbeszéltük, és meg tudjuk mutatni, hogy ez az életnek és igazságnak szava — de most nem arra hivatkozom: a szeretetre hivatkozom. Azt mondom nektek, amit az Úr Jézus mondott tanítványainak: megmondoztam nektek; ha másképpen volna, megmondanám nektek. Ti tudjátok, fiúk, hogy szeretünk benneteket, és azt mondjuk nektek, ami igaz és jó, és úgy mondjuk nektek, amint igaz és jó. Ha nem úgy volna, másképp mondanók nektek. Legyetek hívők és katolikusak, mert így igaz és így jó. Legyetek igazak és tiszták, mert így igaz és így jó. Higgyétek el ezt nekünk, mert szeretünk titeket. Tartsátok meg ezt, mert szeretünk titeket. És szeressetek bennünket, mert mi nagyon szeretünk titeket. „Ha ki engem szeret, az én beszédemet megtartja”.

Paradigmaváltás a kereszténységben

NEMESHEGYI PÉTER

Született 1923-ban Budapesten. 1944-ben belépett a jezsuita rendbe, a római Gergely Egyetemen teológiai doktorátust szerzett. 1956-tól 1983-ig a tokiói Sophia Egyetem Hittudományi karának professzora. 1993-tól a Zsámbéki Katolikus Tanítóképző Főiskola tanára. A szerzővel 1997. 2. számunkban beszélgettünk.

„Amikor elérkezett az idők teljessége, Isten elküldte Fiát, a testté lett Igét, a Szentlélek felkentjét, hogy örömhírt vigyen a szegényeknek, meggyógyítsa a megtört szívűeket. Ő a közvetítő Isten és az emberek között. Ugyanis az Ige személyével egyesült embersége volt üdvösségünk eszköze. (...) Az emberek megváltásának és Isten tökéletes megdicsőítésének ezt a művét az Úr Krisztus elsősorban áldott szenvedésének a halottak közötti feltámadásának és dicsőséges mennybemenetelének mystérium paschaléjával valósította meg, amely által halálunkat halálával lerontotta és feltámadásával életünket újjászerezte” (SC 5).

A II. Vatikáni zsinatnak ez a kijelentése új kort nyit meg a kereszténység szellemtörténetében. Az itt bekövetkezett változást joggal nevezhetjük paradigmaváltásnak.

A paradigmaváltás fogalma

A természettudományok példája

A neves természettudós, Thomas Kuhn híres könyve révén terjedt el a paradigmaváltás gondolata nemcsak a természettudományokban, hanem más téren is. Kuhn a paradigma szón olyan gondolatrendszert ért, amelybe a különböző részlet-megismerések beilleszkednek, és egy szerves egészet képeznek. Az ilyen paradigma olyan, mint egy mértani ábra: van középpontja és van perifériája, a hozzá tartozó minden elemnek megvan a maga helye, és minden elem értelmét az egésszel való viszonya határozza meg.

Kuhn szerint a természettudományok történetében ilyen paradigmák uralkodtak évszázadokig. Lassacskán azonban felgyűltek olyan új felismerések, amelyek nehezen illeszkednek bele a régi paradigmába. Így feszültség keletkezik. A hagyományos paradigma azonban olyan erős, hogy a bele nem illő elemeket is saját viszonyrendszerébe kényszeríti vagy ignorálja. Egyszerre azonban megszületik egy gyökeresen új meglátás, amelynek következtében összeomlik a régi, és kialakul az új. A régi paradigma elemei nem tűnnek el, hanem új értelmet nyernek. Sok minden megmarad, de mégis minden megújul. Azonban az új paradigma sem meríti ki a valóság-megismerés minden lehetőségét, az idő előrehaladtával újra felhalmozódnak az azt megkérdőjelező meglátások, és egy szép napon megszületik egy újabb paradigma.

Ilyen paradigmaváltás példája az arisztotelészi fizikából a newtoni mechanisztikába való lépés. Newton ugyanis nem elégedett

meg azzal az arisztotelészi magyarázattal, hogy az alma azért esik le, mert a földből és vízből, vagyis „nehéz elemekből” álló almának „lent” van a természetes helye, hanem rájött a tömegvonzás törvényére, amely átalakította az egész fizikát.

Hasonló paradigmaváltást jelentett a geocentrikus ptolemaioszi világképből a kopernikuszi világképbe való átmenet, majd a statikus világkép felváltása a dinamikus, evolúciós világképre. Végül századunkban a newtoni paradigmát váltotta fel az Einstein, Planck és Heisenberg belátásain alapuló modern relativitáselmélet és kvantumfizika.

Mindezek a természettudományokban bekövetkező paradigmaváltások nemcsak a természettudományokat befolyásolták, hanem más téren is módosították az emberek gondolkodásmódját. A hagyományt mindig nagyra tartó vallások, a kereszténységet is beleértve, gyakran görcsösen ragaszkodtak a régi paradigmákhoz, és csak nagy megrázkódtatások árán tértek át — ha egyáltalán átértek — valamilyen új paradigmára, és értelmezték újra a világot.

A keresztény önértelmezés változásai

Érdekes volna bemutatni, hogy az említett paradigmaváltások milyen hatással voltak a keresztény gondolkodásra. Ez azonban meghaladná egy rövid cikk keretét. Ezért itt a paradigmaváltás fogalmának segítségével egy szűkebb, de nem kevésbé fontos — sőt fontosabb — kérdést szeretnénk megtárgyalni: a kereszténység központi önmegértése változásainak kérdését a történelem folyamán.

Krisztológiai paradigmák

A kereszténység középpontjában Jézus Krisztus alakja áll, hiszen ezért nevezték a keresztényeket már Antiochiában „krisztianoi”-nak, vagyis „krisztusiak”-nak (ApCsel 11,26). A magyar keresztény szó, szláv közvetítéssel, ebből a szóból származik, nem a latin *crux* „kereszt” szóból: ezért is volt régebbi kiejtése, katolikusoknál, protestánsoknál egyaránt, „keresztyén”. A kereszténység önmegértésének kérdése tehát Jézus Krisztus személyének és szerepének megértésére összpontosul. Melyek voltak azok a paradigmák, amelyekkel a keresztények Jézus Krisztust, és a vele való kapcsolatukat értelmezték? Az áttekinthetőség kedvéért csak néhány alapvető paradigmát emelünk ki.

Az első paradigma

Amint a szinoptikus evangéliumokból és az Apostolok Cselekedeteinek könyvéből láthatjuk, az első keresztény közösségek önmagukat az Isten országába befogadott végérvényes Isten-népnek, Isten gyermekei közösségének tekintették. Hitük központja Jézus Krisztus volt, akit az Atyaisten küldött mint végső kinyilatkoztatót és mértékadót (ilyen értelemben: messiást). Az Atya fel támasztotta őt, jobbára ültette, és mindenek urává tette. Általa

kapja meg Isten új népének valamennyi tagja a Szentlelket mint Isten legcsodálatosabb ajándékát. E néphez való tartozás feltétele nem etnikai hovatartozás vagy a mózesi törvény betartása, hanem a Jézus Krisztusba vetett hit, az ő nevében felvett keresztség (baptizma), és az élő Úrral egyesítő kenyértörés (úrvacsora). Az Országba befogadottak bűneit megbocsátja az Isten, és feltámasztja őket is az örök életre.

Ebben a paradigmában még nem kap hangsúlyt a megtestesülés szótériológiai jelentősége. Jézus halála ugyan fontos szerepet játszik, de annak teológiai magyarázata még bizonytalan és változatos. A hangsúly az Isten országának (uralmának) örömhírébe vetett hiten, a Jézus szeretetparancsa szerinti életvitelen és a feltámadt Úrba vetett reményen van.

A második paradigma

Pál és János irataiban, valamint a Zsidókhoz írt levélben már észrevehető egy másik paradigma, amely később a hellenisztikus kultúra világában bontakozott ki. Ezt a paradigmát Iréneusz (Eirenaeus) következő szavai fejezik ki tömören: „Azért lett emberre az Ige, hogy az ember Isten gyermekévé váljék”.¹ „Az Isten Igéje, Urunk Jézus Krisztus, túláradó szeretettől indítatva az lett, amik mi vagyunk, hogy bennünket azzá tegyen, ami ő”.²

Ebben a paradigmában tehát központi szerepet kap a „megtestesülés” (Jn 1,14): Isten egyszülött Fiának emberre levése. Ő valóságos Isten és valóságos ember: benne valósul meg az istenségnek és az emberségnek az az egysége, amely az embereket üdvözíti. Az emberek üdvössége ugyanis abban áll, hogy az „isteni természet részeseivé” (2Pét 1,4) lesznek, megistenülnek (theopoiésisz). A feltámadt Úr Krisztus által küldött Szentlélek hozza létre a hívőkben ezt a megistenülést. Ezért érvelhettek az egyházatyák a Szentlélek istenségének tagadói ellen azzal, hogy nem lehet teremtmény Ő, akinek jelenléte megistenít. Ambrus így ír erről: „Ki merné elválasztani a Szentlelket az Atyaistentől és Krisztustól; hiszen általa valósul meg az, hogy — Péter apostol szavai szerint — az isteni természetnek leszünk részeseivé.”³

Az első paradigma elemei nem tűnnek el, de nem esik rájuk a hangsúly. Az „Isten országa” kifejezés Pál és János írásaiban csak egyszer-kétszer fordul elő. Jézus földi életének példájáról és gazdag tanításáról, például példabeszédeiről, kevés szó esik. Pál szándékosan nem beszél ezekről, és János is csak néhány elemet ragad ki.

Jézus kereszthalála Pálnál, Jánosnál és a Zsidókhoz írt levélben mint a bűnöket eltörlő, egyetlen, tökéletes áldozat sokkal nagyobb hangsúlyt kap, mint az első paradigmában. Ez a halál azonban mindig Jézus feltámadásával kapcsolódik össze. Pál szerint Jézus „meghalt bűneinkért” (1Kor 15,3), de ha nem támadt volna fel, „még bűneinkben” vagyunk, és „nyomorultabbak vagyunk minden embernél” (1Kor 15,17.19). János az egy „felemeltetem” szóval fejezi ki a keresztfára való felemeltetést és a feltá-

¹Adv. Haer. 3, 19,1.

²Adv. Haer. 5, praef.

³De Spiritu Sancto, 1, 6, 80.

madás által történő megdicsőülést (Jn 14,32). A Zsidókhoz írt levél szerint pedig Jézus „tulajdon vérével ment be a szentélybe” (9,12), ahol „az Isten trónjának jobbára ült” (12,2).

Az ókori egyházban az antiochiai teológusok inkább az első eredeti paradigma szerint gondolkodtak; az alexandriai teológusok pedig a második paradigmát követték.⁴ Ez nemcsak a görög világ vallási vágyainak felelt meg, hanem az egész nagy ázsiai vallásosság alapvető vágyának is.

A keleti egyház mind a mai napig ezt a második paradigmát követi. Tanúskodnak erről a keleti liturgia gyönyörű himnuszai és az ikonművészet csodái.

A nyugati egyházban az 5. században egy új paradigma jelent meg, amely egészen a II. Vatikáni zsinatig uralta a „latin” kereszténység felfogását. E paradigma megalkotója: Szent Ágoston. Az ő teológiájában az egész üdvtörténet Ádám és Krisztus körül forog. Ádám eredeti bűnével megrontotta az egész emberiséget: bűne és annak büntetése (rosszra hajló természet, halál) átszáll valamennyi utódjára. Isten azonban megkönyörült az emberen, és elküldte e világba saját egyszülött Fiát, aki kereszthalálával békét teremtett Isten és az emberek között. Jézus érdemeire való tekintettel Isten az emberek rosszra hajló akaratát kegyelmeivel bensőleg segíti, hogy képesek legyenek hinni, Isten parancsait követni, és így kiérdemelni a mennyei boldogságot.

Ebben az új paradigmában Krisztus megtestesülésére és kereszthalálára esik a hangsúly. Anzelm szerint Istenemberre van szükség, hogy helyettünk szenvedve helyreállíthassa az emberi bűn által Istenen ejtett végtelen sérelmet, és lerója a bűn tartozását.

Ebben a paradigmában az előzőek több fontos eleme háttérbe szorul. Kevés szó esik Isten országáról és annak építéséről; Jézus földi élete eseményeinek és tanításainak fontossága eltörpül a kereszthalál fontossága mellett; félő, hogy az Atyaisten hajthatatlanul szigorú bíró képében jelenik meg, aki nem nyugszik, amíg ártatlan Fia halála által helyre nem áll az igazságosság rendje; a feltámadás szótériológiai, üdvhozó szerepe elhomályosul; a Szentlélekről mint megistenítő jelenlétről alig esik szó: a kegyelem szó elsősorban az ingyenes bűnbocsánatot és az emberi értelmet és akaratot természetfölöttien erősítő „teremtett” energiákat jelenti.

Ennek a paradigmának uralmát bizonyítja a nyugati egyház ikonográfiája, amelyben szinte kizárólag az isteni Gyermeek születését és Jézus szenvedését ábrázolták. Ugyanezt bizonyítják a katekizmusok, amelyek az Ádám-Krisztus viszonyra épülnek, és a bűnt meg a bűnbocsánatot helyezik középpontba. Megistenülésről alig esik szó. A teológiai tankönyvek hosszan tárgyalják, hogy Jézus szenvedése miként hoz megváltást; Jézus feltámadásáról pedig csak röviden esik szó, és akkor sem szótériológiai, hanem inkább apologetikai jelentőségét domborítják ki.

⁴Vö.: Ohlig, Karl-Heinz: *Fundamentalchristologie. Im Spannungsfeld von Christentum und Kultur*, München, 1986, 198-244.

A harmadik paradigma

A fenti magyarázatból világos, hogy ez a harmadik paradigma nem ideális. Régen sem volt az, ma pedig, amikor a szentírástudomány és a teológiatörténeti kutatás haladása megmutatta, hogy másra helyezik a hangsúlyt az újszövetségi iratok és a régebbi egyházatyák, még kevésbé tekinthetjük kielégítőnek. Nem is beszélve arról, hogy az eredeti bűn, a bűn és büntetés fogalma, az emberi tevékenység értékelése stb. napjainkban egészen új problémákat vet fel, amelyekre ez a paradigma nem ad kielégítő választ.

Az említett harmadik paradigmát a 16. századbeli reformátorok nem változtatták meg lényegesen, sőt még inkább kiélezték. Ennek egyik jele az, hogy a protestáns egyházakban húsvétvasárnapnál is fontosabb ünnepnek tekintik a nagypénteket, Jézus megváltó kereszthalálának emléknapját.

A negyedik paradigma

A 18-19. század protestáns liberális teológusai megkíséreltek egy új paradigmát teremteni, amelyet azonban mind a katolikus egyház, mind a reformátorokhoz hűséges protestáns egyházak visszautasítottak. E szerint a paradigma szerint Jézus csupán felülmúlhatatlan erkölcsstanító volt, aki életének példájával és szavaival megtanította az embereket arra, hogy az Isten Atya, és minden ember testvér. E teológusok szerint a megtestesülés, megváltás, feltámadás, Szentlélek-adományozás csupán mítosz, amelyet a modern ember már nem hihet. Századunk eseményei megmutatták, hogy a kereszténység ilyen reduktív magyarázatának nincs történelemformáló ereje. Az ember drámája sokkal mélyebb síkon zajlik, mint ahogy ezek a gondolkodók képzeltek.

Az ötödik paradigma

Századunk közepén jelent meg az ötödik paradigma: a II. Vatikáni zsinaté. Sajátossága, hogy szintetikusán egyesíteni törekszik az előző paradigmákat. A legnagyobb rokonságot a második paradigmával mutatja. „Isten úgy határozott, hogy kinyilatkoztatja önmagát, és tudtunkra adja akaratának szent misztériumát, amelynek révén Jézus Krisztus, a megtestesült Ige által, a Szentlélekben az embereknek szabad útjuk van az Atyához, és az isteni természetben részesülnek” (*Dei Verbum* 2) — mondja a zsinat, visszhangozva a görög egyházatyákat. Jézus „egész jelenlétével és önkinyilatkoztatásával, szavaival és tetteivel, csodákkal és jelekkel, főleg pedig halálával és feltámadásával tökéletesen befejezi a kinyilatkoztatást” (DV 4). A pászka-misztérium szót a zsinat azért kedveli, mert a Szentírás által „átmenet”-nek értelmezett pászka szó (Kiv 12,11) egyszerre fejezi ki Jézus halálát és feltámadását. „Elhagyom a világot, és az Atyához megyek” — mondja Jézus (Jn 16,28). Ez azáltal történik, hogy Jézus a szeretet parancsát tökéletesen megvalósítva meghal, és — minthogy „a szeretet és annak alkotása (örökké) megmarad” (*Gaudium et spes* 39) — feltámasztja őt az Atyaisten a Szentlélek által.

E paradigma tehát erősen hangsúlyozza az Atyaisten mindent megelőző szeretetét, elénk tárja „Isten országának jelenlétéként”

⁵*Gadium et spes* 22.
(A hivatalos magyar
fordítás itt téves.)

(*Lumen gentium* 5) Jézus egész életét. Hangoztatja Jézus halálának döntő fontosságát: „Mint ártatlan Bárány, önként kiontott vérével kiérdemelte számunkra az életet, és Isten öbenne kibékített bennünket örmagával és egymás között”⁵, és halálát mindig egybe-kapcsolja üdvhozó feltámadásával: „Krisztus feltámadt, halálával legyőzte a halált, és élettel ajándékozott meg bennünket, hogy mint fiak a Fiúban, kiáltsuk a Lélekben: Abba, Atya!” (GS 22).

A 20. században, két világháború borzalmai után Jézus halálát hirdetni kell, de e halál értelmét a mai ember — a harmadik pa-radigmától eltérően — nem annyira a bűnökért való engesztelés-ben, mint inkább a szenvedő emberiséggel való isteni szolidaritás vállalásában látja. Szenvédéseinkben velünk van Jézus, de ez a Jé-zus egyben a feltámadt Úr, aki isteni életét már most megosztja velünk, és a Szentlelket szívünkbe öntve belevon a mindenséget egyesítő szeretetének művébe...

Az az egyházi művészet, zene, hitoktatás, teológia-oktatás felel meg korunk és az egyház kívánalmainak, amely felfogja és követi ezt az új, minden eddiginél teljesebb paradigmát. „Imádkozik és dolgozik az egyház” — imádkozunk és dolgozzunk mindnyájan —, „hogy az egész világ legyen az Atyaisten népévé, az Úr Krisz-tus testévé és a Szentlélek templomává” (LG 17), most és mind-örökké.

A VIGILIA könyvújdonságai:

EGYHÁZI MEGNYILATKOZÁSOK A MÉDIÁRÓL	250,— Ft
SÍK SÁNDOR: A SZERETET PEDAGÓGIÁJA <i>A maig népszerű piarista papköltő válogatott pedagógiai írásai</i>	480,— Ft
JONI EARECKSON TADA: ÉLET ÉS HALÁL DILEMMÁJA <i>A hazánkban is népszerű „Joni” legújabb könyve az eutanáziáról</i>	340,— Ft
THEODOR SCHNEIDER: A DOGMATIKA KÉZIKÖNYVE I. KÖTET <i>(A teljes dogmatika korszerű áttekintése)</i>	1560,— Ft
WALTER KASPER: JÉZUS A KRISZTUS <i>(Kasper a mai szellemi áramlatokba állítja be Krisztus misztériumát)</i>	640,— Ft
HENRI DE LUBAC: ISTEN ÚTJAIN <i>(Az istenhit és az ateizmus szembesítése)</i>	240,— Ft
JOSEF PIEPER: A NÉGY SARKALATOS ERÉNY <i>(Az okosság, igazságosság, mértékletesség, lelkiesség)</i>	395,— Ft
ROGER TESTVÉR: TAIZÉ FORRÁSAI	270,— Ft
ANTON GOTS: ISTEN AZ ORVOSOM (2. kiadás) <i>A kegyelem gyógyító hatása a betegségben.</i>	176,— Ft

Hermeneutikus dogmatika

GÁNÓCZY SÁNDOR

1928-ban született Budapesten. Tanulmányainak befejezése után Párizsban és Münsterben tanított, majd 1972-től nyugdíjba vonulásáig Würzburgban volt a dogmatika professzora. Számos könyve és kiadványa jelent meg németül s más európai nyelveken. Fő érdeklődési területe a teremtés tan.

¹Kasper, W.: *Die Methoden der Dogmatik. Einheit und Vielfalt*, München, 1967, 38. kk, 60.

Ennek az írásnak az a célja, hogy figyelmünk középpontjába állítsa az újabb módszereket az újszolasztikával szemben, s így világosabban lássuk sajátosságait. Igaza van W. Kaspernek, amikor a dogmatika azon módszereit, amelyek manapság szinte az összes német egyetemi fakultáson uralkodnak, összegző néven hermeneutikusnak hívja.¹ Ez a dogmatika lényegében a történetiséget is figyelembe vevő értelmezés módszerét követi.

Az újszolasztika következetesen mindig az „egyház tanításából” indult ki; a hermeneutikus dogmatika elsősorban a kinyilatkoztatás bibliai bizonyítékához fordul. Második lépését az Írás- és a Hagymány bizonyítéka alkotja; a hermeneutikus dogmatika képviselői a hit áthagyományozásának folyamatát követik nyomon a történelmen keresztül, annak szigorúan dogmatikus vagy definiált formájáig. Az újszolasztika bizonyítékaihoz klasszikus minta szerint spekulatív megfogalmazásokat fűz; a mai dogmatika azon fáradozik, hogy bemutassa az Istenre és az élet értelmére irányuló kérdés fontosságát a mai keresztény hittudományban.

A Biblia mint kiindulópont

„A dogmatikus teológiát úgy kell felépíteni, hogy először a Biblia tanítását ismertessék.” Ezt a követelményt a II. Vatikáni zsinat tanítóhivatala fogalmazta meg (OT 16,3). Ezáltal maga a tanító egyház határolja el magát attól a módszertől, amely először az egyházi tanítás parancsoló hangját akarja hallatni. Ez az Ó- és az Újszövetség teológiájának mindent megelőző vizsgálatát jelenti, az egzegézis² és a biblikus teológia felhasználását, és azon szövegek és hagyományok tanulmányozását, amelyek a kinyilatkoztatás valóságát igazolják. Mivel a szentírási szövegek mondanivalója — önmagukban véve — csak azok számára lesz nyilvánvalóvá, akik a szövegeket történeti sajátosságukban ragadják meg, s történet-, irodalom- és hagyománykritikusan olvassák, ezért a dogmatikus maga is szentírástudományi kutatásokba bocsátkozik. Ez lehetővé teszi számára, hogy a hagyományt a hagyománytól megkülönböztesse. Például a *Teremtés könyvében* a jahvista és a papi hagyományt: az előbbi Salamon korának hatása alatt, az utóbbi a diaszpóra világában született. Így mindkét hagyomány „a történelembe ágyazva” (Sitz im Leben) jelenik meg, és megmutatja, akkor hogyan fejtették

²„A dogmatika kiindulópontja az egzegézis, célja pedig a missziós igehirdetés” Uo. 39.

ki Istenről a teremtőről, a történelem kezdetéről, az emberről, a férfiról és a nőről, teremtoi megbízatásukról, a bűnbeesésről, a szövetségi ígéetről, a szövetségkötésről szóló tanítást mint, koruk bizonyos kérdéseire adott választ. Ezáltal a dogmatikus, tudományosan nézve, szilárd talajt érez a lába alatt. Ezenkívül eleve tudja azt is, honnan kiindulva kell a magyarázatot kifejtenie, hogy a tulajdonképpeni teológiai értelmet kihámozza a szimbólumokban gazdag elbeszélésekből, majd ennek jelentését alkalmazza a jelenre. A dogmatikus hozza létre, egy számára engedélyezett rövidebb módszer útján, a tulajdonképpeni szöveg-egzegézésből a *biblikus teológiába* való átmenetet, miközben természetesen tovább időzik az utóbbinál, mint az előbbinél.

Első pillantása tehát nem az egyház tanítására esik, például a semmiből való teremtés (*creatio ex nihilo*) tételére, amelynek alátámasztására pusztán bizonyítékokat keresne. Sokkal inkább a biblikus *nyelvi forma* és az általa hordozott teljes kijelentés felé fordul, ennek természetes időbe ágyazottságával és konkrét problematikájával együtt. Ezáltal azonban sokkal többre jut mint a kiragadott idézetekkel. A *Teremtés könyve* például feltárja irodalmi és teológiai-történeti titkait a dogmatika előtt: az őstörténetről és a pátriárkák történetéről (Ábrahámról) szóló elbeszélései szerkesztésbeli teljességükben a szabadulás gondolatának jegyében állnak. Ezeknek az elbeszéléseknek háttérét a kivonuláserlmény képezi. Így rajzolódik elénk a teremtés és a megváltás, valamint a megváltás és a teremtés dogmatikus szempontból örökre meghatározott feszültsége.

A dogma és a Szentírás

Biblikus szempontból a dogmatika objektív tudománynak mutatkozik, olyannak, amely tud végső feltételeiről. Tisztában van azzal, hogy neki végül is a *dogmát*, azaz a kinyilatkoztatást tanító fogalmában kell képviselnie, a kinyilatkoztatás eredetiségét pedig az Írás bizonyítja legtisztábban. Ehhez az alaphoz nyúl vissza, amikor a *dogmákat* — mint a biblikus indíttatású dogma történelmileg kifejlődött egyházi nyelvformáját — mintegy második lépésben tárgyalja. Ebben a vonatkozásban is rendelkezik a tanítóhivatal bátorításával, hiszen a papképzéséről szóló zsinati határozat is így ír: „A Szentírás legyen az egész teológia lelke” (OT 16,2). Ha az Írás ténylegesen átjárja belülről a dogmatikát, akkor a dogmatika valóban túllép saját magán, pontosabban a dogmatikai tételeken, hogy ezeket bibliai előtörténetükben ragadja meg, és értelemadó alapjukkal hozza kapcsolatba. Ez már nem a dogmacentrikus dogmatika: inkább kinyilatkoztatás- és evangéliumcentrikus. Olyan tudomány, amely tud tárgyának eredetéről, természetéről, és ezért jobban is tudja kezelni azt. Tudomány, amely igazán komolyan veszi hermeneutikus, azaz értelmezői szerepét.

A határozottan biblikus hajlamú dogmatikus fejlettebb dialóguskészségre tesz szert, mint újszolasztikus kollégája. A hermeneutika képviselője ugyanis nem eleve absztrakt formulákban, nem

tézisekben, nem örökérvényű definíciókban, hanem eredeti sokféleségében tárja fel a hitigazságot. A Krisztus-misztérium a hermeneutika számára nem csupán a Khalkédóni zsinaton megfogalmazott Logosz-krisztológiát jelenti, hanem a lukácsi prófétai és a márkai hagyomány Emberfia-krisztológiáját is. Tehát nem csupán az ún. leszálló vonal módszerét követi, amely a mennyei lét megtestesülésének kimondásához vezet (s teszi ezt törvényesen); hanem Jézus messiási istenfiúságát földi életének figyelembevételével mintegy alulról kiindulva világítja meg. Erre a szinoptikusok és Pál nyújtanak példát. A hitről szóló legitim beszéd hasonló pluralizmusa figyelhető meg a megváltástani kérdésekben is (egyik helyen a helyettesítő elégtétel alapgondolatával, máshol az azal az elképzeléssel, hogy a Megváltó megvált minket, ha elfogadjuk vezetését, és követjük őt), vagy az ekkleziológiában (egyik helyen a páli minta szerinti karizmatikus gyülekezeti struktúra, másutt a hivatalosan szervezett helyi egyház deuteropáli mintája alapján).

A szentírási könyvekben felfedezett sokféleség — ha nem teszi felismerhetetlenné az újszolasztika harmonizálási törekvése — lehetővé teszi a dogmatikus számára, hogy hermeneutikus tevékenységében a vele párbeszédet folytató partnerére való tekintettel legitim modellválasztást hajtson végre, vagyis azt a biblikus krisztológiát, szótériológiát, ekkleziológiát stb. tegye kijelentéseinek kiindulópontjává, amelynek a legnagyobb esélye van arra, hogy itt és most megértik. Ez teszi képessé a dogmatikust arra, hogy párbeszédet folytasson a pluralista társadalomban, és más vallások képviselővel is. Ez megfelel azonban a dogmatika katolikus lényegének is, hiszen a katolicitás a görög „kat-holon” szó értelmében az „egyes” nyitott odafordulását jelenti az egész felé.

A dogma létrejöttének nyomon követése

Szintén mintaértékű a hermeneutikus dogmatika második munkafázisa: a patrisztikus és a tanítóhivatali szövegek igénybevétele is. A második munkafázis ugyanis olyan történeti *beszédszituációkat* jelenidejűsít, amelyek analóg módon alkalmazhatók számos időszerű vitában. Tanulságos tehát megtudni, hogyan, milyen okból és mely súlypontokkal fogalmazza meg válaszát a dogma korabeli képviselője valamilyen kihívásra: hogyan reagál például Lyoni Iréneusz a test- és történelemellenes gnózisra (egyedül az ismeret vált meg!), és miként vázolja fel Isten emberré válásából kiindulva az üdvtörténet teljes teológiáját; hogyan értelmezi a Khalkédóni zsinat Jézus valódi emberségét az ő abszolút egyedülálló Isten-fiú létével, vagy hogyan keres Szent Ágoston a tisztán individuális és morális kérdésen túlnyúló dogmatikailag többé-kevésbé helytálló választ a rossz problémájára, miközben figyelembe veszi korának politikai eseményeit is. Hogy csak ennél a három példánál maradjunk, az

iréneuszi modell segít a mai próbálkozásokkal szemben, amelyek az üdvösséget kizárólag az isteni megszólításra kimondott *igen*-ben látják; a khalkédóni modell a helyes útra terel, hogy elválasszuk a történelmi Jézust a hit Krisztusától; az ágostoni modell pedig annak segít, aki a rosszat ma annak társadalmi, szocio-ökonomiai, nem pedig ökológiai szempontjából akarja megközelíteni.

A dogmatörténet funkciója

³Uo.: 38.

Igy olvad bele a *dogmatörténet* a szó szoros értelmében a dogmatikába. Nem tereli a dogmafejlődést az elmélet szűk vágányára, hanem meghagyja azt történeti, kritikai közvetlenségében. A dogmatörténet adatait, az atyák és a zsinatok kijelentéseit természetesen nem illeti meg ugyanazon normaérték, mint a Bibliát. Az egyházi tanítói értelmezés e tételei viszonylagosabbak³ maradnak a Biblián belüli mozzanatokhoz képest. A dogmatikus kijelentések egyike sem képes olyan kötelező érvénnyel lefedni a hit egészét, mint ahogyan azt az Írás teszi a maga teljességében. Ezért ebben a második munkafázisban annak állandó mérlegelése folyik, hogy mi a „szabályozó norma” (norma normans) és mi a „szabályozott norma” (norma normata). Az előbbi maga az Írás, az utóbbit pedig az ezt magyarázó hagyomány alkotja. Az előbbi a keresett igazság közvetlen mértéke, az utóbbit pedig ennek levezetett kritériuma. A hagyományt végső soron az Írás irányítja, még akkor is, ha az Írás a hagyományban találja meg időszerű magyarázatát. Az értelmező hagyomány alá van rendelve az Írásnak, mint ahogyan a dogma is Isten igéjének. Ebben is „az igazságok hierarchiájának” szempontja fedezhető fel, amennyiben megengedett, hogy ezt az elvet a dogmatörténet kritériumainak rendeljék alá.

A hermeneutikus dogmatika tehát az egyes dogmatikus tételek létrejöttének menetét követi. Teszi ezt a teljes dogma fényében és a rendelkezésére álló, biblikusan igazolt összkinylatkoztatás kritikai mércéjével. Két szempontot kell szem előtt tartania.

Kritikus szempontok

⁴Rahner, K.: *Schriften zur Theologie*, IV, 16.

⁵Uo.: 17.

Először is nincs semmiféle *általános törvény* vagy egységes modell, amely érvényes lehetne minden egyes dogma fejlődésére. „A dogmafejlődés végső soron formális törvényekkel meg nem határozható, egyszeri folyamat.”⁴ Újra és újra előfordulnak meglepő, sajátos esetei, egyik eset sem hasonlít a másikra. A szellemtörténet másként zajlik, mint az élőlény biológiai fejlődése.⁵ Ezt tudva a dogmaértelmezés megmenekül attól a racionalista és modernista veszélytől, hogy teljes fejlődélméleteket tervezzen a dogmákkal kapcsolatban.

Másodsorban a dogmatikus kritikus szemmel vizsgálódik. Az a tény, hogy munkáját a biblikus szöveg és a témaanyag felderítésével kezdte, most kifizetődik. Áttekintése van a *hitismeret egészéről* és ennek különböző bibliai bizonyítási változatairól. Tehát szakszerűbben meg tudja ítélni, vagy adott esetben bírálni az ugyanazon hitismeretről szóló — szükségszerűen röviden fogalmazott — patrisztikai vagy tanítóhivatali kijelentést. Végül arra is képes, hogy felhívja a figyelmet a kinyilatkoztatás azon szem-

pontjaira, amelyeket eddig egyetlen tanítóhivatali döntés sem összegzett, amelyek azonban magában a Bibliában nagyon fontosak, és a jelen helyzetre alkalmazva valószínűleg nagyon is érdekesek. Így van ez például Isten dinamikus megértésével is: Jahve mint a kivonulás Istene, aki igyekszik biztosítani a jövőt; vagy Jézus feltámadásának döntő jelentősége az, hogy megalapozza az eszkatologikus küldetést; Isten országa és uralma eljövételének gondolatában az egyházzá válás dinamikáját látjuk megvalósulni; Jézus példabeszédei Isten közvetett beszédének modelljei, amelybe Isten anélkül, hogy megnevezné, a hétköznapiakat csempészi bele.

Dogmatörténet és dogma

Ami a tanítóhivatal definícióit különösen is érinti: a hermeneutikus módszerrel dolgozó dogmatikus a napjainkban csodálatosképp sokat fejlődött dogmatörténeti kutatás minden eredményét felhasználja a dogmák magyarázatánál. Alaptalan az az aggály, hogy a dogmatikus döntések kötelező érvénye és bizonyossági foka ezáltal csökken, hiszen itt mindig a nélkülözhetetlen tudományos tárgyilagosság a döntő, és semmi egyházellenes indulat nem jut szóhoz. Minden egyes tanítóhivatali definíciót lehet értelmezni, ha azt hermeneutikusan, vagyis egyházi „történelembe ágyazottságában” (Sitz im Leben), illetve ha alaptörekvése felől vizsgálják és értelmezik.

A dogmának a jelenre irányuló magyarázata

A dogmatika a feladatát teljesíti akkor, amikor teherbíró hidat épít és valódi kommunikációt hoz létre az ősevangélium és a jelenlegi igehirdetés között.⁶ A tárgyalási szempont természetesen nem hiányozhat az eredet vizsgálataánál és jelen körülményeinek meghatározásánál sem. Az Evangélium „tett és szó” volt, és továbbra is az kell, hogy maradjon. Ezért nem kelt csodálatot, hogy a hermeneutikus dogmatikának nem utolsósorban éppen a II. Vatikáni zsinat lelkipásztori konstitúciója (*Gaudium et spes*) adja az ösztönzést. Ez ugyanis teljes határozottsággal kéri, hogy az Írást korunk emberének kérdéseire és cselekvési körülményeire igazodva magyarázzák. Mivel az egyházat a mai világgal való „kölcönös párbeszédre” (GS 40,1) hívják fel, a dogmatikának a hit egyházi tudományává kell lennie. A dogmatika a maga elméleti és rendszerező módszerével részesedik az elvilágiasodott világban jelenlevő egyház kovászában, megvalósítja „a földi és égi közösség egyesítését” (GS 40,2). Hasonlóan érvényes ez Isten népének társadalmi elkötelezettségére és nemzetközi interkulturális létre is (GS 76 és 58).

Eközben felragyog az a lehetőség és szükségesség, hogy a dogmatika sajátosan afrikai, indiai, dél-amerikai kultúrterületen is létrejöhessen, saját hit- és cselekvés-hermeneutikával. Ezt nevezik ma a szisztematikus teológia pasztorális és missziós irányultságának, és erre gondol W. Kasper is, amikor így ír: „A dogmatika kiindulópontja az egzegézis, célja pedig a missziós igehirdetés.”⁷

⁶Vö.: Ebeling, G.: *Theologie und Verkündigung*, Tübingen, 1973, 10.

Párbeszéd a világgal

⁷Kasper, W.: *Methoden* 39.

A hagyomány és a jelen

⁸Vö.: Ebeling, G.: *Studium der Theologie*, Tübingen, 1975, 144.

⁹Vö.: Ebeling, G.: *Verkündigung*, 13.

¹⁰Uo. 104.; Vö. 109.

¹¹Vö. uo.: 104.

¹²Uo. 16.

Más felekezeti és teológiai felvetésekből kiindulva G. Ebeling hasonló célt tűzött a hermeneutikus dogmatika elé. Sőt azt is akarja, hogy a biblikusan bizonyított igazságot újra és újra vessék alá a jelenkori vizsgálódás igazoló próbájának. A hermeneutikus dogmatikának — történetkritikailag feltárva — az a feladata, hogy „a jelenlegi nyelvállapot szövegösszefüggésében igazolja az igazság érthetőségét. S erre magától is képes. „Az ezzel kapcsolatos döntés arra a hermeneutikus erőre hárul, amelyben részesednek a jelenlegi valóságtapasztalat megvilágítását szolgáló áthagyományozott szövegek.”⁸ A dogmatikus részt vesz az igazolás ezen folyamatában, azáltal, hogy a hagyományt, mint az érthető áthagyományozás aktusát ülteti át a gyakorlatba:⁹ a dogmatikus betű szerinti valóságos „felelős tudományt” szorgalmaz.¹⁰ A hermeneuta felelősséget vállal a hit biblikusan megalapozott és az egyházi hagyomány által kötelezőnek értelmezett igazságáért, amely a jövőt hordozza magában a jelen fóruma előtt.¹¹ Eközben nagyon jól tudja, hogy ez az igazság, de még inkább az igazság teológiai, egyházi alkalmazásának praktikus képessége ismételten „vitatárggyá” válik¹²: vitássá a hívők közösségén belül és kívül. A vitával „sportszerűen” száll szembe, ami megfelel a tudományos tárgyilagosság ethosának és a hit kockázat jellegének is. Sőt inkább támadólag, mint védekezőleg lép a vitába, s eközben a kinyilatkoztatás belső erejére és a dogma tudományos önbemutatására is támaszkodik, amelynek valójában semmi titkolnivalója nincs. A kritikával szembeni dogmatikus védelmet éppoly kevésbé igénylik, mint a bizonyító eljárás tekintélyi elutasítását.

A dogmatikának ebben az értelmezésében maga a dogmatikus tanul beszéd- és vitapartnereitől, hasonlóképp, mint maga az egyház, aki már a tanítás előtt kész meghallgatni a világot. Így talán új fogalmakat és elképzeléseket talál a hagyományos dogmatikai és biblikus témákhoz. A kegyelem aztán új definíciót kap, mint Karl Rahnernél; Isten önközlése, hogy az ember megvalósíthassa magát, miközben a negatív szempont, az „eredeti bűn” állapotának megőrzése a második helyre szorul vissza. A karizmákat aztán úgy értelmezik például H. Mühlennél, mint a természetes adottságok felszabadítását a Szentlélek által az egyház és a társadalom építésére. A keresztség mint hitbeli elkötelezettségben megvalósuló beavató szertartás az egyház közösségébe, új, de egyben ősi hangsúlyt is kap; az „áteredő bűn eltörlésének” szempontja megint csak (egyébként kezdettől fogva neki kijáró) alárendelt helyre kerül. A Bibliából való kiindulás, a dogma történetének követése egészen a tanítóhivatali megfogalmazásáig, a dogma dialogikus magyarázata a jelenlegi ismeret és gyakorlat horizontjában, így lehetne a legrövidebben jellemezni a hermeneutikus dogmatikát.

Dolhai Lajos fordítása

Részlet a szerző
*Einführung in die
Dogmatik*, Darmstadt,
1983, című művéből.

A vallástörténet problémái

JOHN LUKACS

A szerzővel készült beszélgetésünket e számunk 384. oldalán közöljük. Itt közölt írása *Historical consciousness* című könyvében jelent meg, Transaction Publishers, 1994, 3. kiadás.

A vallástörténet tanulmányozása összetett, és különleges problémákat vet fel. Meglehetősen nehéz kideríteni, mit is gondoltak régen az emberek; még nehezebb azt megfogalmazni, hogy miben hittek. Ez talán különösen igaz mai, demokratikus korunkban, amikor az emberek gondolatai gyakran eltérnek attól, amit hisznek.

Az emberek gondolatait nem meríti ki az eszmék története; hitüket sem a vallástörténet. A vallás (különösen az eredeti latin ige értelmében, amelyből a *vallás* szó ered: religare „megkötni”, ebből származik a religio „vallás”) mégis fontos szerepet játszik az emberek hitvilágának — sokféle ember sokféle hitének — alakulásában. Továbbra is egyik forrása maradt az életről és a halálról való mély elgondolásoknak, amelyek valamilyen módon, talán csak egészen lazán, de összefoglalják akár a legzavarosabb egyéni meggyőződéseket is. E meggyőzések némelyike talán mélyen eltemetett vallási forrásokból táplálkozik, nem is mindig tudatosul, s ezért többnyire nem is tartozik a szűken értelmezett történeti kutatás tárgykörébe.

A kereszténység utáni kor

Aztán pedig: minek is törjük ilyesmin a fejünket? A nyugati világ, mondják, belépett a kereszténység utáni korszakba. Háromszáz éve a Föld fehér népességének túlnyomó része hitte, vagy azt vallotta, hogy hiszi Krisztus istenségét: ez ma nem így van. Az utóbbi száz év során a vallásos hit és gyakorlat Európában rendkívüli mértékben visszaszorult, az Egyesült Államok területén ugyanez a folyamat kissé mérsékeltebb volt. Valamikor a 20. század elején bizonyos intézmények, filozófiák, gondolkodók vagy politikai pártok „keresztény” megjelölése kezdte azt jelenteni, hogy a többiekől különböző csoportokról van szó; napjainkban az értelmiségiek sokszor a „kereszténység utáni” korszak gondolkodóinak vallják magukat.

Pedig a „kereszténység utáni” jelző gondolatilag talán túlságosan merész, sőt pontatlan is. A 19. század folyamán a vallásos hit hanyatlásával egyidejűleg széles körben terjedt a kereszténység. Ha a számokat nézzük, éppen ez a korszak volt a kereszténység legerőteljesebb terjeszkedésének ideje: Ázsiában, Afrikában, Óceániában. Más értelemben pedig a nyugati humanitárius magatartás széleskörű alkalmazása — például a rabszolgaság eltörlése is — egyes nyugati népek alapvetően keresztény gondolatokat sugalló lelkiismeretének szavára történt.

A demokratikus korok vallástörténete

Megjegyzendő, hogy a keresztény vallások tekintélyvesztése nem feltétlenül azonos a kereszténység hanyatlásával. Sőt, az is lehetséges (ha nem túlságosan valószínű is), hogy a hit bizonyos formáinak eltűnése talán lehet vallási és lelki fejlődés jele. Mindenesetre óvakodjunk attól, hogy túlbecsüljük az „ökumenizmus” és egyéb divatos „dialógusok” pillanatnyi jelentőségét. Számos, alapvetően lelki vonatkozású területen igencsak nehézkes a hívő keresztények (különösen a katolikusok) és a „kereszténység utáni” értelmiség közötti őszinte párbeszéd.

Vizsgálódásunk tárgya itt alapvetően nem is a „kereszténység utáni” korszak, hanem a demokratikus korok vallástörténete. Az Egyesült Államok története például meggyőzően igazolja azt, hogy — az „állam” és az „egyház” szétválásával járó minden formális szabályozás dacára — a vallás széles körben elfogadott. Tocqueville az elsők között volt, akik megfigyelték ezt a folyamatot, amely a 19. század gondolati kategóriáival és vázalkozásaival teljesen ellentétesen alakult: szerinte a vallás, különösen pedig a katolikus vallás, várhatóan virágzó fejlődésnek indul az Egyesült Államokéhoz hasonló demokratikus társadalmakban.

A nehézséget annak megállapítása okozza, hogy vajon a vallás e felvirágzása és megbecsültsége mennyiben történt vallási és mennyiben társadalmi tényezők hatására. Természetes, hogy a vallástörténész számára ez mindig alapvető probléma, de különösen bonyolulttá válik a demokráciák tanulmányozásakor. Ne felejtsük el, hogy a demokráciákat a társadalmi formákhoz való ragaszkodás mellett a vallásgyakorlat nagyrabecsülése, sőt egyfajta fideizmus is jellemzi. Végső soron az „Ész hegemoniája” sem annyira demokratikus jelenség volt, mint inkább a 18. század olykor arisztokratikus racionalizmusának jellemzője.

A magam részéről gyakran úgy látom: korunkban számos jel utal arra, hogy a világ az ész korából a hit korszakába való gyors, néhol erőszakos átmenet felé közeledik — de itt távolról sem a hagyományos keresztény vallásossághoz való visszatérésre gondolok, hanem arra, hogy tömegekben születik meg a hit utáni vágy, akár a gondolkodás rovására is: talán nem más ez, mint a jelen átmeneti kulturális és erkölcsi káoszának elkerülhetetlen következménye.

A hit és a vallástörténet

De térjünk vissza a történelemhez. „Valójában — írta Burckhardt majd egy évszázaddal ezelőtt — nem tapasztaltuk még a tömegek, a nagy számok valódi hatását a vallásra, de még eljöhethet ennek az ideje”. Ne latolgassuk a vallás hatását a tömegek korában: elég nehézséget jelent maga a története is: hogyan írhatjuk le? A vallástörténet semmiképpen sem azonos többé egyetlen vagy több egyház történelmével. A hit viszont nem mérhető.

A statisztikák kevés kézzelfoghatót árulnak el a vallásosságról. Az 1950-es évek közepén egy Gallup-felmérés szerint az amerikaiak 96%-a hitt Istenben, vagy legalábbis így nyilatkozott. A de-

mokratikus korszakok egyik nehézsége ugyanis nemcsak az, hogy az emberek hite gyakran eltér a viselkedésüktől; mélyebb szinten pedig az jelent nehézséget, hogy gyakran mást hisznek, mint amit hitükként megvallanak.

1938-ban a német Koblenzben több katolikus járt rendszeresen szentmisére, mint a francia Cherbourgban. A helyi hitlerista intézmények iratai között pedig ránk maradt egy feljegyzés, amely arról tanúskodik, hogy az 1938 húsvétján összehívott népszavazáson e hagyományosan katolikus Rajna menti város lakosságának 87%-a (ha nem is a hivatalosan közölt 99%) Hitler mellett szavazott. Tehát: kik voltak jobb katolikusok: Koblenz vagy Cherbourg lakói? — Ez nem szónoki kérdés: magam sem tudom a választ. S a történésznek nem jó indítékokat keresnie: feladata csak annyi, hogy kimutassa a hitvallás és a tényleges magatartás között meg nyilvánuló eltéréseket.

A vallási események történetisége

Meg kell vizsgálnia a vallási események történetiségét is. Spanyolország katolikus mivolta létező fogalom; úgyszintén a spanyol katolicizmus is. E. I. Watkin írja *Római katolikus vallás Angliában* című művének remek utószavában: „A történelem nem hatolhat keresztül azokon a falakon, amelyekben belül az emberi lelkekben az Istennel való személyes kapcsolatnak, az Ő titokzatos működésének a helye van.” Emellett az is igaz, hogy az egyház nem „tisztán lelki közösség”: „tagok alkotják, egyházi és világi személyek egyaránt, akik a szentség — vagy annak hiánya — minden fokát megtestesítik”. Az egyház „a történelem része, ami egyszerre ereje és gyengesége, de mindenképpen elkerülhetetlen tény”. Történelmi tudatunk fejlődésének lényeges része ez is.

Volt idő, amikor még a nyugati egyház is ellenségesen szemlélte a történeti gondolkodást: a herezis (eretnekség) szó elítélő értelme igazolja ezt. E szó görög eredetijének jelentése ugyanis: *választani, választható*. (Gondoljunk az ellentétére, a történelmi értelemben vett ortodoxiára, amelyről Maitland helyesen írta: „Az ortodox történelem — önellentmondás.”) Acton felismerte ezt, amikor 1861-ben azt írta Newman-nek: küzdeni kell a tudomány és a vallás kibékítéséért, és „buzdítani kell az igazi tudományos lelkületet és az érdekektől mentes igazságszeretetet”.

Akkoriban többet jelentett a „tudományos” jelző, mint manapság. Ennek ellenére talán át kellene értelmeznünk Acton megállapítását: buzdítani kell az igazi történelmi lelkületet és az érdekelt igazságszeretetet: a vallással nem a természettudományt vagy a filozófiát, mint inkább a történettudományt kell kibékíteni.

Vallástörténet és egyháztörténet

A vallástörténet tehát, különösen demokratikus korunkban, több kell, hogy legyen, mint egyháztörténelem: a kultúrtörténet szerves részeként — nem pedig mint a történettudomány külön fejezete — fel kell dolgoznia a kölcsönhatásokat, a vallásos emberek és a vallási intézmények történelmi magatartását éppúgy, mint a történelmi körülmények hatását, legfőképpen pedig talán

éppen a nemzetek kulturális fejlődését, beleértve az összes vallásos megnyilvánulást.

A következő néhány példát csak kiragadom: mint ennek a fejezetnek legnagyobb része, ezek is a római katolikus vallás történetéből valók.

Minél messzebb volt egy ország Rómától, annál gyorsabban és radikálisabban ment ott végbe a 16. században a szakítás a régi egyházzal és vallással. Miért így történt? Miért nem mindenütt történt így? Van-e jelentősége annak, hogy néhány francia gallikán püspöktől eltekintve a római katolicizmus szélső területeinek — Amerika, Horvátország, Ukrajna egyházainak — előljárói fogadták el a legnehezebben a pápai tévedhetetlenség dogmáját az 1869-70-es I. Vatikáni zsinaton?

A pápák elítélték a nemzeti háborúkat; a püspökök és az országok katolikus vezetői nem minden esetben értettek velük egyet.

Vajon a 17. században Japánban a spanyol jezsuiták és a portugál ferencesek közötti féltékenykedés hogyan és miért kedvezett holland és angol protestáns ellenfeleiknek? Hiszen ők azután annak a japán kormánynak a kezére juttatták őket, amelynek rettenetes keresztényüldözése Japánban kiirtotta, és több mint két évszázadra megszüntette a kereszténységet. Mennyire játszottak közre nemzeti ambíciók a francia jezsuiták és az olasz ferencesek vitáiban Shantungban az 1880-as és 90-es években?

Nemrég kezdtük csak meg a hitleri korszak-beli német katolikuság teljes anyagának tanulmányozását; és nem szépíthetjük a horvát állam rövid és véres történelmének olyan fejezeteit, mint az 1941-42-ben elkövetett tömeggyilkosságok és erőszakos térítések, amelyekben néhány horvát ferences aktívan részt vett.

A vallástörténet elsőrendűen problémák tanulmányozása, nem időszakoké. Lavisse professzor szerint a Falloux-i határozat „a 19. század egyik döntő eseménye volt”, és pedig nemcsak kulturális következményeit tekintve, hanem mert előkészítése során jelentős nézeteltérésekre derült fény, amelyek a francia katolikusok két csoportja közötti mély megosztottságot tükrözték. Ezek a nézeteltérések éppúgy példaértékűek, mint ahogyan az lehet például a bajor katolikus nép története az 1920-as és 30-as években.

1832-ben XVI. Gergely elítélte a „baloldali” Lamennais-t; 1926-ban X. Piusz elítélte a „jobboldali” Action Française-t. Ezek a nyilatkozatok azonban nem tisztán teológiai megfontolások nyomán születtek: Rémond szavaival, az Action Française 1926-os elítéléséről szóló pápai döntést már korábban „sürgették, óhajtották, előkészítették; olyan tendenciát szentesített, amely már egy ideje megfigyelhető volt”. Szerencse, hogy a közelmúlt vatikáni dokumentumai ma már hozzáférhetőek a történészek és nem csupán az egyháztörténészek számára.

Nehézséget jelent a teológiai irányultság és a történelmi viszonyulások eltérése. Szertartásaik minden liturgiabeli hasonlósága ellenére mélyen gyökerező, történelmi különbségek vannak a nyugati és a keleti keresztények, a katolikusok és az ortodoxok között. Még napjainkban is, amikor oly fontossá váltak az egyetlen keresztény egyház felé irányuló ökumenikus törekvések, félrevezető és veszélyes volna úgy munkálni ezt az egységet, hogy közben szándékosan figyelmen kívül hagyjuk a Kelet és a Nyugat, a keleti és nyugati keresztények közti különbségeket, amelyek a történelem során a különféle nemzeti mentalitásokban mutatkoztak meg.

A nyugati kereszténység legfőbb jellemzője a történeti és isteni Krisztusba vetett hit. A kereszténység R. C. Zaehner professzor szerint „amint azt Szent Pál világosan látta, a keresztrefeszítés botránya és esztelensége” is: Krisztusnak nemcsak csodás és természetfölötti élete, hanem történeti léte is. A keleti vallások ezzel szemben, noha „a keresztény tanítással szinte azonos tanokat valának”, nem voltak történetiek. Christopher Hollis szavaival: „Ők nem azt mondják: ez történt Palesztinában kétezer éve ekkor és ekkor, Augustus és Tiberius római császárok idejében, hanem azt: ennek így kellett történnie, másképpen a dolognak semmi értelme nem volna.”

A nyugati gondolkodásban a kereszténység céljai nemcsak természetfölöttiek, hanem történelmiak is — innen a zsidó és a görög (később pedig a protestáns és a katolikus) hagyományok részleges ötvöződése, amint ez a nyugati etikák némelyik elgondolásában megnyilvánul. Ennek felismerése pedig már magának a történelmi tudatosságnak az eredménye.

Ethelbert Stauffer protestáns teológus így fogalmaz a *Jézus és története* című műhöz írt Bevezetőjében: „A 19. századi eszmény a *Jézus-életrajz* volt — azaz, Jézus pszichológiai fejlődésének, gondolatvilágának és cselekedeteinek feltáró elemzéssel, megragadóan elbeszélt, képszerű ábrázolása. Hogy van-e létjogosultsága ennek az eszménynek, az bizonytalan kérdés. Egyet azonban ma már tudunk: hogy elérhetetlennek bizonyult. Mi lehet tehát számunkra az eszmény...? Válaszom: *Jézus története...*” Ezek az állítások amellet, hogy megfogalmaznak egy igényt, figyelmeztetőek is.

Eltérően más mítikus vallásalapítóktól, Jézus általában nem szívesen tett csodát: ez egyértelműen kiderül saját szavaiból. Az, hogy a Sátán megkísértette, ugyancsak azt igazolja, hogy történeti léte nem volt automatikusan előre meghatározott: szabad akaratlan rendelkezett, dönthetett, felelősséggel cselekedett. A Megváltó aki küldetésével jött, s később ténylegesen azzá is vált (Mt 4,1-11). A János-evangélium 20. fejezete (30) pedig hozzáteszi: csak azért tett csodákat, „hogy higgyétek: Jézus a Messiás, az Isten Fia, s hogy a hit által életetek legyen benne”. Ezt a körülményt számos felelős keresztény teológus hangsúlyozza.

A nyugati civilizáció keresztény öröksége tehát nemcsak a krisztusi tanítás erényeinek felismeréséből származik, hanem abból a képességünkből is, hogy az Ő emberi cselekedeteinek példáját követni tudjuk. Nehezebb feladatot ró ránk a történeti Jézusba vetett hit, mint a hit a csodatévő Jézusban, mert a hiszékenység szinte mindig könnyebb, mint a küzdelem bizonyos emberképes eszmények megvalósulásáért. Hadd ismételjem meg: sokak számára könnyebb az Isten-Krisztusban hinni, mint az emberi Krisztusban: a felszínes hiszékenység számos új formájával kell még szembenéznünk. Magam is meglepődtem, amikor közel húsz éves tanári pályafutásom során — egy amerikai katolikus egyetem tanáraként — időnként szembesülnöm kellett azzal, hogy a gyengébb hallgatók némelyike milyen nehezen tudja Krisztus eljövételét történelmi eseménynek is tekinteni.

A vallástörténész számára talán a legbonyolultabb problémát az események kettős hierarchiája jelenti. A történelem egyetlen olyan területe ez, ahol kétféle eseménysorról beszélhetünk: történeti és transzcendens eseményekről. A történész pedig — éppúgy, ahogyan a történeti eseményeknek az egyházi intézményekre és tevékenységekre gyakorolt hatását nem hagyhatja figyelmen kívül — nem feledkezhet meg a vallásos tapasztalatokról csak azért, mert azok a természetfelettire irányulnak.

A lourdes-i esemény például több szálon is kapcsolódik a történelemhez: végső soron földi emberrel történt meg; emellett nyilvánvaló hatással volt a világ történeti eseményeire is — például a nyugati Pireneusokban az események a turizmus fellendülését hozták magukkal. Másrészt viszont az általános történész — legalábbis a máig rendelkezésre álló bizonyítékok birtokában — nem állíthatja azt, hogy *1858-ban* fontosabb esemény volt a lourdes-i jelenés, mint III. Napóleon és Cavour egyezménye Plombières-ben, mert — legalábbis a kortársak szemében — nem volt fontosabb. Mégis, a lourdes-i esemény jelentősége Franciaország történelmében tagadhatatlan. D. B. Wyndham Lewis nemrég így írt: „La Salette, Lourdes, Pontmain, időrendben: a francia föld három nagy horderejű története a 19. században.”

Ezen események transzcendens jelentőségét megállapítani nem a történészek feladata, de ugyanakkor feladatuk legalábbis rövid távú történelmi hatásuk felmérése. S ez hosszabb távon változhat is. Lehetséges, hogy a sziporkázó Lamennais alázatos fivére, Jean de la Mennais a máig is létező tanító rend, a „Frères de l'instruction Chrétienne de Ploërmel” alapítójának esetleg olyan munkát végzett, ami maradandóbbnak bizonyult, mint híres bátyjáé. Az is lehet, hogy de La Salle Szent János 17. századbeli alkotása maradandóbb, mint kortársáé, Mazarin bíborosé. Teológiai szempontból minden emberi cselekedet fontos: Isten előtt fontosabb lehet egy jelentéktelennek, mellékesnek vagy eredménytelennek látszó cselekedet, mint akár egy emberi életút legszembetűnőbb mér-

földköve. *Előttünk* titok ez. Ám a történelem visszamenőleg néha meglepően átértékeli bizonyos események jelentőségét.

Maga Krisztus léte és annak földi következményei történelmi események. Életének földi utóhatása tartósabbnak bizonyult kortársánál, Augustus császáráénál. Ebben megegyeznek a történészek és a keresztények. És még egy dologban kell, hogy egyetértsenek. A világegyetem mindkettejük számára Föld- és embercentrikus, mivel mind a történelmi, mind pedig a keresztény univerzum középpontja a Föld — a történész számára azért, mert kutatása tárgya, az ember, ezen a Földön él; a keresztény ember számára azért, mert Isten Fia éppen emberként jelent meg, éppen ezen a Földön, és nem másutt. Természetesen a nem keresztény történész nem köteles ezt elfogadni. Mégis azt mondhatjuk: nemcsak a keresztény naptár használatának bevett szokása, hanem a kereszténység történelmi léte is az oka annak, hogy Jézus Krisztus megjelenése a történelemben — legalábbis Nyugaton a legtöbbünk számára — a történelmi idő legfontosabb határvonala.

Ménesiné Mezősi Krisztina fordítása

MÉSZÁROS ATTILA

Bencés tanárképzés Bakonybéli

Született 1972-ben Mosonmagyaróváron. Győrben az Apor Vilmos Katolikus Iskolaközponban tanít számítástechnikát, technikát és hittant. A Szent László Katolikus Kollégium tanulmányi vezetője.

Lakhelyemhez, Győrhöz közel található Pannonhalma, az egykori Szent Márton-hegy, ahol a bencés szerzetesek már ezer éve tevékenykednek, s ahol a szerzeteseknek köszönhetően megnyitotta kapuit az első magyar iskola, s tőle nem messze van Bakonybél. Az itt lévő kolostor is közel ezer éves, és bár közel sem olyan híres, mint Pannonhalma, de az ott folyó áldozatos munkának voltak jelentős eredményei. Többek között az 1800-as évek közepén működő rendi tanárképző, melynek munkáját kívánom bemutatni.

1015-1016 körül Günther német bencés szerzetes Szent István hívására Magyarországra jött. Günther a magyar királyi udvarban szívesen látott vendég volt. Mikor végleg a remeteséget választotta, Szent István beleegyezésével ő kezdeményezte a Bakony vadonjában egy apátság alapítását, és azt saját fogadalmi monostora, Niederaltaich patrónusa, Szent Móric vértanú tiszteletére szentelte. A nép e helyet Bélnek nevezte, amely a Bakony belsejét jelentette. A német szerzetes kezdeményezése azért is támogatásra talált, mert a legyőzött Koppány lázadó követői ezidőtájt a Bakony rengetegébe vették be magukat.

Biztosra vehetjük, hogy a béli kolostorban is volt iskola, és folyt oktatás már ebben a korai időszakban is. Ennek egyik bizonyítéka, hogy amikor 1030-ban Gellért marosvári püspök lett, munkatársnak két béli szerzetest is hívott magához a hittérítő, egyházszerző tevékenységre. Egyébként a béli apátságot nemcsak István király, de a többi Árpád-házi uralkodó is bőkezűen támogatta.

Ulászló király 1516-ban a béli kegyuraság jogát a Márton-hegyi monostornak adta. Ezzel a bakonybéli monostor függetlensége megszűnt, a Márton-hegyi főmonostor fiók-apátsága lett.

Bakonybél, a rendi tanárképzés „műhelye”

A bencések mint tanítórend

I. Ferenc uralkodó 1802. március 12-i rendeletében felszólította a II. József által felosztatott szerzetes rendeket — köztük a bencéseket — működésük folytatására, sőt tevékenységüket kibővítette a középiskolai szintű képzés feladatával is. A 19. század elején az állami tanügyi hatóság összesen tíz középiskolában bízta meg a bencéseket a tanítással. Az iskolák tanárait is a rendnek kellett biztosítania, vagyis ettől kezdve a középiskolai tanári pályára való képzés feladatát is el kellett látnia.

Az 1810-es években a bencés rend korszerűsítette képzési rendszerét. Továbbra is gimnáziumi végzettséget kívánt a rendbe jelentkező növendékektől. Ezt követte az egyestendős próbaidő, majd a két évfolyamra csökkentett bölcséleti tagozat, melynek végén 18 éves volt a fiatal. Ekkor került sorra a tanári hivatást választók számára az egyéves tanárképző. A bencés növendék tehát 19 évesen képesített gimnáziumi tanárrá válhatott. Ekkor következett a sok éves teológiai stúdium, amely pappászenteleléssel zárult.

1819 őszén megkezdődött tehát Bakonybélben az egyéves tanárképzés, a bölcsélet-tagozat III. évfolyama. A főapát Gácsér Leó bakonybéli perjelt nevezte ki a béli iskola vezetőjének a következő feladatkörrel: „*tanára az átismételt gimnáziumi tananyagnak, valamint a pedagógiának, didaktikának, metodikának és az esztétikának*”.

A tanulók létszáma 1820-ban 10, 1822-ben 11, de 1823-ban mindössze 4 (!) fő volt. A tanulói létszám a rendbe jelentkezők létszámától függött. 1827-ben áthelyezték a tagozatot Pannonhalmára. Valószínű, hogy itt sem oldódtak meg a gondok. Minden bizonnyal kevés volt a képzett tanár a bencés gimnáziumokban, s ez a körülmény 1828 áprilisában Diesmitzer József győri tankerületi főigazgatót az alábbi rendelkezésre készítette:

„.... azok a tanárok, akik csak az előző évben kezdtek működni, vagy oly osztályba mentek föl, hol még nem tanítottak, továbbá azok, kik ebben az évben kezdik meg tanári pályájukat, október hó első két hetében Győrött képesítő vizsgálatot tartoznak tenni...”¹ A vizsga alól azonban felmentést kaptak azok, akik egy osztályban már két éve dicséretesen működtek, vagy felsőbb osztályból alsóbbba mentek át. E rendelkezést 1830 februárjában a helytartótanács is megismételte. A pannonthalmi, illetve béli apátságból kikerült tanárok döntő többsége a rendelkezésnek eleget tett.

A béli kolostorban folyt tanárképzés legeredményesebb időszaka az 1832-48 közötti bő másfél évtized volt. Különösen illik ez a megállapítás arra a hét évre (1832-39), amikor Guzmics Izidor volt a bakonybéli apát. Guzmics nemcsak a bencés rendnek volt kimagasló egyénisége, a magyar reformkor művelődéstörténetébe is beírta a nevét. Évtizedes barátság fűzte Kazinczy Ferenchez. Guzmics — bár nem tartozott a kor kiemelkedő írói, költői közé — több irodalmi folyóiratot szerkesztett, sok tanulmányt írt és szépirodalmi próbálkozásai is voltak.

1832-ben, apáttá történt kinevezése után kérte a tanárképző tagozat Bélbe való visszahelyezését. Körültekintően választotta ki tanártársait, olyan személyeket, akik már Pannonhalmán bizonyították pedagógiai rátermettségüket. Így igazgatása alatt Briedl (Beély) Fidél és Kovács Villebald oktatták, nevelték a tanárképző növendékeit.

A magyarosított nevű Beély Fidél a pedagógiai tárgyak (neveléstan, oktatástan, módszertan), az esztétika és a rendkívüli tárgyként tanított diplomatika (középkori kéziratok olvasásának és

¹ A Pannonthalmi

Főapátsági Főiskola

Évkönyve,

Pannonthalma, 1911, 71.

Guzmics Izidor tevékenysége

megértésének a tudománya) tanára volt. Kovács Villebald a retorikát, poétikát tanította, valamint a klasszikus szerzők műveinek elemzését ismételtette a hallgatókkal. Guzmics Izidor az apáti és igazgatói feladatok ellátásán kívül a görög nyelv tanára volt. Beély Fidél nemcsak gyakorló tanári munkát végzett, de pedagógiai szakirodalmi munkásságot is folytatott, rangos helyet szerezve magának reformkori neveléstörténetünkben.

Guzmics apát-igazgatóról feljegyezték, hogy saját szerény jövedelmét is az utolsó fillérig az iskola céljaira fordította. A pannonhalmi főapáttól kapott anyagi ellátmányból magyar és német nyelvű folyóiratokat, szaklapokat járatott, hogy ő és tanárai, valamint az érdeklődő hallgatók a szaktudományok legfrissebb eredményeit megismerhessék, oktató, nevelő munkájukban felhasználhassák. Egyes utalások szerint még a pesti egyetemi professzorok sem olvashattak annyi szaklapot, mint Guzmics béli tanárai és növendékei.

Atyai gondoskodását bizonyítja az 1836/37-es tanév elején a növendékekhez intézett alábbi intelme:

„Édes fiaim, szent szerzetünk mindennel ellát benneteket; ha valamire szükségetek van, szóljatok, s én mindjárt mindent megcsináltatok; de azután a szerzet is megkívánja, hogy ti is a magatok részéről mindent megtegyetek, időtök minden percét lelkiismeretesen fölhasználjátok kiképztetésekre. Mert tudjátok meg, annak a bencés szerzetnek tagjai lesztek, melynek hivatásszerű kötelessége a haza drága csemetéit nemcsak erkölcsileg nevelni, hanem az iskoláinkban előírt tudományokban oktatni; iparkodjatok, jól tudván, hogy aki másokat oktatni akar, előbb magának kell tanulnia!”

1833-ban megváltozott a tanév beosztása: október elején kezdődött és július végén fejeződött be. A növendékek létszáma ebben az időszakban is alacsony volt, tanévenként 5-10 fő között mozgott. Feltehetőleg ezzel a létszámmal is ki tudták elégíteni a rájuk bízott gimnáziumok pedagógus-szükségletét.

1839 őszén Guzmics apát meghalt. Néhány évig a konvent vezette az iskolát, majd Sárkány Miklós került az apáti székbe, s egyben a tanárképző élére. Ő is Bélben tanult évtizedekkel korábban. Időközben Kovács Villebald tanár helyére először Szkalka Konrád, majd Filperger Rudolf került. Beély Fidél továbbra is itt tanított, és tudományos tevékenysége elismeréséül 1839-ben a Magyar Tudós Társaság levelező tagjává választották.²

Az 1840-es évek elejétől a képzés új módszerrel gazdagodott; a növendékeknek gyakorló prédikációkat kellett tartaniuk az egyszerű népnek szánt stílusban. Igaz ugyan, hogy ez elsősorban a papi pályára való felkészülést szolgálta, de vitathatatlan, hogy a leendő pedagógus is hasznát vette. A prédikációs gyakorlatokkal fejlődött a tanulók beszédképessége, nőtt a szókincse, fokozódott a magabiztossága, s ez mind olyan eredmény, melynek a leendő tanár is nagy hasznát vette. Sárkány apát is jeles prédikátor hírében

²A Pannonhalmi Szent Benedek Rend Története, IX, 1903, 1904, Budapest, 256.

állt, így szakszerű tanácsokkal tudta ellátni növendékeit e téren is. Az apátság korabeli naplója többször is megörökítette a legserkentebb prédikációkat tartó növendékek nevét.

A béli tanárjelölteknek azonban nemcsak tanulásból, munkából állt az életük. A naponkénti rendszeres sétát néha több napos kirándulások is tarkították, nemegyszer távolabbi vidékekre is. Előfordult, hogy tanáraik kíséretében még vadászaton is részt vehettek.

Guzmics óta szokás volt az is, hogy minden növendék kapott a kolostor kertjében egy kis ágyást. Az egyik visszaemlékezésben erről a következőt olvashatjuk: *„Kinek-kinek magának kellett a kert egy darabkáját fölászni, virágmagvakkal elültetni, öntözni, gondozni. Mily nagy vetély volt, kinek lesz a kertcskéje a legszebb! Milyen sóváran vártuk a virágok kelését!”*³

A bakonybéli tanárképzőben a tananyag feldolgozásának leggyakoribb módszere az előadás volt. A tanítás délelőtt és délután is folyt, 8-tól 10-ig és 2-től 4 óráig tartott. Kedden és szombaton délután nem voltak órák, csütörtökön pedig egész nap szünet volt. A hallgatók tankönyveiken kívül használhatták az apátság könyvtárát, valamint a kolostor által előfizetett folyóiratokat.

Az oktatás latin és magyar nyelven folyt. A növendékek szorgosan jegyzeteltek tanáraik előadásait, s így készített jegyzeteiket a szakirodalom tanulmányozásával egészítették ki. Az előadások jegyzetelésén, szakirodalommal való kiegészítésén kívül otthoni írásbeli feladatokat is kaptak. Görög, latin vagy német nyelvű műveket kellett kivonatolniuk, máskor szónoki beszédeket kellett írniuk. Azt a tanár szabta meg, hogy a gyakorlatok milyen nyelven íródjanak, és prózában vagy éppen versben készüljenek-e.

A tanárképző vizsgarendje

A Bélben töltött tanév során a növendékek háromszor vizsgáztak. Az elsőre februárban került sor, ezen a bakonybéli apát töltötte be a vizsgaelnöki tiszttel. Előtte öt nap felkészülési szünetet kaptak. A vizsga tárgyai: poétikai-retorikai ismeretek, görög-római régiségtan, klasszikus szerzők műveinek elemzése, valamint a pedagógiai tárgyak (neveléstan, oktatástan, módszertan) voltak. A vizsga latin nyelven folyt.

A második vizsgát júniusban tartották, amelyen már a tankerületi főigazgató elnökölt, aki az állami tanügyi hatóságot képviselte. Évente ismétlődő ünnepélyes esemény volt Bakonybélbe való megérkezése. Általában már a vizsga előtti napon érkezett, hogy a jelöltek évközben készült írásbeli munkáit alaposan átvizsgálja. Csak azokat engedte szóbeli vizsgára, akiknek a dolgozataival elégedett volt. Imádsággal kezdték, majd a növendékek verssel köszöntötték a bizottságot. A tárgyak a februári vizsgáéval azonosak voltak, kiegészítve az esztétikával. A tankerületi főigazgató általában elégedett volt tapasztalataival, a vizsgákról felvett jegyzőkönyvek sok elismerést, dicséretet rögzítettek.

³Mészáros István: *Iskola Szent Márton hegyén*, 1990, Pannonhalma.

A harmadik vizsgát a tanév végén, júliusban tartották, melyen a pannonthalmi főapát vagy a perjel elnökölt. Ekkor az eddigi tantárgyakon kívül diplomatikából is vizsgáztak.

A növendékek a három vizsgáról összesített bizonyítványt kaptak. Guzmics apát naplójában is elismerő sorok olvashatók a vizsgákról. 1834. július 17-én a következőket jegyezte fel:

⁴A pannonthalmi Szent
Benedek Rend
Története, im: 243.

„Fidelisnek examenje a diplomatikából jelesen ment több vendég jelenlétében. Különös ügyességet és hajlandóságot mutatott benne Flórián, ki már azelőtt Bakonybélrt rajzolta. Ezen a szépszorgalmú, művész fiatalember írta le a tihanyi 1530-32-i kéziratot tökéletes facsimilében a Magyar Tudományos Társaság kíváratára.”⁴

A tanárképző
napirendje

Mint minden iskolának, így a béli tanárképzőnek is volt írott napi- vagy házirendje. Persze az apátok személyisége, eltérő természetűe is rányomta bélyegét a szabályzatokra, a kisebb-nagyobb eltérések is ebből adódtak. Guzmics apát vezetése idején sokkal inkább a szeretet és a bizalom jellemezte a növendékek magatartására vonatkozó szabályokat. A házirend mindössze néhány pontból állt, s csak a legfontosabb dolgokat rögzítette. Így az ébresztő, a templomi szertartások, az étkezések, a séták idejét. A sétákat naponta kellett végezni, általában a kolostor kertjében és párosával. Kerítésen kívülre engedély nélkül a növendékek nem mehettek, idegen emberekkel szóba nem állhattak. Persze akkor is akadtak rendbontók. Erre utal egy 1837-ből való feljegyzés:

⁵Uo.: 250.

„Mivel pedig a növendékek közül néhányan a nekik engedélyezett szabadsággal ismételtén visszaéltek ... minden további visszaélés annak megszigorítását vonja maga után...”⁵

Sárkány Miklós apátsága idején valamelyest szigorodott a házirend, de nagy változások nem történtek. Ez a szabályzat főbenjáró bűnnek tartotta a torkosságot, szigorúan tiltotta a konyhába való bejárást, a sütemények, édességek „bezsebelését”. Ugyancsak szigorúan tilos volt a „füstölés”, a dohányzás.

A középkorig visszanyúló hagyomány szerint rendszeresen tanultak be és adtak elő szindarabokat. Gyakran saját maguk írták, alkalmanként zenével is kísérték ezeket a színjátékokat. Tanáraik, születes- és névnapját is hasonlóan ünnepelték.

Tanévben a szállást és az ételmezést a kolostor biztosította számukra, sőt a ruhát és a lábbelit is. Ellátásukban a környező falvak jámbor lakói is részt vettek, disznóöléskor, farsang idején kóstolókat küldtek a kolostor lakóinak. Kényelmes volt az elszállásolásuk is. Kényelmüket szolgálta egy külön inas. Ennek a férficselédnek volt a dolga a növendékek szobáinak takarítása, az ágyak és ruházatuk rendbentartása, csizmáik tisztítása.

A béli könyvtár

Kétségtelen, hogy a béli bencés tanárképzőben színvonalas és eredményes munka folyt. A nevelőmunka személyi feltételein kívül nagy gondot fordítottak a tárgyi feltételek folyamatos javítására. Ennek szép példája a könyvtár állományának növekedése. A béli könyvtárról pontos adatokat nem ismerünk, mivel a régi mű-

vek jelentékeny és legértékesebb része Pannonhalmára került. A múlt század elején Ágoston apát (1817-1824) sok könyve került a könyvtárba, de igazi fejlesztésre csak a könyvkedvelő Guzmics apát idején került sor. Guzmics Izidor 1835-ben Beély Fidélt bízta meg a könyvtárgondnoki teendőkkal, s ő — miután számba vette az állományt — a következőt jelentette: *„Vagyon az apátságnak egy kisdéd könyvtára, mely mintegy 1120 munkát bír, ám a magyar literatúra újabb jeles termékei föllelhetők benne...”*

Az állomány évről-évre bővült, s 1848-ban már megközelítette az ötezer kötetet. Különösen a kortárs magyar irodalom kötetei gyarapodtak.

Guzmics apát a kolostor és környékének korszerűsítéséért is sokat fáradozott. Új cselédházakat építtetett, javíttatta az utakat. A környékbeli gyermekek számára iskolát építtetett. Az évenkénti alacsony tanulói létszámok ellenére a béli tanárképző negyedszázados működése alatt 149 tanárt képezett ki a bencés gimnáziumok katedráira.

Az 1832/33-as tanévben végzett itt az a Fojtényi Kászon, aki később országos hírnévű egyházi költő lett. A következő tanév jeles növendéke volt Rómer Flóris, pár évtized múlva hírneves régész, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Bélben szerezte diplomáját a későbbi természettudós, Rónay Jácint is.

1848 tavaszán a forradalom győzelme, a jobbítás vágya az oktatásügy vezetőit is magával ragadta. A bencés rend is a tanárképzés korszerűsítését fontolgatta. Ezek megvalósítását a szabadságharc bukása megakadályozta, de az 1848. május 9-10-11-én tartott káptalani határozat kimondta, hogy *„a harmad évi bölcséleti osztály megszüntetik; és e helyett a növendékek theológiai tanulmányaik bevégezte után még egy évfolyásig az egyházi és tanítói pályához megkívánantató tanulmányokban gyakorlatilag kiképezdenének annál üdvösb hatása legyen a már ekkor érettebb korokra nézve.”*⁶ Így Bakonybélben 1848. július 4-én tartották az utolsó vizsgát. Liszta Mór növendék volt az utolsó felelő, ki színjeles feleletei után szép szavalatokkal zárta be a vizsgát. S ezzel a bakonybéli tanárképzés megszűnt. Később ugyan folytatódott ez az oktatási forma, de már nem Bakonybélben, hanem Pannonhalmán.

⁶Uo.: 264-265.

Az értelmiség küldetése

ZSILLE GÁBOR

1972-ben született, a Kaposvár-Kecskeméti Főegyházmegye negyedéves papnövendéke. Írása lapunk pályázatán III. helyezést ért el.

Az értelmiségi létről, megalapozásáról és szerepéről próbálunk eszmélni, és bár a téma nyilvánvalóan átfoghatatlanul komplex s mint ilyen, messze meghaladja egy néhány oldalas értekezés kereteit, talán nem érdektelen felvázolni egynémely elénk kerülő vetületét — ha másért nem, hát önmagunk és egymás vigasztalására, bátorítására.

Kozmosz és káosz

A kozmosz fogalma az emberi gondolkodás történetében a rendezett világ, a teljesség megfelelője. Ellentétpárja a káosz, mint a sötétség hatalmának jelképe, a zűrzavar, a bizonytalanság ideje. A kozmosz ismeret, egész szerinti tudás, a káosz tudatlanság. Az egyik teljes, a másik töredékes és sérült. Káosz ott keletkezik, ahol megbomlik az egyensúly, ahol „meghasadnak az evidenciák” (Pillinszky), a harmónia helyébe a diszharmónia lép, a Rend zárójelbe kerül. Élet és halál, sötét és fény, jang és jin.

Az emberiség jelenleg a káosz állapotában él. A 14. században olyan politikai-gazdasági-kulturális változások indultak meg, amelyek gyökeresen átformálták a hagyományos társadalom (olykor igencsak tökéletlen) egységét, biztonságát és békéjét. Molnár Tamás a kérdés egyik alaplívében, *Az értelmiség alkonyában* így ír: „Könnyű felvázolni, hogy a természettudósok, a filológusok, a hivatásos köztisztviselők milyen szerepet játszottak ebben az új helyzetben. Ha ezen személyeket egy szóval *értelmiséginek* nevezzük, közelebb jutunk szerepük és fontosságuk megértéséhez (...) Röviden szólva: az értelmiségiek *osztályt* formálnak, de nem szervezetségük miatt, hanem annyiban, amennyiben törekvéseik, befolyásuk és elvárásai is közösek.”¹

¹Molnár Tamás: *Az értelmiség alkonya*, Akadémiai Kiadó, 1996,

Küldetés és tömeg

²Molnár Tamás: im. 18.

André Malraux definíciójával az értelmiségi olyan ember, aki életét egy eszme vonzáskörében éli.² Hamvas Béla arról beszél, hogy „a

nélkül a közösség lefejezett társadalom.”³ Ha csak e két idézet mércéjével szemléljük a 20. századot és annak értelmiségét, egyszeriben átérezzük a kérdés fontosságát. Az értelmiségi élete nem *l’art pour l’art* lét, nem művészkedés és filozofálgatás, nem öncélú tetszelgés a szürkeállomány produktumában. Az értelmiségi lét alapjában és döntően élethivatás. Az értelmiségi létéből fakadóan függ a polgárságtól, a polgári életformától, vonzódik és ragaszkodik a morálhoz, annak megtartója és pozitív alakítója; a morálból következően a kereszténység táptalajából gyökerezik. A keresztény értelmiségi lét látásmód, társadalomformáló erő.

Korunkban a társadalmi tagoltság helyett társadalmi töredezettségről beszélhetünk. Az egyes rétegek egymásba mosódnak, egész osztályok tűnnek el vagy sokkal inkább válnak jellegtelen-né, talajtalanná. A klasszikus értelemben vett polgárság végóráit éli, a paraszti társadalom felbomlott és gyökértelenül lebeg, az arisztokrácia kikopik az emlékezetből. Helyükbe egy meghatározhatatlan, szürke elegy lép, a mesterségesen urbanizált, televízióhoz láncolt és szintetikus ételeken tartott *massa damnata*, az ismeretektől megfosztott és elzárt lény. A nép helyett megjelent a tömeg. A fogyasztói társadalom által kordában tartott tömeget látjuk, az irányítható, a befolyásolható, az öntudatától megfosztott tömeget. Mindez cseppet sem új: Ortega y Gasset elég korán megírta *A tömegek lázadásában*, annak külön fejezeteiként pedig a tömeg agresszivitását illetve az „öntelt úrfi korszakát”.

A tömegideál mellett a hagyományos rétegek is tovább élnek: a munkásosztály, a kispolgárság, a felső tízezer; mind megtalálható, de csak fragmentálisan, otromba, ezredvégi sminkben. Legfőképpen pedig az öntelt úrfi. Mit ír erről Molnár Tamás? „Az igazat megvallva, az értelmiségi bűne a gőg, az a bűn, amelyet csak a legnagyobb ostobaság tesz lehetővé. Mulatságos, hogy az értelmiségi, aki elkötelezte magát az ésszerű-tudományos világkép mellett, végül is együgyűnek bizonyul, igazi lelki szegénynek. Lesz számára megbocsátás?”⁴

A nép szolgálatának feladata előbb a század tartós diktatúráiba, végül pedig a pénz hatalmának tombolásába fulladt. Tragikusan igaza van Hamvas Bélának, amikor arról ír, hogy napjainkra a társadalmi morál odáig süllyedt, hogy ma már egy hihető hazugság is erkölcsi magaslathoz számít. Emellett dőzsöl a vulgaritás, az arrogancia és a gátlástalanság, az anyagiasság pozitív jellemvonássá érett. Megtapasztaljuk, miről énekel a zsoltáros: „belső gonoszság, kín és csalárdság, a tereken nem szűnik a durvaság és a cselszövés.”⁵

A kereszténység e romlás mellett olykor tréfának, olykor botránynak számít. A hármas tagozódásról, amely szerint mindenekelőtt Isten gyermeke vagyok, másodsorban a Föld gyermeke és az emberiség tagja, harmadsorban pedig hazám, nemzetem fia, még

⁴Molnár Tamás: *im.* 319.

⁵Zsolt 54,11-12

véletlenül sem hallani. A társadalmi felelősségről, a lemondásról, a testvériségről. Más jelszavak dívnak.

Fáklya és közösség

⁶Molnár Tamás: im. 18.

Hamvas Béla az *Öt géniuszban* foglalta össze az értelmiség felelősségét a magyarság sorskérdéseire vonatkozóan. E mű száműzése nehezen elhárítható vád szellemi életünk ellen. Peter Viereck az értelmiségit mint az Ige főállású hivatalnokát, egy fennkölt eszme papját értelmezi.⁶ E sorok írója mint negyedéves teológus ezen az úton próbál haladni, miközben hangsúlyozottan szeretné elkerülni az „öntelt úrfi” vétségét. A fennkölt eszme ezen felül művészi, irodalmi, filozófiai célként szerepel. A magyar társadalom jelenlegi legsúlyosabb gondja egy stabil polgári középosztály hiánya, egy olyan rétegé, amely a közügyek, a kulturális élet első számú bázisát jelentené. Megállapodott polgári értelmiség hiányában bármilyen szellemi tevékenység, kezdeményezés talajtalannak számít. Ehhez járul a falusi értelmiség teljes mértékű eltűnése, hiánya. A vidéki élet, a falvak lakossága javarészt gazdátlanná vált, kiút és távlatok nélkül. Ilyen körülmények között a pap, a hitvalló keresztény értelmiségi elsődleges hivatása a fáklya-lét vállalása. Kevesen vagyunk, százak munkáját kell magunkra vállalnunk. Mindennek alapja a szellem kimunkálása, a folyamatos önművelés, a kiművelt emberfők megteremtése. Látásmódunk töredékessége, a részterületek helyett egy egész szerinti (katolikus!), univerzális látásmódot kell elsajátítanunk. Megtanulni azt, amit oktatási rendszerünk megtagadott tőlünk és megtagad ma is: az ismeretek átfogó szemlélését, egy kultúr-szinopszis kidolgozását. Kincseket hordozni.

⁷Hamvas Béla: im. 101.

A fundamentum azonban lejjebb található, s úgy lehetne megfogalmazni: a legalapvetőbb feladat az értelmiségi rétegtudat kialakítása, az élethivatás gondolatának rögzítése. E keservesen nehéz lépcsőfok nélkül semmilyen előrelépés nem várható. Nem a házat: a hazát figyelve, nem az individuum, hanem az összetartozás szolgálatában, szembefordulva a korszellemmel, bátran és elkötelezetten. Példát adva és utat mutatva. Hamvas írja: „Minden valódi szellemi jelenség arról ismerhető fel, hogy a történet eseményeinek irányítója, nem pedig függvénye.”⁷

Mindez csupán annyira patetikus, amennyire az emberiség, a nemzet jövőjének kérdése patetikus, az egyén szellemi útja. A társadalom mára mozaikdarabjaira esett szét, az önzés dominál és az egyéniség: a jelen nem alkalmas a mozgalmak számára. Helyi szinten, alulról kell építkeznünk: a jövő sejtjei az evangéliumi alapokon szervezett kisközösségek lehetnek. Eszmefuttatásunk végén kérdések állnak: megmaradunk-e a jövőben, s rátalálunk-e egymásra? Tudunk-e valódi, emberhez méltó életet élni? „A Pünkösöd utáni szellemben.”

GÖMÖRI GYÖRGY

Wisława Szymborska

A költői igazság keresője

Született 1934-ben Budapesten. 1956-tól külföldön él, 1969-től Cambridge-ben tanít lengyel és magyar irodalmat. Irodalomtörténész, költő, műfordító.

Wisława Szymborska nyolcéves kora óta él Krakkóban. Egy Poznań közelében lévő nyugat-lengyel kisvárosban született, de egész élete ahhoz a szép régi egyetemi városhoz köti, ahol iskoláit és felsőfokú tanulmányait folytatta, s ahol évtizedeken át volt a helyi kulturális lap, a *Zycie Literackie* munkatársa, szerkesztőségi tagja. Mégsem mondanám, hogy jellegzetesen krakkói költő; még azt sem, hogy témáit tekintve jellegzetesen lengyel. Különösen így van ez, ha összehasonlítjuk olyan idősebb pályatársaival, mint Broniewski, Tuwain, vagy akár a másik Nobel-díjas, Czesław Miłosz. Szymborska költészete modern európai líra, volt kritikusa, aki „antropológiainak” nevezte, ezzel is hangsúlyozva annak nem-provinciális jellegét, határokon és nyelvi korlátokon is túlemelkedő érvényét.

Milyen verseket ír Szymborska? Először arról, hogy milyeneket nem ír — legalábbis első érett kötete, az 1957-es *A Yeti szőlítése* óta. Nem ír romantikus, hazafias, patetikus, közösségi akcióra buzdító verseket. A mindig változó kordivathoz sem igazodik — a fiatalabb olvasók alighanem kissé ódivatúnak érezhetik világos intellektualizmusát, dialektikus, gyakran kétkedő-ironikus hangvételét. (Erre az „ódivatúságra” maga is utal *Sírfelirat* című, öngúnnal áthatott kis versében). Viszont Szymborska osztozik nemzedékének más fontos költőivel abban, hogy történelemtudatát a második világháború és az azt követő évtizedek tapasztalatai alakították ki, határozták meg. A Történelem tehát állandóan jelen van, hol mint roppant árnyék, hol mint a legkülönbözőbb élmények forrása. Ezzel szembenáll az el nem szigetelhető, törekeny és könnyen sebezhető egyén. A történelem szempontjából nincs jelentősége, bármikor félresöpörhető, helyettesíthető. Másrészről viszont csodálatosan egyszeri, megismételhetetlen, rendkívüli ez az egyén. Életünkben talán a legfontosabb az, hogy azok vagyunk, akik.

Szymborska versei általában dichotómiákra épülnek. A már említett „történelem—egyén” csak az egyik ilyen, jóllehet nagyon lényeges kettősség. Más, gyakran előforduló dichotómiák a „látzat—valóság”, a „szerep—személyiség”, illetve a formanyelv szempontjából a „pátosz—írónia”. A költő nem ír hangzatos verseket. A személyes szférában minden visszafogott, diszkrét, bensőséges, kissé titokzatos. Ha pedig filozófiai kérdéseket tár-

gyal, illetve egy-egy emberi tulajdonságot jelenít meg (ezt is teszi néha) Szyborska inkább tovább-kérdező, semmint nagy igazságokat kimondó-deklaráló költő. Van egy olyan verse, az *Elégikus számvetés*, amelyben szinte önmagával vitatkozik: a zárójelek jelzik a kijelentések viszonylagosságát, illetve azt, hogy bizonyos dolgokról, például a halálról milyen keveset tudunk — csak azt, amit a tudomány leír, illetve a hit állít. És Szyborska kételkedve-hívó ember; az igazságot csak tapasztalt dolgokról hajlandó leírni.

Másrésről viszont ez a líra állandóan az igazságot keresi, nem a világnézeti, vagy filozófiai igazságot, hanem a személyesen „költőit”, amelynek persze azért lehet filozófiai háttere is. Szyborska költészetét nevezhetném talán *szókratikusnak*, abban az értelemben, hogy szereti a példabeszédeket, költői példabeszédekkel és szüntelen kérdéssel és rákérdéssel igyekszik az olvasót elvezetni az ő igazságához. Az ilyen költészet nem túl népszerű manapság, és biztosan nem divatos; annál kellemesebb volt a meglepetés, hogy a svéd Nobel-díj Bizottság 1996-ban úgy döntött, a legnagyobb irodalmi díjat ennek a hetven éven felüli szerény és korántsem közismert költőnek ítéli oda. Ezzel kissé megerősített abban a hitünkben, hogy a ránk zúduló képek és információk elképesztően tarka és zavaros világában még az értelmes beszédnek, a szép szónak is van hitele, s van, lehet még értelme.

WISŁAWA
SZYMBORSKA

Sírfelirat

*Ódivatúan, mint egy vessző, itt fekszik és hallgat
e pár sor szerzője. Örök nyugalmat
adott neki a jó föld, bár ez a tetem
nem tartozott az irodalmi klikkek egyikéhez sem.
Dehát pusztán sírhantján nincs is semmi persze
e versikén kívül, csak kúvik szól ott, meg lapu nő.
Utaz, táskából komputer-agyad vedd elő,
és Szyborska sorsán merengjél el egy percre.*

A gyűlölet

Nézzétek, milyen hatékony,
milyen jó erőben van
a gyűlölet századunkban.
Milyen jól veszi a magas akadályokat!
Milyen könnyű neki — ugrani, s célbafutni.

Más, mint a többi érzés.
Régibb náluk és egyszersmind ifjabb.
Maga szüli az okokat,
melyektől életre kel.
Ha néha elalszik, sohasem örökre.
Az álmatlanság nem gyöngíti, inkább hozzáad erejéhez.

Vallás, vagy nem vallás —
csak le tudjon térdelni a starthoz.
Haza, vagy nem haza —
csak futásnak indulhasson.
Eleinte az igazságtévés sem rossz ürügy.
Aztán már fut magától.
A gyűlölet. A gyűlölet.
Arcán a szerelmi mámor
torz grimaszával.

Ó, a többi érzés —
mind nyamvadt és nehézkes.
A testvériség mióta
számíthat tömegekre?
A részvét vajon mikor
ért elsőnek a célba?
A kételkedés kiket ragadott magával?
Csak az ragad magával, aki biztos magában.

Tehetséges, fogékony és nagyon is szorgos.
Mondanom se kell, hány dalt szerzett eddig ő.
A történelem hány lapját számozta meg.
Hány nagy szőnyeget terített emberekből
szerte tereken és stadionokban.

Ne állítsunk valótlant:
még szépet is teremthet.
Sötét éjjelen pompásak rőt tűzvészei.
Remek a robbanás-gomoly rózsaszín hajnalon.

*Nehéz megtagadni a pátoszt a romoktól
és el nem ismerni a fölöttünk kereken fölmeredő
oszlop vaskos humorát.*

*A kontraszt mestere ő
a csattogás és a csönd,
a vörös vér, s a szúzi hó között.
És mindenekelőtt: őt sosem untatja
a kimosdott elnyomó motívuma
a leköpdösött áldozat fölött.*

*Minden percben kész új feladatra.
Ha várnia kell, hát vár.
Azt mondják, vak. Vak lenne?
Éles a szeme, mint az orvlövésznek,
és bátran néz a jövőbe —
más nem, csak ő.*

Elégikus számvetés

*Ó hányan vannak, akiket ismertem
(ha valóban ismertem őket)
férfiak és nők
(ha ez a különbség még érvényes)
akik átlépték azt a küszöböt
(amennyiben az küszöb)
akik átfutottak ezen a hídon
(ha ezt hídnak lehet nevezni) —*

*Hányan vannak, akik egy rövidebb vagy hosszabb élet után
(ha ez nekik még most is jelent valamit)
ami jó volt, mert elkezdődött
de rossz is, mert vége lett
(ha ugyan ezt nem szeretnék fordítva mondani)
a másik parton találták magukat
(ha ugyan találták magukat
és az a part létezik) —*

További sorsukról
nem tudok semmi biztosat
(ha ugyan az még közös sors
és még sorsnak mondható) —

Minden
(ha ezzel a szóval nem határolom el őket)
már mögöttük van
(ha ugyan nem előttük) —

Hányan ugrottak ki a robogó időből
és távolodva hogyan tűnnek mind jobban el
(ha ugyan hihetünk a perspektívának) —

Hányan
(ha ennek a kérdésnek még van értelme,
ha elérhetünk a végső számjegyig,
mielőtt a számoló magát is odaszámolja)
merültek ebbe a legmélyebb álomba
(ha ugyan nincs nála mélyebb).
Viszontlátásra.

A holnapi viszontlátásig.

A következő találkozásig.

Ezt már nem akarják.

(ha ugyan nem akarják) megismételni

Végtelen (ha ugyan nem másfajta)

hallgatásra ítélve.

Csak azzal vannak elfoglalva

(ha ugyan csak azzal)

amire jelen-nem-létük kényszeríti őket.

Gömöri György fordításai

Jusztiniánusz

(regényrészlet)

Nincs a birodalomban olyan bíró...

Született 1928-ban. Az Angolkisasszonyok egri intézetében nevelkedett. Író, pszichológus, testnevelő tanár. Legutóbbi írását 1996. 8. számunkban közzeltük. Részlet a szerző Theodora (Magvető, 1995) című regényének folytatásából.

Nincs hét, hogy arabs pejcsődörén ki ne lovagoljon. Tempósan haladnak át a városon, oldalán szamaragol fehér számaron a pátriarka. A császár ma Szűzanya ünnepén fehér liliom fejdísz fog viselni, pedig rühelli a fehér liliomokat, finom szaglásának brutális az éles, fojtogató illat. És röhejesnek találja, hogy visszafelé lovagolva a melegben lekonyulnak fején a virágok. Belelőgnak a szemébe, és egyes gonoszok férfiasságának lekonyultságát olvashatják ki a virágok viselkedéséből. (Merőben tévesen, mert a császár 565-ig, uralkodásának végéig potens.)

Átengedi lábát a kopasz szakembernek, a Talpcsiklandók Hivatalnoki Testülete nagytekintélyű elnökének. Az öltöztetés szertartása a fehér liliomokkal még odébb van. Nyújtózkodik. Tűnődik Euphemián. Ezen a megátalkodottan és vérszomjasan szent vénasszonyon, a lábsebes császár özvegyén. Utálja ez a nő Theodorát, mi több: bűnösnek tartja, és nem fél ezt kimondani, igaz, csak suttyorogva. A bűn hangulata a komolyság. Ez a dühödött vénkanca nem átalítja idézgetni és ismételtetni a Szent Palota vendégei és alkalmazottai előtt azt, hogy mit szokott Theodora a bírók lelkére kötni a tárgyalások előtt.

— Amennyiben az ítélethozatal percében elfelejtenéd, amit parancsoltam, esküszöm minden előre, a bőröd a testedről lenyúzatom.

Komolyan mondja. A bírák sem gondolják másképp. Mert két perc alatt meghalni az igazságért szép, de nem különösebben nagy dolog. Heteket vagy éveket várni halálraitélten az igazságért, miközben tűrhetően ehetsz, ihatsz, üríthetsz, alhatsz, ez sem olyan rettenetes, valójában mind ebben a cipőben járunk. Hanem amikor az élő testről nyúzzák a bőrt. Az valami más, ráadásul sokáig tart. Nincs a birodalomban bíró, aki Filius kése alá feküdne merő igazságszeretetből. Filiusnak hívják Theodora legügyesebb, mert leglassabban dolgozó süket nyúzólegényét.

A császár egyáltalán nem szereti a Filius végezte munkálkodást. Csúnya. És ő érzelmes lélek, húsos, puha arca, fodros szája, tág szemének héja rózsaszínű lesz a meghatottságtól, amikor oltár elé vezetik a gyermekeket. Ilyenkor elfordítja róluk az arcát, szentszándékkal másfelé figyel, hogy a könnyei ki ne csorduljanak. De főképp azért nem kedveli a nyúztatásokat, mert megnehe-

zítik az adóbehajtást. Csak annyi kell, hogy Theodora bíráknak adott instrukcióját meghallják Ephesosban, Smyrnában, Tharsosban, Athaliában, Théában, Khorintosban, Antiochiában, Trapezuntban, Aleppóban, Herakliában, Rodostóban, Szalonikiben, márpedig meghallják, mert ezeken a helyeken minden évben mintavásárt rendeznek, idejönnek az egyiptomiak, a skandinávok, az oroszok, a spanyolok, a kínaiak, meg az arabok és a hinduk, nemcsak üzletelnek, hanem fecsegnek, híreket csereberélnek, és Filius markáns módszerét a birodalom legkisebb egérlyukában is megtudják. A kerekedők félni fognak. Megcsappan az áruk mozgása. Az adózó polgárok — kelleténél jobban — szoronganak majd a hatalomtól. Nemigen szájálnak vissza az adóbehajtóknak, fizetnek, de nehezebben, és dugdosni kezdik az értékeiket.

Egyszer Euphémia, ez a vérszomjas szent öreg kanca megkérdezte Jusztinianusztól, nem fél-e hites feleségétől. A császár sátor-tető formájú szemöldöke följebb csúszott a homlokán. Lassan elfordította fejét, álmatag ábrázatot öltött, kitekintett a parkba, szórakozottan figyelte a pávák szétterített farktollait, állhatatosan hallgatott, úgy viselkedett, mint akihez nem ért el a volt császárné kérdése. De most a talpcsiklandozástól felfrissülve és ellazulva megismétli önmagának a kérdést. Igen, fél. Vagy inkább tart tőle, így a pontos. A legrosszabbtól, attól, hogy Theodora erőszakosan megakasztaná az életét, nem fél. Persze tettek ilyet a bazilisszák nem is egyszer, és még tenni fognak, Jusztinianusz jövőbeérző készsége ezt világosan jelzi. Rendszerint szeretőjük érdekében tettek, a császárt eltakarítva az útból ráültették a trónra, akit szerettek. Ez a változat Theodora esetében teljességgel kizárt. Tízestendős kora óta túl sok férfit ismert, kényszerűségből is gyakran, és ma már irtózik a bőre, a vére az izmok szerelem természetű mozgalmától. Másfelől, és ez is a császárnő szajha múltjából adódik, túlon túl ismeri a férfiak agybeszűkítő buzgalmát, amikor a szerelmeskedés fáradalmi és izgalmai elbutítják őket, ilyenkor a legszellemesebb is buta oroszláná válik. Unalmasak, és a császárnő legalább annyira képes szenvedni az unalomtól, mint amennyire a császár. Épp ez okból sose lesz már olyan szerelmes, hogy figyelmet szenteljen a bőr örömeinek, és ebből indítatva Jusztinianuszt lelökje a trónról. Amitől a császár tart, az más, az Theodora hangja. Rettenetesen tud ordítani. Nem is érthető, hogy ebből a proporcionáltan karcsú testből, a virágfinomságú arcból hogyan szakadhat ki az a reccsentősen durva, óriási hang.

A császár sóhajt, lazít, lehunyja a szemét. Gondolatai ismét a lovaglásra kalandoznak. Miképp üljön ma a lovon? Úgy-e, mint a régi görög fiúk a frizeken? Laza a hát, szinte puklis, akárha a budin, és az alsó lábszár előre nyújtva? Vagy amiképp mostanság divatos? Csípő, térd, sarok szigorúan egymás alatt, egyvonalban, a hát egyenes. (Azóta is így ülnek a piroskabátos rókavadászok, és Trockij is így ül azon az orosz polgárháborús plakáton! Ágas-

kodó fehér lóról ölte az ellenforradalom sápadt sárkányát.) A császár, aki sosem alszik, viszont a jövőbe olykor beleérez, lehunyt szemhéja mögött piroskabátos lovakat lát, rengeteg kutyával futnak a pagonyban. Majd vörös lepedőszerű anyagokat a falra szegezve, rajtuk a ló képe, azon egy alak, szeme előtt két kicsi üvegkarika, halántékán drót, kezében dárda, akár Szent György, megöli a szörnyet.

Miképp ül Belizár a lovon? Úgy ülni, mint ő! Jusztinianusz gyomra megrezzen, ha Belizárra gondol, hosszú, elegáns végtagjaira, elképesztően egyenes, erős hátára, és Jusztinianusz nem hülye, tudja, milyen ő, a császár. Azért mégis felemeli fejét a kemény fejtámaszról, tárgyilagosan megnézi tömpe lábujjait, kövér és puha lábfejét, akár két fehér és zsíros ponty a Talpcsiklandók Hivatalnoki Testülete elnökének kezei közt.

Ma, Szűzanya ünnepén két dolog nyugtalanítja, Belizár, a szép, fejformája akár Nagy Sándoré, a másik gond: Theodora nyúztatásai. Ma éjjel Jusztinianusz levelet fogalmazott a császárnőnek, ez a módszer alkalmas, ha kritikus a téma, várható a császárnő dühe és ordítása. A levél így szépen elmegy a Szent Palota másik szárnyába, semmi se hallatszik ide... Kedves Fényesség, én Jusztinianusz az éji csendben írok, mindent átgondolok háromszor, hiszen, tudja, nem alszom, így marad időm a gondolkodásra, míg a Palota ájtultan kinyúlik. Most azon tűnődöm, amit Gyönyörű Fényességed nemrégiben a szenátorok előtt kijelentett. Így hangzott különös mondata: „A jó hadiszerencse záloga csakis a gyávaság”, ennyit mondott vészterhesen. Majdnem csuklottam. Mit értett ezen? A szenátorok persze nem kérdezték: hogyan? Azóta csak bólogatnak, mióta közülük egyet, azt a kötekedőt megnyúzatta, és kitudódott a dolog, mert minden kitudódik. Belizárnak arcizma se rándult, pedig őt érte itt a nagy sértés, őt, aki Daránál megverte nekünk a perzsákat, aztán a vandál háború után, a fényes győzelmi bevonuláson, minden orgona bűgött, minden cimbalom zengett, az a Belizár meg lekopaszított fejjel, a megvert vandál király, Gelimer mögött menetelt szerényen és önként. Még hozzá szolgálati ruhában. Igaz, azt közben tisztára mosták. Hányingert kelt bennem a szerénysége. Azt jelzi ezzel Belizár, hogy nem akar elébem vágni (nehogy a Legszebb Gyöngynek, KEDVES FÉNYESSÉGEDNEK ESZÉBE JUSSON ŐT IS MEGNYÚZATNI). Gyávaságból szerény a thrák. Fiatalabb, mint én, kezében a hadsereg, sikert sikerre halmoz. Neki akart a fejére koppintani azzal a „Jó hadiszerencse záloga csakis a gyávaság” mondattal?

Aztán itt ez a gót háború! Odaküldtük. Mert Rómát akarom. De érzem a jövőt, olyanok fognak történni... még majd a koronát is felajánlják neki a gótok. Örület. Idegesít. De hát nélküle, Kedves Varázs, mindketten sikertelen hódítók lennénk, ő a férfi lényem másik fele, a Fehér Herceg. Maga úgy gondolja, gyáva? Hááát, amennyiben gyávaság óvatos körültekintéssel készülni a harcra, amennyiben gyávaságnak számít előbb fölperzselni az el-

lenség földjét és tartalékait, eldugaszolni forrásait s csak ezek után támadni. Ahogyan ott menetelt a fogoly király, Gelimer mögött, akit legyőzött, és akivel együtt térdelt elének a trón lépcsőjére, és rögvest ezután kieszközölte tőlem Gelimer számára nemcsak a szabadságot, hanem csinos évjáradékot is, a saját maga számára meg Gelimer bocsánatát eszközölte ki, amiért elpáholta volt.

Talány volt nekem ez a Gelimer, amikor jelentették, hogy mi alatt a győzelmi menetben gyalogolt a rabok élén, végig motyogott, félhangon azt mondogatta: vanitatum vanitas et omnia vanitas, hiúságok hiúsága, minden csak hiúság. Jó, ezzel vigasztalta magát. De megtudom-e valaha, mi lehetett Gelimer múltjában az, ami arra készítette Karthágónál, amire? Ami végül is meghozta a mi győzelmünket. Talán nem is volt a múltjában olyan? Talán csak azért győztünk, mert én a kereszt hódító háborújának tartottam ezt a hadjáratot? Mégis különös volt ott Gelimer viselkedése. Meg kell vizsgálni, hogy lássuk Kedvesarcú Szépség, milyenek a mi Urunk módszerei, amelyek hozzásegítenek bennünket a földi és égi Jeruzsálem építéséhez. Hát először is a vandál király megtudja, hogy Belizár közeleg. Erre kivonul Karthágóból. Mintegy hat kilométernyire eltávolodik városától, így akarná feltartóztatni a római hadat. Csakhogy Belizár azonnal kombinál, visszavezényli a maga seregét a hajókra, a tenger hátán elhúz Gelimer mellett, le Karthágóig, és bevonul a védelem nélkül hagyott városba. A gazda a 100.000 fős seregével kinnreked. Benn pedig Belizár azonnal nekikezd a város védelmi rendszere erősítésének, és várja a támadást. De a vandál királynak ez mintha eszébe sem jutna, mintha inkább örülne, hogy vér nélkül megúsza. Ott kotlik a falakon kívül. De ez még mind semmi, körülveszi seregét cölöperdővel, bezárkózik a karógát közé. Belizár egyre küldözi kifelé felderítő csapatát, mindegyre több és több harcossal, Gelimer elsőporhatné őket, de csak lapít, azok meg mind többen és mind közelebb kerülnek a cölöperődhöz. Mikor már teljességgel felfejlődik Belizár serege és megkezd a támadást, akkor Gelimer fogja magát és elpárolog, mint a kőd. A serege felbomlik. Több ponton megállíthatta volna ezt a támadást. Úgy viselkedett, mint aki bolond. Jusztinianusz nagyot sóhajt, és végtelen bizalommal azt mondja: bizonyosság ez, íme az Úr akarata, így csatolhatta Hozzám Észak-Afrikát. Így kellett lennie, bukjának, hiszen ariánusok. Ez kőtábla-ügy. Gelimer időleges bambasága — aki egyebekben jónövésű, értelmes király — csipkebokor-ügy. Így jelenik meg nekem Ő, Karthágó az én csipkebokrom.

Ez boldoggá tesz. Csak Belizár ne lenne. És most ott harcol a gótokkal, Itália, Róma... Kegyes Fényességed nem tart Belizártól? Most ismét pénzt kell neki küldenünk. Befejezésül csak arra kérem könyörögve és hangsúlyosan Mater Ecclesiae, hagyjon fel a nyúztatásokkal, bocsássa el Filiust, Filiustól megromlik a hírünk az adózók körében.

A talpcsiklandás befejeződik. A császárt felsegítik az arabs pejcsődörre, fején a liliomos koszorú. Az egyik sor virág égne emelt kehellyel, a másik sor virág lefelé tekintget, makulányi sárga por permetez a császári orra.

Arannyal megvásárolható

Legkegyesebb Uralkodó, Gyöngyök Császára! Miért kétli a nyúztatások sikerét? Rendnek kell lenni. És nincs-e rend? Nem ért-e el a Gyöngyök Császára olyan eredményeket, miket a Görög Nemzetiségű Római Birodalomban soha senki? Még Konstantin sem. Csupán a fővárosban 25 templom. A citadellák szerte a birodalomban, nagyobb részük új, a Theodosius-korabeliek kijavítva, százesztendőkre megszilárdítva. A világ gazdagságának kétharmadát felhalmoztuk. Engem nem szórakoztatnak a nyúztatások. El se megyek megnézni. De a Gyöngyök Császáranak csipkebokor és kőtábla terveihez kell a rend. Ha a kockázók kezét lecsapatja, azzal még nem intézte el az igazi nagy bűnözőket, akik a földi Jeruzsálem gazdagodását és égivé formálását szüntelen veszélyeztetik. Itt van Bíbor Fenséged tüneményes úthálózata: utak a krími kikötőn át Oroszország belsejébe... Kaukázus útjai, amik Turkesztánba, Szarmarkandba, Közép-Ázsiába vezetnek... Távol-Kelet karavánjai Szíria provinciáin által... hozzák az aranyat, a selymet, a fűszert, a vízi utakról még nem is szóltam. És az útonállók? Biztosíthatom, a nyúztatás lehetősége nélkül azonnal elszaporodnának. Kegyelmességed nyugodtan sajnálja őket, az a jó. Kérem is rá: lehetőleg nyilvánosan könnyezze meg a nyomorultjait, lássa a nép a saját szemével, milyen a jó Atya. Azt is jól tenné, ha nyilvánosan imádkozna értük. De ne kösse meg a lelkem azzal, hogy sápitezik a levelében a durva és kínos módszer miatt. Rend nélkül elveszünk, de legalábbis nem gazdagszunk.

A rend eredménye a szellem röpködése. Mi, császárom, itt az egész világ kozmikus-misztikus rendszerével birkózunk, itt a logosz, a titokzatos ige, a testté vált Ige ősmintázatáról vitázunk. Lehet ezt kapkodó rendetlenségben? Innen a MAGASABBRENDŰ sokezer esztendőre előre sugározza önmagát. Általunk itt világkorszak fordul. Jól tette Gyöngyszín Arcú Császár, hogy bezáratta az athéni egyetemét, ahol már az Embert kezdték tanulmányozni az Eszme helyett. Az Emberről jelenleg még elég annyit tudnunk: arannyal megvásárolható, botozással terelhető, aki túlzottan veszélyes, az pedig nyúztatással. Elrettentésül. Most, a világkorszak fordulóján ennyit elég tudni az Emberről ahhoz, hogy az Eszme szolgálatába állítsuk, ez a fontos. Arra vigyázok, hogy akik a keresztény istenhit terén botladoznak, azokat lehetőleg ne ezzel a módszerrel sújtsuk. Ha jól emlékszem, csak egy Mithras-hívőt, valami ékszercsiszolót büntettünk így — egyenest

Krisztusért. Perzsa származék volt az istenadta. Noha azt hittük, hogy az egyházatyák már leromboltak minden mitraneumot a birodalomban, hát nem! Ez a kesefejű ékszercsiszoló — egy perzsa, aki kesefejű! — titkos Mithras-templomokat rendezett be sziklabarlangokban. Kezdett Mithrasról prédikálni, azt hihetnők, már elfelejtették a tant, de nem, a perzsa újból elmondta: Mithras a Fény és az Igazság istene, az igazi Megváltó, a Nagy Közvetítő, a galileai merő tévedés, sőt csalás és lopás, mert a kalász és a kéve, a kenyér és a bor, a mennybe emelkedés és a téli napfordulókor ünnepelt istenszületés mind, mind Mithras tartozékok, és a keresztények, mint a kakukkmadár egyszerűen belelopták tojásaikat a már jól megépített Mithras-vallásba. Kegyes Császár, aki szereti jobb vállán a margaréta virágot, megértheti, hogy ez a kakukktojás mennyire felbőszített. Megjegyzem, ezt a hülye mohószerű író, ezt a Prokopioszt küldtem a városszéli mitrateumokba, ő számolt be a prédikációkról, és végül is az a hasonlat döntötte el az ékszercsiszoló sorsát, a mi világot átfogó misztériumunkat lekakukkmadarazni! Csodálatos kövei voltak, kincstáromba kerültek, Margarétás Császár, ha a gót hadviselés miatt anyagi gondjai vannak, szóljon. A bírák ítélete szerint perzsa kém volt az ékszercsiszoló, és a sziklabarlangokban összeesküvést szervezett, a prédikációk ürügyül szolgáltak emberek toborozására, így válogatták ki azokat, kik a perzsa támadás esetén támaszai lennének a perzsáknak a birodalmon belül. Egyedül Prokopiosz tudja az igazat. Neki megparancsoltam, ellenőrizze Filiusnak, a nyúzómnak munkáját, nézze végig az ékszercsiszoló kivégzését. Mondják, Filius röhögött, mert az író az első percben elájult. Prokopiosznak van magához való esze, nem fog fecsegni, amúgy is gyáva, mint a legtöbb szolga.

Ne aggódjon Belizár miatt sem, prokopioszi mintázat, szolga, de okos, ebben is hasonlítanak. Mindketten imádják azt, amit csínálnak, az egyik firkál és figyel, figyel és firkálgat, dugdossa és rendezgeti a papírjait, a másik hadászati stratégiákkal játszadozik, mi tagadás: zseniálisan. Ne féljen, ezek fel nem cserélnék kedvenc foglalatosságukat a trónért. Azt igen jól látja, hogy rá akartam koppintani Belizár orrára, amikor azt mondtam a szenátusban, hogy a nagy hadi győzelmek mögött gyávaság rejlik.... Tudjon róla a Fehér Herceg, hogy kiismertem. Tudom, hol és miből fakad lelkében óriási sikereinek forrása, hát bizony a féltékenységéből és a beszariságából, mindez semmit érne egyéb más belizáros tulajdonságok híján. Jelesül: ez a szép férfi nem ragaszkodik semmihez, se nő, se kincs, se gonddal kiformált hadi taktika, nincs semmi, amiről Belizár könnyedén le ne mondana. Célja csak egy van, a hadigyőzelem. Mennyire imádta Antóniát, mikor még ifjú trák leventeként Narsest kísérgette, anyja, az ortodox keresztény öklömnnyi keresztet akasztott fiacskája nyakába, Antónia meg kevéske fátýolban táncolt a lakomákon, kardokkal, a trák elfehéredett a

vágytól, ha látta. Ma is a felesége. Ám vállrándítás nélkül lemondott szerelméről, mikor észrevette Antónia hűtlenségét. Zokszó nélkül lemond mindenről, ha érdekei kívánják, selyemköpenyről, díszfelvonulásról, császári jutalomról, palotáról, ami nincs birtokában, pedig járna neki, erejét, figyelmét nem vonja el sem bosszú, sem irigység, zokszó, válás, féltékenység, vagyoni vita, bármely hadi taktikát is rögvest elveti, megcseréli, ha a helyzet úgy kívánja. A hülye gótok gyalogosaikat szerelik fel íjjal, nyíllal, nem a lovasokat, és a szerencsétlen gyalogok a lovak mögé húzódva próbálnak valamit tenni, még a mai napig a kardra teszik az erőt, meg a lándzsára. Bezzeg Belizár! Hol van már ettől! Hun íjászai a gót lovakat már messziről kilövik, még az összecsapás előtt, és a hülye gót kapaszkodik a régi taktikába, nem bír változtatni.

Margarétás Császár, Felséges Úr! Óriási gondolat volt a frankok megvesztegetése, az, hogy északról támadjanak a gótokra, ez utóbbiak oly lassúak, észre se fogják venni, hogy Belizár serege nem Karthágóba igyekszik, hanem visszafordulva, Dél irányából támadja a gótokat, amíg azok a frankokkal bíbelődnek.

Margarétás Császár, ne keressen, ne látogasson, fájdalomaim vannak, csak aludni van kedvem. Magány kell! A nyúztatásaimmal meg hagyjon békét. Az mind a Kegyes Margarétásságod végtelenbe vetett hitét és ambícióit szolgálják.

LACKFI JÁNOS

Szent Ágoston legendája

*El kellene felejtenem
az önarckép hiúságát
a szem alatt orr tövében
lefutó két eret
arc-csont illeszkedését
homlok dudorait
és evés közben az
állkapcsom kattogását
Megpróbálom feladni
eltávolítani magam
de nem lehet olyan erővel
gondol reám ki alkotott*

Ima belátásért

Amikor az idő önmagába csukódik, mint a bambusz: eddig volt a több, most a kevesebb; amikor a tenger előbb szárad ki, mint a forrás, mert felfele issza meg a Föld; amikor a nagyapákat és az unokákat ugyanazzal a szóval jelölik; amikor az egész mondat helyett elég lesz már egy szó is: NEM; amikor gyertyája, Istene nélkül még lebeg egy kicsit a világosság. Akkor vajon elég lesz-e egy második mindenttudás, bölcsesség, akarat, parancs a teremtéshez?...Feladom kritikádat, Uram, hogy fel ne add mindenhatóságod ebben a makacs zűrzavarban, melyet a semmi helyett sikerült... Legalább Te maradj meg végig, hogy legyen, aki mégis belátja.

időt nyer a vers

B.M.-nek

*időt nyer a vers,
addig is kiiktatódik a kín,
érzéseket pirít és pirongat
az erre-nem-jár-villamos sín*

*részletes és fogyatkozó
vallomás ez, mint a fizetés,
idegszálon feszülő telefonnak
várakozásai telefonnak*

*szárad az impulzus és levél,
elpusztul, ki párhuzamos világban él,
We who were living are now dying,*

*kompromittált szívemen duna mentén szakad az ing,
az üresség magányosságát leli ott,
van-e csend a hegyek alatt, Eliot?*

Becskerek, 1996. június 15.

És akkor így szólt

*A csűrön kívül ég a pelyva,
meddő bozótot láng emészt,
Megroppan az izzó cserfa,
ahogy a szél törzsébe tép.*

*Lovak és barmok keveredve
tiporják egymást. Sír a völgy.
Mintha a rossz ránk ereszkedne.
Zsarátnok állatként üvölt.*

*A fű kiszárad, fényre lobban,
füstje erdőkig elsöpör.
Fölötte felhő-vályú. Hosszan
reped, vize a földre dől.*

*A pusztulást az ember nézi,
reménytelen reményre lát.
Ha majd ekéjét földbe vési,
kihajt a gyújtott mag-világ.*

Pillanatkép, nyitott blendével

In memoriam P.J. és N.N.Á.

*Napvilághomály. Nehéz, égi csend.
Az árboc áll. Kibillent. Megpihent.*

*Csíkja hasít a vízbe. Szürke kés.
Medúza-fátyol. Halraj. Lebegés.*

*Megtorpanásuk, cikkanásuk villám.
Lükeionban mester és tanítvány.*

*Csillám. Mögötte két arc, hangtalan.
Tekintetükben irgalom. Szavam*

*csupasszá lesz. A hallgatásban én is —
A tükrözéstől kesernyés, kemény íz.*

*Mit és miért?... Füzetben tiszta lap.
Fölötte toll. Fehérség. Úgy maradt.*

*Kivárni kell!... Ha majd a belső mozgás —
Egy csobbanás, mely emberhangot formáz.*

*Hullám hullám nyomában, mintha fák
metszete lenne. Évgyűrűk. A vád*

*feloldatott. A papír bent a vízben.
Időtlenül közöttük áll az Isten.*

FECSKE CSABA

Összefércelni velem

*Van úgy hogy már csak egyetlen
levél a lomb súlyosan mint a vakolat
hullni kezd a hó mennyi van belőlünk
másokban romolhatatlan rész bizony
nem tudható emlékezhetek ott voltam én
zsebpiszok között ragacsos cukorka
ott voltam én minden — azóta elveszett —
helyén minden ott van — ott van minden
ahol éppen ott vagy eledeléül minden
éhesnek minden elhagyottnak mint kép helye
a falon világít homlokod mögött húlt helyen
mint cérnát a tűi fokán a kéz átfűz
az idő testemen ami szétfeszlett
összefércelni velem*

Jókai magyar utópiája

Született 1923-ban, irodalomtörténész. Tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetem magyar-francia szakán végezte. 1962–1988 között az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa. 1968-tól az irodalomtudományok kandidátusa. Legutóbbi írását 1996. 8. számunkban közöltük.

Miután már megírta legszebb könyvét, *Az aranyembert*, 1872-ben Jókai újszerű munkába kezdett: *A jövő század regénye* címmel utópia írására vállalkozott. Bár megszokta, hogy fantáziáját merész röplésre bocsássa, most számára is járatlan útra lépett: *Az aranyember* utópikus színekbe öltöztetett magánboldogsága után a társadalmi boldogság utópiájának megalkotását tűzte ki célul.

Vélhetően a feladat újdonsága készítette arra, hogy regényét műfajmeghatározó kísérlettel vezesse be. Kijelenti, hogy műve nem tartozik az államregények típusába, melynek reprezentánsai közül — mivel szeret tájékozottnak mutatkozni — mindjárt föl is sorol egy tucatnyit; persze aligha valamennyit olvasmányélmény után, hiszen ismereteit szerezhette összefoglaló munkákból is (például Lorenz Stein nagy könyvéből, melyet a reformkorban nálunk is szokás volt forgatni).

Ámde az államregény (vagyis a képzeletalkotta társadalmi jövőkép) csak egy válfaja az utópiának. Az irodalom kertjének ez a különös virága ősi gyökerű; első ismert példányait Lukianosz írta az antikvitásban. A középkor mellőzte irodalmi formáit, mert megvolt a maga vallási utópiája: a mennyei Jeruzsálem. Hosszú hibernáltság után a humanistákkal jött el a kivirulás ideje; Morus Tamás, aki nevet adott a műfajnak, az utópiaírók szakadatlan sorát nyitotta meg. Divatjának ma sincs vége; technikai változata — Verne és a sci-fi — ellepi a könyvespolcokat, otthonos a képernyőn.

Az utópiát nem kell mindig komolyan venni. Lukianosz irodalmi játéknak minősítette Hold-utazását, s kérkedett vele, hogy elbeszéléséből „egy árva szó sem igaz”, „tarka-barka füllentései”-t az írói dicsőség vágya sugallta. Idővel azonban az utópia megkomolyodott; szerzői nem kisebb célt akartak szolgálni, mint a világboldogítást; létrejött az, amit Jókai — korabeli szóval — államregénynek nevez. Ezt éremhez lehet hasonlítani: egyik oldalán a fennálló igazságtalan és ésszerűtlen világrend kritikai képe, másik oldalán az ész és az igazság uralmának kecsegtető víziója: az eszményi állam, az ideális társadalom. Ez mindig valahol a távolban helyezkedik el: ismeretlen szigeten, a Holdban, a jövőben; bemutatása legtöbbször regényes keretben történik (bár nem mindig: Saint-Simon például nem írt utópista regényt); a kidolgozás aprólékosan részletező, mert így lehet vonzó példa a szerencsétlen emberiség számára; az utópiaíró bízik az értelemben, és szentül hiszi, hogy terve megvalósítható. A műfaj gyakran ad teret a szocializmus változatos eszméinek, de nem minden utópia szocialista, és nem minden szocialista volt utópista.

A jövő század regénye, ha tiltakozott is Jókai a besorolás ellen, az államregénnyel tart rokonságot, annak egyéni — költői — variánsa. Megvan benne a kritikai elem, kora viszonyainak szatirikus rajza — ugródeszka, melyről a képzelet a jövőkép felé elrugaszkodik; megvan a nemes cél: Otthon állam tökéletes társadalma, melyet az író elérhetőnek vél. A technikai találmányok, melyeket Cabet és megannyi utópiairó oly nagy szereppel ruházott fel, itt sem hiányoznak; a geometrikusan ésszerű városszerkesztés, mely Filarete és más reneszánsz kori utópisták reformterveinek adott keretet, Jókait is foglalkoztatta; képzelete pedig, akár csak Fourier-nál, a fizika és a Kozmosz törvényeinek megváltoztatása előtt sem torpant meg. Mindezt úgy adta elő, „hogy az olvasó azt higgye: ez még megtörténhetik”. Jókai nem ismerte André Chénier kéziratban maradt művét (*Hermès*), de ami egy helyt ebben áll, azzal egyetérthetett: „Soyons lents à décider qu’une chose est impossible”, ne ítéljünk semmit elhamarkodottan lehetetlennek. Egyetérthetett azzal is, amit egy másik költő, a szürrealista André Breton mondott: „A képzelet megvalósulásra törekszik.” Mikszáth szerint *A jövő század regényében* „az álmok valóságokká válnak s a valóságok álmokká”.

Jókai álmai nem szocialista álmok. Ideális társadalma voltaképpen a korabeli viszonyok javított kiadása, nem gyökeres szakítás a múlttal; a jövő században is lesznek részvények, bankcsődök, kamatszámítgatások; az író fantáziáját, miközben gyönyörű eszmények felé indult, lekötve tartotta valami naiv ragaszkodás a meglévő rutinhoz — az eredmény: kevercs. A Kozmoszt, úgy látszik, könnyebb megváltoztatni, mint a kapitalizmust.

Ami egyéni színezetet ad Jókai utópiájának, az a regény magyar karaktere. Az általános boldogság eszméjét összekapcsolta a magyarság végső diadalának víziójával; a csodás tulajdonságú *ichor* és az *aerodrom* székelve elme leleménye; az ábrándos másik magyar haza (Kincső) beépül a regény valóságába, s Otthon állammal kettős utópiát alkot. Egyéb hazai vonások: a dicső honfivá előléptetett Habsburgi Árpád szerepeltetése, a főváros kiépítésének terve, a pánszláv veszély miatt érzett aggodalom és sok minden más köztéma és ötlet az egykorú hírlapokból. (Ezeknek nyomait nagy gonddal szedegette össze a kritikai kiadás jegyzeteiben D. Zöldhelyi Zsuzsa.) Egy alig észrevehető utalással maga a szerző is belép a képbe: az első esemény, melyet megemlít, a honalapító Árpád szentté avatása; ez — a fikció szerint — 1925-ben történt, azaz *száz évvel Jókai születése után*; ettől számított huszonhét esztendő múlva, tehát 1952-ben indul a regény kalandos és egyre fantasztikusabb cselekvénye, százegy ünnepi ágyúlövessel, a fővárosban, „ahol hajdan egy magyar költő háza állott, akinek munkáit akkor sokat olvasták. A kis ház köveivel rég árkot temettek már, s a költő munkáit csak az új kor Toldy Ference ismeri még; az egész, ami megmaradt belőle a jövő század szá-

mára, tán csak az a három ezüstlevelű hárs, miket saját kezével ültetett...”

Hasonló személyes hang, efféle gyengéd önarckép egyetlen más utópiában sem található — ez Jókai sajátja. Utópiairás közben is az maradt, ami volt: mindenekelőtt *regényköltő*. Az utópiák, bármennyire életszerű színekben kívánnak is feltűnni, voltaképpen absztrakt terepen mozognak; Jókai viszont utópiáját is igazi regény keretébe illesztette: küzdelmet, ármányt idézett föl, szerelmeket beszélt el, jellemeket festett (már ahogy ő szokta), fényt s árnyat osztott szét démiurgoszi kézzel — részleteiben lebilincselő művet alkotott, de az elemek harmóniáját nem tudta megteremteni. A regény végén pedig... Az utópia olyan hőlégballon, melyet a képzelet heve emel a magasba, de ha kidobja földi ballasztjait, súlytalanná válik, és szétesik a híg levegőégben. A regény utolsó fejezetei elszakadnak az emberi világtól, üstökösökről s új planétákról mondanak megfoghatatlan regét...

Akárhogy is: Jókai nagyszabású és újszerű művet alkotott. Hazai előzmények nemigen adhattak számára ösztönzést. Az első magyar nyelvű utópia, *Klimius Miklósnak föld alatt való útja*, 1783-ban jelent meg; a dán Holberg írta, Györffy József veszprémi prókátor fordította le. Félig szórakoztató, félig komoly mű, társadalmi reformgondolatok (például: a jobbágyság eltörlése) vegyülnek benne bizarr ötletekkel. Jókainak kedvelt olvasmánya volt, sokszor emlegeti *A jövő század regényében* is, de mintát nem vehetett tőle. Nem tudjuk, kezébe került-e a legrégibb hazai utópia, melyet Keresztúry József írt és adott ki 1790-ben: *Második Leopold magyar király, Eleuterinek, egy magyar prófétának látása szerint*. A próféta hosszú álom után, 1810-ben fölébredvén megváltozott országot lát maga körül: jószívű urakat, elégedett jobbágyokat, virágzó gazdaságot (Tessedik Sámuel javaslatai szerint), nemzeti viseletet, mindezt Lipót király bölcs rendeletei nyomán. A múlt század első éveiben Bessenyei György szabályos államregényt írt *Tarimenes* címmel, utazási keretben; a szintér Totoposz, lakói fantasztikus neveket viselnek (egyikük ezt: Gigásbangocibumpulujhurculujbüszkülüjkikiriposzidoszi), az ideális állam uralkodója Trézéni, azaz Mária Terézia, maga a mű a felvilágosodott eszméknek valóságos enciklopédiája. Jókai nem ismerhette, mert csak 1930-ban adták ki. A reformkor gyakorlati tennivalókkal volt elfoglalva, az utópia csak színezők irodalmában. Van Hold-utazásunk az 1830-as évekből, jelentéktelen. Vajda Péter *Dalhona* (1839-1844) az igazságos társadalom költői anticipációja, de csak néhány általános vonással, utópisztikus részletezés nélkül. Sasku Károly 1842-ben *Boldogságtudomány* címmel adott ki könyvet, értekező modorban, nem regény. Jósika Miklós, aki mindent és mindenről írt, a negyvenes években szocialisztikus mintatelep ábrándozásával próbálkozott (*Az Isten uja*), hatás nélkül. Bolyai János *Üdvtannak* nevezett utópiája kéziratban maradt.

A hazai utópiák külön ágát alkotják a budapesti jövőképek. Toldy Ferenc az *Aurora* 1834. évi kötetében közölte *Buda és Pest, 1800, 1833, 1850* című írását. A szegényes múlt és a biztató jelen után a jövő a reformnemzedék álmait testesíti meg: Budapest immár a nemzet méltó fővárosa, ahol egymást érik a közintézmények pompás hajlékai, országháza, Akadémia, múzeumok, nemzeti bank, mindenütt magyar szó járja, s a Városligeti-tó közepén, mesterséges szigeten, a nemzeti irodalom bajnokának, Kisfaludy Károlynak a szobra áll. A következő fővárosi utópia nagyobb — ötven esztendő — ugrik az időben, és politikusabb jellegű, szelleme demokratikus. Ezt Nagy Károly, az Amerikát megjárt csillagász tette közzé publicisztikai gyűjteményében (*Daguerrotyp*, 1841). Milyen lesz Budapest 1891-ben? Nagyszerű urbanisztikai terv szerint épült város, melyben racionálisan különülnek el a lakónegyedek, ipartelepek s a középületek, a művelődés, a törvényhozás, a kormányzás palotái — a katonai ügyek számára azonban nem lesz minisztérium, mert katonaság sem lesz, csak nemzetőrség. Hogyan lehetett ezt a csodálatos metropolist megteremteni? A válasz egyszerű: „Mert a nemzet akart.” A fővárosi utópiák múlt századi sorát Ágai Adolf tárcája zárja be: *Budapest ezer év múlva*. 1872-ben jelent meg, tehát éppen akkor, amikor Jókai *A jövő század regényét* írni kezdte. Groteszk szellemeskedés (a *Bánk bánt* Báránfyfellegi Üvör átdolgozásában játsszák), néhány technikai ötlet (gázlámpák helyett mesterséges villanynap), társadalmi program gyanánt: a kávéházakban ingyen lehet enni-inni...

Jókait már *A jövő század regénye* előtt foglalkoztatták az utópisztikus eszmények és tervek. Először kritikus módon. A múlt században az utópiákat megpróbálták átültetni a valóságba. Próbatelepeket hoztak létre, szigeteket a közönyös vagy ellenséges társadalomban. Az 1830-as évektől egyre-másra alapítottak fourier-ista lakó- és gazdálkodó-közösségeket Franciaországban, Havasalföldön (cigányok számára), Szentpétervár közelében, nagy számmal Észak- és Dél-Amerikában; volt néhány cabet-ista telep is. A rossz szervezés vagy a barátságtalan környezet miatt hamar tönkrementek, csak néhány tudta hosszabb ideig fenntartani magát; az utolsó újság, melyet fourier-ista szervezet adott ki, 1923-ban szűnt meg. Ezek a szocialista kísérletek nálunk is érdeklődést keltettek; Gyulay Lajos gróf azt írta naplójában, hogy szívesen lenne egy falanszter lakója. A szabadságharc bukása után Ujházy László, volt sárosi főispán, New-Buda névvel maga is alapított telepet emigráns társaival Iowában; nem szocialista alapon működött, közösség volt mégis, és persze rövid életű. Ez keltette föl Jókai figyelmét: 1852-ben elbeszélést írt róla (az 1840-es évekbe helyezve a cselekvényt). Kudarcról, csalódásról szól a beszély; a kritikai képpel Jókai a kivándorlástól akarta elriasztani honfitársait (mint versben Tompa Mihály): „Szívet cseréljen az, ki hazát cserél!”; erre utal a szomorúan ironikus cím: *Vándoroljatok ki!*; ezt

fejtegeti a publicisztikus-lírai bevezető, Jókai hatalmas életművének egyik legszebb lapja. Azután pedig, hogy megírta az utópiák *magyar* (hazafias) kritikáját, húsz év múlva megírta a (hazafias) *magyar* utópiát, *A jövő század regényét*.

Attól, hogy egy mű hazafias indítékot szolgál és magyar jelleget ölt, nem lesz sem jobb, sem rosszabb; arról kvalitásai döntenek — de a tényt érdemes számon tartani.

Jókai utópiája az egész emberiség jövődjét tervezte meg, de gyökerei mélyen belenyúlnek a magyar történelembe. Históriánk vissza-visszatérő mozzanata a végveszély fenyegető érzete. Rémképével szembesülve mit tehet a magyar? Amikor már mindenek elhagyták, önnön ereje is, nem evilági segítségtől vár menedéket; őseink Csaba királyfitól, Zrínyi Máriától, Petőfi, Rákóczi szellemétől. A világosi bukás után is — vagy már közeledtekor — eluralkodtak az irreális bizakodás tünetei. Csodafegyvereken törtük a fejünket: Dembinszky, a volt fővezér, már az emigrációban, pusztító vegyi hatású lövedékeken; később Rákosi Viktor novellát ír egy gyorstüzelő szerkezetről, mely megfordítja a vesztesre álló szabadságharc sorsát. E tervek és képzelgések sorában tűnnek fel Tatragi Dávid mindent lebíró fegyverei...

1849-ben Kerekes Ferenc debreceni főiskolai tanár röpiratot adott ki (Lunkai Andor álnévvel): *Kiáltó szó Európa népeihez és fejedelmeihez*. Művének a budapesti Egyetemi Könyvtárban található példányába fia papírt ragasztott be, rajta írás a szorongattatás napjainak hangulatáról: „A reménykedő köznép az Ázsiából hazánkba siető egymillió ősmagyar harcos segélyétől várta a mentő fordulatot”. Eljutottak-e efféle hiedelmek Jókai fülébe, nem tudhatjuk. Csak azt tudjuk, hogy *A jövő század regényében* a hiedelem megvalósul: Kincső népe, az ázsiai magyarság együtt harcol és győz Duna-menti testvéreivel.

Jókai magyar utópiája a magyar apokalipszisből nőtt ki. Az utópia a ráció műfaja; Jókai belefoglalta azt, amit talán a néptől kapott, a néppel együtt táplált: nemzeti jellemünk tartozékát, az irracionális reményt...

Társunk, Kosztolányi

1937-ben született. Irodalomtörténész, egyetemi tanár. Legutóbbi írását 1996. 2. számunkban közöltük.

Társunkat időről-időre fölkeressük, hogy tanácsot, ösztönzést kérjünk tőle. Bár a róka azt mondja a kis hercegnek, hogy az emberek nem tudnak barátságot teremteni, mert mindent készen vásárolnak, azért vannak olyan kollektív értékeink, amelyek velünk maradnak életünk során, és magatartásmintáinkként szolgálnak nehezülő helyzetünkben. Ilyen értelemben tekinthetjük társunknak Kosztolányit. A következőkben elsősorban arra a kérdésre válaszolnék, hogyan tehetjük őt mások társává, hogy ne csak „készen kapják” — a róka azt magyarázza a kis hercegnek, hogy az emberek azért is érzéketlenek, mert mindent készen kapnak, s ezzel pedagógiai módszereink egyoldalúságára is figyelmeztet —, hanem igazi barátságot kössenek vele.

A tehetség kamatoztatása

Kosztolányi Dezső nemzedékének egyik legnagyobb tehetsége volt. Körülményei és fejlődése arra figyelmeztetnek: ne higgyük, hogy a családi háttér minden vonatkozásban meghatározza az embert, hiszen édesanyja egészen egyszerű asszony volt, akit leginkább a házi munkája kötött le, s olvasmányai között sűrűn szerepeltek a receptek és a befőzési tanácsadók, édesapja pedig gyakorlatias érdeklődésű tanárember volt, aki ugyan irodalmi ambíciókat is dédelgetett magában, ezen a téren azonban — finoman szólva — dilettáns maradt, mégha fia javította versei megjelentek is az Új Időkben.

A Nyugat nagy nemzedékét hiba volna egységesnek látnunk. Az idősebbek — Ignotus, Ady Endre, Kaffka Margit és még néhányan nem kis gyanakvással szemlélték a fiatalabbakat, akik közül éppen Kosztolányi volt a legtanulékonyabb. A szemléleti különbséget egészen egyértelműen jelzi Adynak Kosztolányi első kötetéről, a *Négy fal között*ről írt bírálata, amelynek keserves emlékét több mint 20 esztendővel később írta ki magából az utóbbi. Ady nem kis iróniával nevezte „jó tanulónak” fiatalabb pályatársát, aki valóban sokkal mohóbb, türelmetlenebb olvasó volt, mint Ady, szellemi aktivitása is rendkívülinek mondható.

Mégsem hiányzott belőle a tehetség egyik legfontosabb pallérozója, a kellő önkritika. Ha a *Négy fal között* első és további kiadásait összehasonlítjuk, szembetűnő, mennyire elszántan rostálta meg Kosztolányi korai verseit. Míg a *Szegény kisgyermek panaszeit* folyvást bővítette — volt alkalma rá, hiszen akkori mértékkel mérve is rengeteg új kiadása bizonyította népszerűségét —, a *Négy fal között*ről szinte csak jelzésszerűen adott hírt.

Az önkritika egyik következménye lehet önmagunk megfékezése, az önuralom kimunkálása. Kosztolányi a *Szegény kisgyermek panasza*i után mintha költői válságba került volna. Nem az volt ennek oka, hogy görcsösen akarta megismételni e kötetét, hogy újabb sikereket arasson. Sokkal valószínűbb az a feltételezésünk, hogy a vidéki környezetből a nagyvárosba került fiatalember egy ideig nem tudott ellenállni „az éhes város” — Molnár Ferenc regényének címe — csábító lehetőségeinek. Ady éjszakai kalandozásairól, melyeknek fénypontjaként „fojtott bort” fogyasztott egy szeparében, valóságos térképet lehetne rajzolni, amelyen a tájékozódási pontokat a csülkös bablevest vagy jófajta savanyú borokat mérő kocsmák jeleznek. Kosztolányi is sűrűn látogatta ezeket az intézményeket, hiszen a rendszeres éjszakázás az újságíró életformájának szerves része volt. Budapest ezekben az években fejlődő város, de nem kultúrváros. Az operettek táblás házzal mentek, Bartókot azonban legfeljebb ötvenen hallgatták (és fütyülték ki).

Kosztolányi végül mégsem lett ennek a gyakran tragikus kimenetelű budapesti életformának rabja. Része volt ebben unokatestvére, Csáth Géza szomorú sorsának, házasságának, fia, Ádám születésének és nem utolsósorban annak, hogy rendszeres munkára kényszerítette az a törekvése, hogy egzisztenciát teremtsen magának és családjának. Sosem volt gazdag, de tisztas jómódban élt. Ennek ára a rendszeres penzumok pontos, színvonalas teljesítése volt. Szerencséjére nem tékozolta el tehetségét, nagy művei megalkotására maradt energiája, s tárcái, cikkei között is számtalan apró remek akad. Mindvégig őrzött azonban lelke mélyén egy csipetnyi nosztalgiát a kötetlen életforma iránt. A „van” és a „nincs” ellentétére épülő *Boldog, szomorú dal* éppúgy bizonyítja ezt, mint az a tény, hogy „bús férfinak”, panaszló személyiségnek mutatta magát. És amikor végleg biztonságos életformát alakított ki, minden kockázat nélkül életre kelthette a gátlástalan, nosztalgiából és pszichológiai ismereteiből szőtt alteregóját, Esti Kornélt, aki 1925-től élete végéig elkísérte, s talán bizonyos mértékben vigasztalója is lett, azt a tudatot erősítve benne, hogy ilyen is lehetett volna, erre is van adottsága.

Hogy a *Boldog, szomorú dal*ban említett „kincs, amire vágyott”, voltaképp ezt a másik énjét, vagy az elveszített, tiszta gyermekséget jelenti-e, az „ismeretlen birtokot”, arra vonatkozóan csak találgatásokba bocsátkozhatunk. Az azonban nem kétséges, hogy Kosztolányi volt a következő generációk számára oly fontos és felszabadító „játékos Európa” egyik első képviselője. Mert neki sikerült az irodalomban élnie, és az írásban boldogságot találnia anélkül, hogy egyetlen pillanatra is megfélemedezett volna az író felelősségéről. És e felelősségtudata nemcsak mestersége tiszteltében és kivételes színvonalú művelésében mutatkozott meg, ha-

nem abban is, hogy az íróból hiányzott mindenfajta kisebbségi érzés, sőt, büszkén vallotta magát európainak, ám ez az európai író fokozott figyelemmel, könnyes részvétellel hajolt az emberi nyomorúság megnyilvánulásai fölé.

Kosztolányi európaisága

Manapság, amikor oly serényen és eltökélten loholunk egy tudatunkban létező, bennünket majdan befogadó, keblére ölelő Európa felé, amely valószínűleg mégsem szerető atyánk, hanem diktátorunk lesz, nem árt megvizsgálnunk, miképp közelített a nyugati világhoz Kosztolányi, aki ráadásul a keleti lelkiséget is jól ismerte, hiszen már fiatalon remekbe szabott tanulmányt írt Rilkéről, s óriási hatást tett rá az orosz irodalom.

Kosztolányi nem alkalmazkodott, hanem hódított. Személyesen és műfordítóként is. Talán nem volt nemzedékében még egy író, aki ekkora személyes sikereket ért volna el, ekkora kedveltségnek örvendett volna európai kortársai között. Nyilván része volt ebben elbűvölő egyéniségének, nyelvtudásának, műveltségének, viselkedni tudásának, alkalmazkodó képességének is. De legfőképp mégis annak, hogy mindenhová egyenrangú társként érkezett, és mindenütt tudták róla, hogy magyar író, aki nemzetének irodalmát és kultúráját gazdagítja annak az öntudatával, aki tisztában van e kultúra és irodalom hatalmas, az európaiénál nem alacsonyabb rendű értékeivel. Volt és lehetett bátorsága épp egy Goethe-versen (*A vándor éji dala*) illusztrálni az idegen szöveg értelmezésének és tolmácsolásának problémáit, s ha elveivel kortársai sem mindig értettek egyet, a vállalkozás jelentőségét azonnal átérezték. Nem véletlen, hogy az általa kezdeményezett eszmecsere a magyar fordítás-irodalom egyik legizgalmasabb vitájává nőtt.

S ha már Kosztolányi sokat vitatott fordítói elveiről és öntudatáról esett szó, azért nem véletlen az sem, hogy makacs következetességgel, akár a hűség rovására is arra törekedett, hogy a fordított szöveg nyelvünkön hangozzék szépen. A dilemmát — hűség és magyarság — ő a magyarság javára oldotta föl, s Szabó Lőrincnek, majd a harmadik nemzedék fordítóinak kellett eljőnniük, hogy bebizonyosodjék: a dilemma tulajdonképpen nem is létezik. Ám valahányszor alkalmazkodni próbálunk az idegen nyelvhez, mindig felemás az eredménye, ezt mutatta a Devecseri Gábor által tető alá hozott magyar Horatius.

Amikor Kosztolányi magyarította az idegen költőket, voltaképp a kortársi világirodalmat hódította meg, de nem a szegény rokon, hanem az egyenrangú magyar író mozdulatával. S amikor a PEN Club íróit hazánkba hívta, a szellem hatalmasait ültette közös magyar asztalhoz. Pedig a legritkább esetben élt a magyar szóval, s ha élt is vele, sosem kirekesztő módon. Magyar volta abban nyilvánult meg, hogy nyelvünket tisztogatta és oltalmazta az

idegen befolyástól. Az a küzdelem, amelyet a nyelvrontás ellen vívott, semmit sem veszített időszerűségéből. S nekünk sem ártana, ha eltűnődnénk, melyek a legszebb szavaink. Bár Nemes Nagy Ágnes is figyelmeztetett arra, hogy azok a szavaink, amelyeket Kosztolányi játékosan felmutatott, a mai magyar befogadónak már mást jelentenek, a szavak szeretete a nyelv szeretetét jelenti, és a nemzettudatot erősíti. Kosztolányi még tudta, hogy a szép, kifejező beszéd nemcsak a gondolatok tisztaságának jele, hanem eleink és önmagunk, környezetünk megbecsülése is, egyfajta hitelesség záloga. A magyar nyelvnek igenis helye van a földgolyón, hangoztatta, s amikor a kis népek nyelvének szépségére hívta föl a figyelmet, voltaképp e népek létének jogáért szállt síkra.

Kosztolányi a művelődés fontosságát hangsúlyozta, és saját példájával is igazolta: akkor európai bárki is, ha módja van megszerezni és folyvást gazdagítani műveltségét. Neki nem kellett iskoláért harcolnia, mert a háború után tevékenykedő kultuszminiszter is pontosan tudta, hogy megmaradásunk és elismertetésünk záloga az iskolahálózat kiépítése és az egyetemek számának növelése. Vajon hová vezet egy ellenkező előjelű törekvés? Kosztolányi ezt már nem érte meg. De ha társunknak tekintjük, ismerjük is válaszát.

A részvét írója

Napjainkban a részvét az egyik leghiteltelenebb szó, akár részvétnek, akár szolidaritásnak hangzik. A tettek ugyanis hiányoznak mögülük. Az sem szolgálhat vigaszunkra, hogy ez világjelenség. Akik intézményesíthetnék a szolidaritás megvalósítását, megmaradnak a szavaknál.

Az *Édes Annáról* a Nemzeti Újságban maga Kosztolányi mondta, hogy a részvét regényének szánta. Kora konzervatív bírálói teljesen félreértették és félremagyarázták műve mondanivalóját, mert a gyilkosságot állították elemzésük középpontjába. Azt nem kérdezték, milyen az az emberi (pontosabban: embertelen) környezet, amely ennyire deformálja a jellemet. Kosztolányi a gyilkosságot egy folyamat törvényszerű befejezésének mutatja, de igazi együttérzéssel magát a folyamatot ábrázolja, a közömbösség, a lenézés, a megbecstelenítés és az önzés stációit. Édes Anna hozzászürkül környezetéhez, amely nem tekint embernek, hanem tárgyként kezeli, hasznosságát tekint értékmerőjének. Ennek csak robbanás lehet a vége.

Kosztolányitól azt is megtanulhatjuk, hogy a részvét és a belőle kinövő megértés nem lehet szétfolyó, tárgyitalan. Pacsirtát mély részvéttel nézi, hiszen csúnyasága reménytelenné teszi életét. Az író azonban nem szépíti meg hőse életét. A keresztet vinnünk kell, ha részvéttel szemléljük is a kereszthordozót, s ha tudatosul is bennünk, hogy a világ — mint a pap gondolja Pacsirta láttán — „siralomvölgy”. S hogy valóban az, azt az ágya fölött függő

Pietára tekintő Pacsirtában is tudatosítja az író. Ám mindez nem adhat fölmentést. Hibáink magukban hordják következményüket. Novák Antal pedagógiai tévedésének épp oly végzetesek a fejleményei, mint a *Fürdésben* az apa tettének.

Az ember méltóságáért

E század emberének félelmetes felismerését fogalmazta meg Kosztolányi e pár sorban: „Beírtak engem mindenféle könyvbe /és minden módon számon tartanak.” Az arctalan hivatalnak kiszolgáltatott személyiség vagy belenyugszik ebbe, s megváltoztathatatlanak véli állapotát, vagy keresni kezdi a csapdából való kiszabadulás módját, jóllehet tudja, hogy e harcát egyre magányosabban kell megvívnia. „Magam vagyok nagyon, kicsordul a könnyem, hagyom.” — írta szereppé stilizálva ezt az érzést Tóth Árpád.

A magányos, számon tartott művésznek azonban van kitörési pontja: az alkotó ember méltóságának tudatosítása — s minthogy majdnem mindnyájan alkotunk valamit az életben, az emberi méltóság tiszteletének követelménye általánosítható — és a mesterség becsületének hangoztatása, fontos, közérdekű voltának nyomatékosítása. Kosztolányinál mindkét törekvés fölfedezhető, de mert elkötelezetten emberközpontú a művészete, a gondolkodó lény méltósága talán még a mesterségénél is fontosabb számára. Mert mindegyikünk homlokán „tündöklük a jegy, hogy milliók között egyetlen egy!”

Csak az ember képes arra, hogy meglássa a Tejút csodáit, s tanúsítsa, hogy az égben minden este bál van, amelyre válogatás nélkül hívtak meg valamennyiünket. Csak az embernek adatott meg, hogy tudatosan vessen számot az elmúlással, melyet akár úgy is fogadhat, hogy glóriájába fogadja őt a ragyogó szeptember. Csak az ember ismeri a reménységet, amely segítheti küzdelmét az elidegenítő jelenségek ellen, s csak az ember mondhatja el: hatalmas a szeretet, erősebb mindennél. (Paul Claudel *Johanna a máglyán* című drámájának befejező szavai ezek, de hasonlókat idézhetnénk Kosztolányitól is, aki felesége önfeláldozását az emberi jószág csodálatos példájának mutatja.)

Ezeket az értékeket Kosztolányi a legváltozatosabb műfajokban fejezte ki, mindig emelkedetten, az élet tiszteletének jegyében. „Nem mondhatom el senkinek, elmondom hát mindenkinek.” Ebben a gondolatban összegződik emberszeretete és -tisztelete. És abban a módban is, ahogy aprólékos gonddal alkotja meg hőseit. Nála nincsenek hevenyészett figurák, elnagyolt emberi arcok. Pontos, mert tiszteli az embert, és tudja, hogy hüvelyknyi létünknek minden perce és minden eseménye jelentős. Az is, hogy milyen ember Vajkay Ákos és pontosan mikor játszódik a *Pacsirta*, és az is, hogy a *Halotti beszéd* gyászolt hőse „egy kis sajtot” kért.

Az egyes ember méltóságának védelmét jelzi Kosztolányinak a

morálról vallott fölfogása. Pontosan érzékelte az erkölcsösség nevében elkövetett égbekiáltó bűnöket, amelyeket az tett igazán súlyosakká, hogy a személyeket az elnyomott, kizsákmányolt kollektívum arctalan tagjává alacsonyította. A közösségeket személyek alkotják, az erkölcs nevében elkövetett bűnök őket alázzák meg. Az ember a saját bőrén érzi az ellene elkövetett rosszat, amely csak a történelmi analízis során válik a kollektívum ellen elkövetett vétekké. Kosztolányi tudta ezt, ezért beszélt „homo moralisról” s nem „homines morales”-ről.

A mesterség becsülete

Az ember azáltal is védelmezheti szuverenitását, hogy örömét leli eredményesen, kedvvel és színvonalasan végzett tevékenységében. Kosztolányi író volt. Fő foglalkozású író. A nála elmélyültebb, filozófiailag képzetlenebb Babits a Nyugat élén s kivált a Baumgarten Alapítvány irányítójaként irodalompolitikai szerepet is vállalt. Kosztolányi azonban még a PEN Club élén is író maradt, mi sem állt távolabb tőle, mint frontemberként küzdeni. Amiért harcolt, az az irodalom színvonala volt.

Ez értetheti meg kritikusi tevékenységét, s azt is, hogy olyan lapokban is készségesen szerepet vállalt, amelyek nemegyszer élesen bírálták a Nyugatot és a nyugatosokat.

1909-ben indult az Élet, amelynek születésénél Prohászka Ottokár és Mailáth Gusztáv Károly bábáskodtak. Célja egyértelmű: a keresztény tehetségeket fősorakoztatni a liberális irodalom ellen. Kosztolányi kezdettől a lap emberének is minősült, fényképét tartalmazza az a kiadvány is, amely 1916-ban a keresztény megújulás vezéralakjainak vallomásaival jelent meg. Az általam ismert adatok szerint Kosztolányi továbbította az Életnek több keresztény nyugatos társa írásait.

A jezsuiták folyóirata, a Magyar Kultúra a legmilitánsabban Nyugat-ellenes hangokat ütötte meg, kivált Bangha Béla forgatta kardját a szabadkőművesekkel azonosított lap ellen. Babitsról rendszerint úgy írtak ő és munkatársai, mint egy sajnálatosan eltévelyedett, rossz útra tért tehetségről, aki jöllehet keresztény középosztálybeli család sarja volt, áldozatául esett Hatvány és Fenyő sötét mahinációinak. Kosztolányiról — ő Babitscsal ellentétben egy szabadkőműves páholy tagja volt — alig-alig írtak, s ha igen, rendszerint a tehetséget megillető elismeréssel, a mesterség tudójának járó megbecsüléssel.

A Bangha, Butykay, Baranyai páterek fényjelezte Központi Sajtó Vállalat által finanszírozott Új Nemzedék és Nemzeti Újság egyértelműen a keresztény-nemzeti programot vallotta, s kivált a húszas évek elején élesen támadta a nyugatosokat, mert a liberalizmust tekintette a proletár diktatúra szellemi előkészítőjének.

Kosztolányi jelen volt az Új Nemzedékben, Lendvai Istvánnal karöltve írták a Pardon című rovat leleplező cikkeit. (Érdekes, hogy nemcsak ő hasonlott meg később a KSV-vel, hanem a liberálisnak aligha mondható Mécs László is.)

Az Új Idők és a Nyugat között kezdettől állt a harc. Herczeg Ferenc és Osvát Ernő: két ellenséges vár kiváló szerkesztői érzékel megáldott kapitánya, előbbi a népszerűség megszerzésének kitűnő ismerője, utóbbi a minőség konok harcosa. Kosztolányi rendszeresen írt az Új Időkbe, sok fordítását itt közölte először.

Talán e néhány példa is jelzi, hogy Kosztolányi a frontvonalak között senkiföldjén alkotott. Nem kényelemből, nem tudatlanságból. Az irodalom ügyét képviselte az irodalompolitikai csatározásokban, s a jó irodalmat fontosabbnak tartotta az ügyeknél.

Aligha kell sok szót vesztegetni arra, milyen jó irodalmat művelt Kosztolányi. Még gyengébb korszakaiban is vannak kivételes remeklései. Gondoljunk csak a közepes versek közül kivillanó *Ének Virág Benedekrőlre*, amelynek befejezése, szelíd, tisztelettel vegyült iróniája a maga nemében páratlan mestermű. Még a gyengébb Kosztolányi-művek is kidolgozottak, a mesterség fölényes ismeretének megjelenését nem vonhatjuk kétségbe.

Egyetlen érdekes kitérője munkásságának a kortársai körében meglepetéssel, édesapja által komor rosszállással fogadott *Meztele-nül* kötet, a német expresszionizmus hatását mutató szabadversekkel. Kosztolányi szabadverseit nem az avantgárd már amúgy is visszavonulóban lévő hulláma ösztönözte. Inkább kísérletnek minősülhet, egy divatos formavilágban való kísérletezésnek. Ilyen jellegű költeményeiben sem sérti ugyanis a logika hagyományos törvényeit, nem újra akar építkezni, vagy — Nemes Nagy Ágnes nevezetes Kassák-tanulmányának megfigyelésével élve — e század megújuló tárgyi világával adekvát szókincset teremteni, hanem azzal kísérletezik, vajon mondanivalóját jobban áthatják-e az elemi emberi érzések, ha nem köti a rímelés és a ritmus kényszere.

Ez azonban csak kitérő. Néhány évvel később éppen ő rója meg a fiatalokat, hogy rímtelen vagy épphogy rímelő verseket írnak, s ha kései korszakának formavilága nem olyan bravúros is, mint korábbi verseié, kétségbevonhatatlan, hogy a halállal szemben is, sőt épp a halál bizonyosságának tudatában a legpontosabb és legfegyelmesebb, s rezzenéstelen nyugalommal szövi verseibe és tárcáiba a betegséggel eljegyzett ember napi tapasztalatait, például „a halál vad aetherszagát”.

A halál méltósága

Tanulmányok és szakdolgozatok sokaságának tárgya Kosztolányi haláltudatának elemzése. Már a szegény kisgyermek is kísérteties-

nek, döbbenetesnek és rendkívülinek látja azt az éjszakát, amikor meghalt a nagyapja: azon az éjszakán az órák is össze-vissza vertek.

Mintha egy titokzatos birodalom kapuja tárult volna föl előtte, s mert beteges kislány volt, s később is indokolatlan betegségtudattal, kisebb-nagyobb hisztériával küzdött, sokkal érzékenyebben élte át annak bizonyosságát, hogy halálra szánt lények vagyunk. Szeretném hangsúlyozni, hogy ez a tudat nem tette tragikussá líráját. Hiszen a halállal, a kikerülhetetlen véggel szembesülve eleinte némi játékoság, mondhatni kacérság szőtte át költészetét, majd a kifürkészhetetlen távolokba tekintve arról írt, hogy Novák Antal ott már boldog, legvégül pedig, a testi szenvedéseket átélve, méltósággal fogadta e véget, s legszebb búcsúzó verseiben is *parlandó* hangnemben idézte, bölcs belenyugvással mesélve arról, hogy el kell mennie innen. Ha hitetlenül, kételkedve is, fejet hajtott az ismeretlen Úr, az ég glóriása előtt, aki oly sok csodás dologgal, annyi témával rendezte be a világot.

Ez a mindvégig megőrzött gyermeki magatartás, tisztult alázat a magyarázata, hogy még a *Száz sor a testi szenvedésről* sem reménytelen vers, talán formaválasztása is a gyermekmondókákat idézi. A búcsúversének mondott *Szeptemberi áhítat* pedig egyenesen az élet vallomása. Mert Kosztolányi mindvégig az élet írója és szerelmese maradt. Még akkor is állíthatjuk ezt, ha költészetének mindvégig egyik legfontosabb témája maradt a halál, mely bizonyos mértékig aztán megváltója lett. De még szólni képtelenül is ezt írta föl: élni akarok, csináljatok valamit!

A lét költőisége

Kosztolányi számára a világ szüntelenül megújuló csoda, új és új meglepetésekkel kecsegtető tartomány. Már fiatalkori írásaiban is megfigyelhető, milyen mohó felfedezője volt az apró tényeknek, jelenségeknek, s mennyire pontosan ábrázolta ezeket. Sok méltatója sejtelmesnek véli *A szegény kisgyermek panaszzai* Karinthy által meszerűen kifigurázott indítását, valójában az est és az emberi érzések hajszálpontos leírása. Hadd mondjam el ezzel kapcsolatban egy gyermekkori élményemet.

Minden nyáron Balatonszárszón nyaraltunk. Az utcánkba még nem vezették be a villányt, alkonyat után valóban sejtelmes árnyak játszottak a falon a petróleumlámpa fényében. Bezártuk az ajtót, ablakot, apám az ágyam szélére ült, figyeltük a ház előtt elrobogó esti gyorsot, melynek jövetelét az őszödi kisállomás hangszava jelezte, aztán apám olvasni kezdte: „Este, este árnyak ignak...”, s én azóta is úgy szembesülök e sorokkal, mint a hiteles élet ábrázolóival, és nem kis nosztalgiával gondolok arra a gyermekre, aki akkor még apja szavát hallhatta.

Az író szomjas kíváncsiságával figyelte a létet. A tárgyi világot is. A már idézett *Boldog, szomorú dal* aprólékos felsorolása korántsem egyedülálló költészetében. Nagy verseiben egészen meglepő tárgyak („a konyha sárga rézedénye”) bukkannak fel, hasonlatainak alapja sok esetben tárgyi megfeleltetés, megszemélyesítései — ezeknek nagy mestere — a tárgyak érzékletesebbé tételét szolgálják.

Figyelmet érdemlő szeretettel ábrázolta a természetet. Nemcsak a *Zsivajgó természet* játszi miniatűrjeire gondolhatunk, hanem arra a módra is, ahogy rácsodálkozott egy virágra, az alkonyatra, a tálban látható gyümölcsökre. Nemcsak élt velük, használta és felhasználta, hanem elragadtatottan szerette is őket, harmonikus viszonyt alakított ki a világgal, s arra törekedett, hogy hőseinek is saját világa legyen. Nemcsak saját környezetét jelenítette meg mesterien, a Krisztinavárost, a vár oldalába bújó kertes házakat, és az emeletes bérházakat, melyek nyitott ablakain át látni lehetett az alvókat (az egyikbe a második világháború végén repülőgép fúródott, s ott lebegett ég és föld között). Belelátott ezekbe a házakba. Amint szomszédja, Márai Sándor emlékezik, a házmeszterlakásban üldögélt, talán Édes Anna környezetének rajzát készítgetve képzeletében. De élesen megfigyelte és pontosan ábrázolta mások miliójét is. Ha volna íróképző, kötelező olvasmánnyá kellene tennie az *Alakok* című Kosztolányi-kötet bevezetéseit (arról nem is szólva, hogy a környezet szinte meghatározza a figurák beszédmódját).

A választott cím talán följososít arra, hogy ismét egy személyes emléket idézzek. A második világháború után egyszer arra kértem apámat, menjünk el arra a helyre, ahol *A szegény kisgyermek panaszai* írója élt. A törmelékhalmodokat kerülgetve végre odaértünk. Gyermekszemmel úgy láttam, nincs ott semmi. Iszonyú csalódást jelentett számomra, úgy hittem, Kosztolányi megszűnt létezni. E vélekedésemet akár erősíthették volna gimnáziumi tankönyveim is, hiszen egyetlen, lesújtó apróbetűs bekezdés szólt róla, szerencsére abban az iskolában inkább azon igyekeztek, hogy kiemeljék őt a hitványakat tartalmazó ketrecből.

Az élet szerencsére rácaffolt a gyermeki balgaságra és a politika által sugallt előítéletekre. Kosztolányi él, s nekünk arra kell törekednünk, hogy ne csak nekünk legyen társunk, hanem a fiatalok is tanuljanak tőle. Van mit.

HORÁNYI ÖZSÉB —
LUKÁCS LÁSZLÓ

John Lukacs-csal

Mint 20. századi történelemmel foglalkozó tudós, hogyan látja, az újkor, a 20. század végét?

Az európai történelemben gyakran jelentős szerepet játszott a nacionalizmus. Hogyan látja mai szerepét?

Nem vagyok próféta. A múlt érdekel. Valahogy Kierkegaard módján: „Visszafelé gondolkodunk, előre élünk.”

A nacionalizmus ellentéte nem csupán a nemzetköziség, hanem a mélyen értett hazafiság. A magyar nyelvben ez szépen látszik. Hazafi, akit inkább a hazája vonz, mint a nép. Hazafi, aki a földhöz, családhoz és a hagyományhoz áll közel, nem a nép absztrakturnához. Mert a nép gyakran — sajnos — absztrakt fogalom.

A történetírás nagy problémája, hogy minden adat, minden közvéleménykutatás ellenére a nép ritkán beszél. A nép nevében beszélnek. Természetesen megtörténik, hogy amit a nép nevében mondanak, az nem esik távol attól, amit a nép gondol. Mégis: a demokratikus kor történelmét megírni nagyon nehéz. Felületesen írni könnyű, de nehéz mélyen látni, mert a történesek szerkezete más, mint korábban. Ha azt mondom vagy írom: Kossuth ezt mondta, Széchenyi ezt sugallta: ezt lehet bizonyítani. De ha azt mondom vagy írom: a nép kívánta, a nép akarta, a nép elvetette: mindennek bizonyítása sokkal nehezebb, ha éppen nem lehetetlen. Például nehéz különbséget tenni két fontos tényező között: a közvélemény és a néphangulat között. A köz nem nép, és a vélemény nem hangulat. A kettő néha egybeesik, néha nem.

A nacionalizmus a legújabb kor jelensége. A demokrácia következménye. Azelőtt az uralkodó volt szuverén, de ő emberileg megfogható volt. Hogy Ferenc császár ezt mondta vagy azt mondta, azt bizonyítani lehet — vagy nem lehet. Száz évvel ezelőtt is a francia bankárnak több köze volt a német bankárhoz, mint a saját alkalmazottjához vagy munkásához. Ma ez nem áll fenn. A demokrácia nacionalizálódott. Ez veszélyekkel jár, mert a nacionalizmus társul bizonyos félelmekkel. Chesterton mondta, hogy a szeretet mindig személyes. (Ugyanakkor a szeretet lényege mindig más szeretete.) A gyűlölet hozza össze a tömegeket. A nacionalizmusnak mint minden izmusnak vannak pozitívumai és negatívumai. Így a nacionalizmus legnagyobb ellentéte nem valami kozmopolita nemzetköziség, amely szintén absztrakturna, hanem a régimódi hazafiság.

A demokrácia homogenizálja még az osztályokat is: néha az egyetlen olyan kötőanyag a társadalomban, amely még tömegeket fog össze.

Ennek oka nem az, hogy más értelme lett a lokalitásnak?

A lokalitás kérdése is a földhöz kötődik. Az én szemléletem nemcsak antropocentrikus, hanem egyúttal geocentrikus is.

A modern cégek olyan viselkedési kódexeket vezetnek be, amelyek nemcsak a munkahelyeken érvényesek, hanem a családtagokra is kiterjednek. Az egész családnak új viselkedésmintákat kell tanulnia.

Ennek vannak rossz és jó oldalai is. Manapság több a világot járt magyar, noha persze ez nem jelenti azt, hogy ezzel együtt nő a bölcsesség is. Van így, van úgy. Én nem értek a közgazdasághoz, de úgy látom, hogy ha egy amerikai cég Magyarországon meg akar telepedni, akkor hiába jönnek a saját szakemberei, a végén mégis magyarokra kell támaszkodnia, mert a magyar nemcsak a magyar élet kereteit és viszonyait ismeri, hanem magyarokhoz kell szólnia, és magyaroknak kell eladnia. Azt gondolom, hogy ez a lényeges.

Ön szerint tehát a szupranacionális gazdasági érdekcsoportosulások nem gyűrűrik le a nemzeteket?

Léteznek a szupranacionális vállalatok, de az emberi civilizáció, sőt maga az élet nem abból áll, amit az üzletben vagy az irodában csinálnak. A civilizáció attól függ, hogy mi történik, amikor az igazgató vagy a munkás hazamegy. Milyen életet él otthon. Mert innen erednek a világ legnagyobb problémái. A külső fejlődéssel párhuzamosan súlyos törések jelentkeznek a családi életben, az emberek személyes kapcsolataiban. Törések, ahogy az angol mondja: „breakdown of communication”: az emberek nem figyelnek egymásra, nem beszélnek egymással, nincsenek is együtt. Ugyanakkor: ha felveszem a telefont, megnyomok nyolc gombot, a világ bármely sarkában élő emberrel tudok beszélni. A döntő az, mit mondok, mikor, hogy, kinek. Az egyik oldalon létrejött a világgommunikáció technikai lehetősége, Internet vagy E-Mail stb. formájában, s ezek valóban fontos eredmények. Másrészről az emberi érintkezés és az emberi figyelem döbbenetesen hiányos lett.

Hogyan látja az állam szerepét?

Az állam jelentősége a középkorban sokszor minimális volt. Az emberek a kegyúrhoz, a főúrhoz tartoztak. A francia sokáig nem tudta, hogy ő francia. Marco Polo nem tudta, hogy ő olasz. Úgy írta be magát a kínai császár könyvébe, hogy ő keresztény és velencei. És a kereszténységen Európát is érti. A nemzetállamnak vannak persze előfutárai, bizonyos tekintetben Anglia, mert szigetország. Németország külön történet.

A modern állam a 17. század elején alakult ki, főleg Franciaországban. IV. Henrik mondja először azt, hogy nem fontos, hogy katolikus-e vagy protestáns, legyen jó francia alattvaló. (Ezt akkor a németek nem tudták megcsinálni.) Most az állam tekintélye gyengül. Oroszországban Sztálin alatt a zsarnokság hordozója az óriási államhatalom volt, a KGB-állam stb. Most Oroszországban a legnagyobb baj, hogy gyenge az állam, nincs tekintélye, nem tud megbirkózni a maffiákkal, akiknek a hatalma most túlnő az alvilágon. Magyarországon is megcsappant az állam tekintélye. Bizonyos államtekinvélyre pedig szükség van már a rendfenntartás miatt is.

A nacionalizmus túlélte az államot, pedig a nacionalizmus csak későn került be az állam keretébe. Ebből Marx egy szót sem értett: mindig az „államról” írt, nem a nemzetről.

II. József, Nagy Frigyes, a francia királyok sem voltak nacionalisták. Amikor XIV. Lajos elfoglalta Elzászt, nem kívánta franciásítani, maradjanak német nyelvűek, csak legyenek adófizető alattvalók. Még az orosz cár is eltűrte, hogy sokan ne is tudjanak oroszul. 1900-ban, nem olyan régen, sok ruszin nem is tudta, hogy ő ruszin vagy ukrán. Kárpátalján sokszor patak választotta szét a falvakat görög keletiekre és katolikusokra. A katolikusok többnyire lengyelek vagy magyarok voltak, és persze valamennyien Ferenc József alattvalói. A 19. században a nemzet kitölti az állam keretét. Aztán a nemzet túléli az államot.

Európában, főleg Közép-Európában napjainkban mintha fölerősödtek volna a nacionalista, széthúzó törekvések, miközben mindenki az Európai Unióról beszél. Ez vajon nem veszélyezteti-e a normális békés egymásmellettélést?

Az Egyesült Államok a nemzetek kohójaként működött. Szerves folyamatban alakult ki a mai Amerika. Ez ismétlődik meg az Európai Unióban?

S ebből most csak annyi látszik, hogy a várt nagy tömbök helyett osztódás megy végbe?

Ennek az átmenetnek része az, hogy a korábbi nemzetállamok vagy államszervezetek jelentősége másodlagossá válik, és a régiók szerepe nő meg?

Még harminc-negyven évvel ezelőtt is mindenki azt mondta, hogy a kis államok szerepe megszűnt, s csak nagyhatalmak lesznek. Végül pontosan a fordítottja történt. Ez Nyugat-Európában is létezik: Belgiumban például nagy a szakadás a flamandok és a vallonok között. Kérdés, hogy odáig fog-e ez fejlődni, hogy két államra szakadnak. Franciaországban a bretonok és a baszkok mozgolódnak, Nagy-Britanniában a skótok. Ez érdekes, és bizonyos mértékben egészséges is. De az ember minden jót elronthat és vulgarizálhat. Az emberi életben is, a történelemben is így van. Kettős folyamatok léteznek.

Az Egyesült Államok bizonyos vonatkozásban a demokratikus korszak modellje. Ennek ellenére, ami az Egyesült Államokban történik, az más, mint az európai viszonyok. Európának nem lehet Amerika a modellje. Ha egyszer lesz valamilyen európai egység, európai tudat — de ez még nagyon, nagyon messze van —, az másképpen fog kialakulni, mint ami Amerikában történt és történik.

De ugyanakkor valamiféle egységesség is létrejön. A történelem, mint az emberi élet, átmenet. Valahonnan jöttünk és valahová megyünk, de néha az átmenet szembeötlő. Mi nagyon átmeneti korban élünk.

Az állam tekintélyének hanyatlásáról már beszéltünk, ezzel jár együtt, hogy az új uralkodó osztály a legerőszakosabbakból fog verbuválódni, akiknek a hatalma egyelőre — de csak egyelőre — a tőke hatalma. Ugyanakkor a pénz absztraktabbá válik, kevesebbet és kevesebbet ér. Nem arany már az. A hatalom határozza meg a pénzt, és nem a pénz a hatalmat.

Mi a hatalom forrása?

A klasszikus kapitalizmus a 19. században állt fenn. Ez megszűnt. A klasszikus kapitalista zsugori, kapzsi volt. A mai kapitalisták, a nagyvállalatok is a gyorsprofit megszerzésére törekednek. A kapitalizmus a tőke összegyűjtése. Megszűnt a balzaci típus, aki a harisnyába rejtette az aranyát. Ma a gyáraknak, nagyvállalatoknak nincsenek tulajdonosai. Managerek vezetik: a manager fő célja az, hogy jó legyen a megjelenése, fellépése; hogy azt a benyomást keltse, hogy sikeres, és ebből származik az jövedelme, amiből nemigen spórol. A gyorsprofitot azonnal kiadják. Ennek a a pénzforgásnak egész szerkezete, de még a szellemi szerkezete is más, mint a tőkésé volt.

A könyveiből kiolvasható az az átalakulás, amelynek következményeként már nem lehet demokráciáról beszélni, hanem helyette valami másról van szó: a bürokráciáról. Nem polgárok léteznek, hanem managerek stb. Magyarországon ez a váltás különösen élesen jelenik meg, hiszen a régi szereplők jelennek meg új kosztümökben. De a struktúrák közben már meg is változtak. Ön azt mondja, hogy vége van a 20. századnak, vége van az újkornak.

Tocqueville-lel évtizedeken át foglalkoztam, de csak lassan jöttem rá, mi jellemzi történelmi nézőpontját. Arisztokrata volt, és az Amerikáról szóló könyvének második kötetében mindig antitéziseket állít föl: az volt az arisztokrácia korában, ez a demokrácia korában... Hogy tulajdonképpen csak két nagy kor van: az arisztokratikus és a demokratikus kor. Az arisztokratikus korban a kevesek döntöttek, a kisebbség volt a fontos, most viszont a többség kezd uralkodni. Ő tudta, hogy ez mindent meg fog változtatni. És ez nem egyszerűsíteni fogja a dolgokat, hanem komplikálni. S ez a döntő. Tocqueville szerint: „Nem tudom, hogy az Isten ezt miért teszi így, de megértem és elfogadom...” Mi a demokratikus korszaknak a kezdetén vagyunk, nem a végén. Ez valószínűleg a történelem utolsó párezer évének a nagy változása.

Az ún. „újkor” — ami hamis szóhasználat, hiszen azt hitték, hogy örökké fog tartani — 1500-tól 2000-ig tartott. Óriási teljesítményei voltak, erre úgy fognak visszanézni majd a jövőben, mint 500 év előtt a görögökre és a rómaiakra. Ez a kor, véleményem szerint az arisztokrácia és a demokrácia keveréke volt. Arisztokráciák még léteztek, s a demokrácia polgári rétege próbálta utánozni az arisztokráciát. Ezt látom Magyarországon is. '45-ben valami itt megszűnt. Ha bennünket történetesen nem az oroszok szállnak meg, hanem az angolszászok, akkor rengeteg szenvedést megspórolunk, minden jobban megy, de talán társadalmilag ugyanaz történik.

Úgy véli tehát, hogy nem egy új barbárság kezdődik manapság?

Félek a barbárságtól, főleg Amerikában, ha a közbiztonságra gondolunk stb. Erről írtam egy esszét tavaly: manapság mindenki a kultúráról beszél, pedig ez nagy számárság, mert a civilizáció van veszélyben, nem a kultúra. Hagyjuk a kultúrát. A civilizáció szó története szinte az újkorban kezdődik. Angolul 1601-ben jelenik meg először az ún. „civil”: mint a barbár ellentéte. Ez a barbárságból való kinövés kora.

Lát-e esélyt túlélésre egy kialakuló demokráciában? Mit kell megtennünk még?

A haladás fogalmát kell újragondolni: az evolúciót. Erre nagyon kevesen hajlandók. Meg kell tapasztalni, hogy nemcsak az emberi alkotásnak vannak határai, hanem az emberi tudásnak és a gondolatnak is. És amikor ezeket a határokat elismerjük, ez nem szegény-ség jele, mert általa gazdagodunk.

Mi a jelentősége annak, hogy egy történésznek van világnézete. Mit jelent, hogy valaki keresztény elkötelezettséggel tekint a történelemre?

Aki azt mondja magáról, hogy jó keresztény, az már nem jó keresztény. Főleg a mi korunkban, a kereszténynek alázatosnak kell lennie. Ismernie kell emberi korlátait és egyéni gyarlóságait. Tehát a keresztény gondolkodónak talán nem is annyira a vallásáról van szó, hanem az emberismeretéről. Mert a keresztény — és főleg a katolikus — emberismeret nemcsak mély, hanem Isten ajándékából igen gyakorlatias is. Első feleségem protestáns volt, de nagyon húzott a katolicizmushoz. Sokáig az tartotta vissza, hogy a hozzánk járó amerikai papok világiasak próbáltak lenni. Mutatni akarták neki, hogy ők nem valami különös, rendhagyó emberek, ők is járnak golfozni stb. Nem emberi gyengeségből, hanem inkább kisebbrendűségi érzésből tették ezt. De feleségemet a katolikus emberfelfogás vonzotta, és a halála hetében tért meg.

Nagyon könnyű és nagyon nehéz hitről és vallásról beszélni. Minden emberben van egy isteni szikra. Minden ember képes jónak lenni. Minden ember képes jobbat és többet tenni, mint amit magáról gondol. Ez Isten egyik nagy ajándéka. A másik ajándék a lét tudatossága. Hogy ebből mi hogyan élünk, mi a viszonyunk az Istenhez, ez annyira belső kérdés, hogy alig-alig lehet róla beszélni. Annyit azonban hozzátehetek: a keresztény emberismeret segít a munkámban, mert az áteredő bűn tudata óriási mankó a történésznek.

Egy mondatára vissza kérdéznék. Valahol azt írja, hogy a történelem az igazságot keresi, a jog pedig igazságot szolgáltat.

Nagy különbség van a kettő között. Nyelvi probléma áll fenn, mert a különben gazdag és finom magyar nyelvben az igazság két dolgot jelent: *veritás*-t és *justitiá*-t. Krisztus *justitiá*-t nem ígért. *Veritás*-t igen. A szőlőmunkás, például az utolsó órában is azt kapja, mint a reggeltől dolgozó többiek. Ma a szakszervezet azt mondaná, hogy ez erkölcstelen. És akkor Jézus azt mondja, hogy senkit nem kisebbítettek meg. A jogszolgáltatás és az igazság keresése, tudata nem ugyanaz. Ma ezt szinte iparszerűen űzik. Kevesebb igazságtalanság van a világon, mint volt. Rabszolgaság nincsen, faji megkülönböztetés kevesebb van stb. Viszont rettenetes felhő borítja be az eget: a hazugságok felhője. Ez nagyon fontos, mert mi a *veritás*-hoz úgy kerülünk közelebb, ha rájövünk, mi a *nem-igazság*. A hazugságok temetőjén keresztül haladunk az igazság felé. Már aki.

Mi a történész feladata ebben a helyzetben? Itt negyven éven keresztül a marxista történelemírást ideológiai célok irányították, az adatok és a tények rovására.

A történelem szavakból áll. Nincs olyan tény, amelyet szavak nélkül tudnánk. Nincs tény önmagában. A tény jelentősége abban áll, hogy összehasonlít egy másik ténnyel.

Még lényegesebb, hogy a tény elválaszthatatlan a tény kifejezésétől. Van olyan tény, amely számszerűleg vagy másképpen precíz, de jelentése hamis. A kifejezés nem csupán a tény csomagolása, hanem annak lényege (nem szólva arról, hogy a „kifejezés” — magyarul: a mondat — egyben a gondolat befejezése is). A történelemnek csak köznyelve van, a történelmet mi mindennapi nyelven beszéljük, tanítjuk, írjuk, gondoljuk, és a szavak választása nemcsak stilisztikai, hanem erkölcsi feladat is.

Azt írja egyik könyvében, hogy a történettudomány több is, kevesebb is, mint a társadalomtudományok. Az előbbiek mennyire függetlenülhetnek az utóbbiaktól? Nincse itt is nagy jelentőségük a perspektíváknak és nézőpontoknak?

Mit jelent az, hogy résztvevő történelem?

A kulturális antropológia szerint a résztvevő megfigyelés során nem kívülről tekintünk be a másikba, hanem belehelyezkedünk egy másik kontextusba, és ott belülről tekintünk körbe.

A demokrácia korában kénytelenek vagyunk a nagy tömegekről is írni. Könnyebb volt történelmet írni az arisztokratikus korról, amikor a döntéseket kevés ember hozta. Ha valaki 130 évvel ezelőtt akarta tanulmányozni például a porosz kormány Magyarországra vonatkozó véleményeit és döntéseit, és megtalálta a német levéltárakban, hogy Bismarcknak kik voltak a tanácsadói, és milyen tanácsokat adtak — akkor nemigen kellett azzal foglalkozni, hogy ezeknek mi volt a kapcsolatuk a porosz néppel. Ma már ezt nem lehet megtenni.

Ma természetesnek vesszük, hogy vannak szellemtudományok és természettudományok. Ne felejtjük azonban el, hogy a természettudomány tartozik a történelembe, nem a történelem a természettudományba.

Engedje meg, hogy most magamról szóljak. Magyarországon nőtem fel, a háború alatt már észrevettem, hogy sok lyuk van az ún. objektív történetírásban. Azután az ember fölfedezi, hogy nagyon hajlik a szubjektivizmusra. Erre persze mások is rájöttek, például a híres E. H. Can (What is history című könyve, 1961.). Azt állítja, hogy nincsen objektív történetíró; a történelem a történésztől függ. A történészt kell megnézni, hogy kicsoda. Ez a nézet azonban szubjektivizmus, tehát szintén determinizmus. Hiszen azt mondja, hogy Lukács János, aki ebből és ebből az osztályból származik, csak ilyen történelmet tud írni. Ez sem igaz.

Más gondolkodók hatása indított arra, hogy az egész karteziánus objektív-szubjektív kettősséget el kell vetni, mert mi nemcsak történészek vagyunk, hanem résztvevők is. Résztvevőn természetesen nem szemtanút értek. Kapcsolatban vagyunk egymással, részei vagyunk Isten alkotásának. Ez a résztvevés soha nem tökéletes. Amit Önnek mondok, az nem teljesen ugyanaz, amit megért belőle. De ez nem baj, ez az emberi élet szépsége. Ha valaki tökéletesen megértené azt, amit mondok neki, az élet lehetetlen volna. Ezért idejét múlta a computer, mert az csak mechanikus kauzalitásra van beállítva. Egyes vagy nulla. Az emberi kapcsolat nem egyszerűsíthető így le. Ha valóban figyel rám, akkor részt vesz abban a valamiben, amit én mondok, és én részt veszek abban, amit az Ön szemében látok. Ez persze soha nem tökéletes és teljes, de nem is az a fontos.

Ezt már Goethe is mondta, hogy a világ kívül áll, ez érdekel bennünket, de mi belülről nézzük a világot. Az egész modern determinizmus azt állítja, hogy minden emberi gondolat, vágy, tett: reakció — legyen az hormon vagy gén vagy faj. Ez nem igaz. Mert minden emberi akció vagy gondolat több, mint reakció.

Olyan életformát alakított ki az Egyesült Államokban, ami szokatlan egy átlag amerikai életformához képest. Úgy él ott, mintha Európában volna.

Nemcsak alkatom, beállítottságom, a hátterem is erre ösztönzött, életkörülményeim is segítettek ebben. De semmi sincsen ingyen. Ebben szerencsém volt, megáldott az Isten. Persze nem mindenben, hiszen nagyon sok magyart irigyelek, akinek megmaradtak a szülei, ki is hozatták őket. Nekem ez nem adatott meg. De fel tudtam építeni egy olyan — nem szeretem ezt a szót, ezek túl hangzatos szavak — életformát, életstílust, életmódot, amely talán magyar és európai, de persze nem teljesen.

Budapesten születtem. A véremben van, hogy mindig vidéken akartam lakni. Nem tudom megmagyarázni, hogy miért. Emlékszem rá, nem rohángásztam lovak után, de volt kis szőlőnk, az volt a gyermekkorom egyik idillikus élménye. Amerikában ezt megtehettem. Ez sem volt könnyű, de „kijött a lépés”, ahogyan Pesten mondják, s a Gondviselés is segített. Persze az is hozzájárult, hogy ezt kívántam, és valahogy sikerült. De nem úgy élek ott, mint valami táblabíró vagy földbirtokos. A gyermekeim teljesen amerikaiak, hiszen a feleségem amerikai, de azért sokat örökölték tőlem. Nem én adtam nekik valamit. Ők vettek belőlem. Az ő érdemük, nem az enyém.

DROGLIBERALIZÁLÁS?

A Család Pápai Tanácsának lelkipásztori állásfoglalása

Az utóbbi időben több országban különböző törvényjavaslatok kerültek nyilvánosságra, amelyekkel egyrészt ellenőrizni kívánják a kábítószerfogyasztást, másrészt viszont megkönnyítenék az ún. „könnyű” drogokhoz való jutást. Számos család, nevelő és az ifjúság iránt elkötelezett intézmény fordult ezzel kapcsolatban A Család Pápai Tanácsához. Különböző országok szakértőivel és sok terápiával foglalkozó közösség felelőseivel folytatott megbeszéléseket követően e dikasztérium a következő állásfoglalást hozta:

1. A drogfüggőség olyan, egyre szélesebb körben mutakozó jelenség, amely súlyos pszichológiai, szociális, lelki és erkölcsi problémákat okoz. Jelen nyilatkozatunkkal elsősorban az egyes ember és családja szemléletével szeretnénk foglalkozni, mert nem szabad elfelejtenünk: „A drogfüggőség közepontjában az egyszeri és megismételhetetlen ember áll a maga személyiséggel.” (A Család Pápai Tanácsa: *A reménytelenségtől a reményig — család és drogfüggőség*, Libreria Editrice Vaticana 1992, 6.)

2. Néhány évtized alatt vált a drogfüggőség egy jómódú és korlátokat nem ismerő társadalmi réteg viszonylag csekély fogyasztásából elsősorban az ifjúságot érintő tömegjelenséggé, amely tönkreteszi az életet, szertefoszlat sok reményt — olyan jelenséggé, amelyet eddig egyetlen ország sem volt képes visszafogni vagy akár csak mederbe terelni. „A kábítószerfogyasztók nagy része fiatal, a korhatár egyre lejjebb kerül.” (Uo.) A gyermekek és a fiatalok még az iskolai drogfogyasztást is „banalizálják”, a nevelők pedig tehetetlenek. A kábítószerek magát a társadalom jövőjét veszélyeztetik. Ezért mindenekezlőtt a gyermekekért és a fiatal felnőttekért aggodunk, hiszen a kábítószerekkel való visszaélésnek manapság ők esnek elsőként áldoztául.

3. Amikor a „könnyű” drogok legalizálására vonatkozó törvényjavaslatok mellett, vagy ellen fölemeljük szavunkat, kerülni kell minden leegyszerűsítést, minden általánosítást, mindenekezlőtt pedig e mélységesen em-

beri és etikai kérdés politizálását. A vélemények eltérnek azzal kapcsolatban, hogy a kábítószerként ismert anyagok mérsékelt fogyasztása állítólag sem biokémiai függőséget nem okoz, sem a szervezetre nincsenek negatív hatásai. Mások ezzel szemben úgy vélik, hogy mind a társadalom védelme, mind a drogfüggők segítése szempontjából jobb lenne, ha ahelyett, hogy kényszerű illegálitásba engedjük, ismernénk és gondoznánk őket. Ezeket az érveket hozzák föl a kábítószerfogyasztás legalizálása mellett.

4. A tudomány és a technika mindig megpróbált hasznosítani kémiai anyagokat betegségek kezelésére, az életfeltételek javítására és a kellemesebb együttélés érdekében. Akik ilyen anyagokat használtak, megállapíthatták e szerek kellemesen eufórikus, szorongásoldó, nyugtató, izgató vagy hallucinációs hatását. Az ilyen „drogok” azonban egyúttal gyengítik a figyelmet és torzítják a valóságérzéket.

Az ilyen szerek alkalmazása először az elszigetelődés, majd a függőség és az erősebb drogokra való áttérés irányába hat. Néhány esetben olyan erős függőséghez vezet, hogy a beteg már csak kábítószere beszerzésének él.

5. A hatás szerenként változó, és gyógyszerészeti szempontból nem lehet egyértelműen különbséget tenni „gyenge drogok” és „kemény drogok” között. Döntő tényezők: a bevett mennyiség, a felszívódás módja és az esetleges keverékek (vö. Comité consultatif national pour le sciences de la vie et de la santé [Paris]: *Avis n. 43* [1994.11.23.] *Rapport sur les toxicomanies* 13.). Emellett naponta kerülnek piacra új hatású és új problémákat fölvető drogok. Végül joggal kellene kiterjeszteni a drogfüggőség területét sok olyan (szorongásoldó, nyugtató, antidepresszív és stimuláló) anyagra, amely nem számít kábítószernek, ideértve a dohányárakat és az alkoholt is. II. János Pál pápa a következő szavakkal világította meg a toxikomania és az alkoholfüggőség közötti különbséget: „Magától értetődően világos különbség van a kábítószerek és az alkoholfogyasztás között: amíg ugyanis az utóbbi, amennyiben határok között marad, nem ütközik erkölcsi tilalomba és csak a vele való visszaélés ítéendő el, a

kábítószerfogyasztás minden esetben tilos, mert magával vonja a jogtalan és értelmetlen lemondást a szabad emberként való gondolkodásról, akarásról és cselekvésről.” (1991. nov. 23-án A Betegek Lelkipásztori Gondozásának Pápai Tanácsa által a kábítószerokról és az alkoholizmusról rendezett 6. nemzetközi tanácskozás résztvevőihöz intézett beszéd 4.) A problémát valójában nem lehet csupán biokémiai szempontból tekinteni.

6. A problémát nem a kábítószer, sokkal inkább az ilyen magatartásformák alapjául szolgáló pszichológiai és egzisztenciális emberi kérdések jelentik. Túl gyakran söprik szőnyeg alá az ilyen kérdéseket, és elfelejtik, hogy a toxikomániát nem a szer váltja ki, hanem a személy, aki függ tőle. Bár az anyagok különbözőek lehetnek, a mozgatórugók mindig ugyanazok. Emiatt a „kemény” és „gyenge” drogok szétválasztása csak zsákutcába vezethet.

7. A kábítószerélvezet igen rossz emberi közérzetről tanúskodik. A Család Pápai Tanácsa már hangsúlyozta: „A kábítószer egy ember életébe nem mint derült égből a villámcsapás vág be, hanem olyan mint egy mag, amely, miután hosszan nyugodott a földben, kicsírázik.” (A Család Pápai Tanácsa: im. 7.) A jelenség mögött az életével egyedül maradt ember segélykiáltása búvik meg, akinek nemcsak elismerésre és érvényesülésre van szüksége, hanem szeretetre is. Ezért, ha a kábítószerélvezet személyes és szociális következményei ellen hatékonyan akarunk küzdeni, mindenekelőtt a jelenség okait kell feltárni.

8. A probléma nem magukban a kábítószerekben gyökerezik, sokkal inkább abban a beteg lelkiállapotban, amely az azokba való menekülésre készíti, ahogy már II. János Pál pápa is hangsúlyozta: „Be kell ismernünk, hogy kapcsolat van a kábítószerélvezet által jelentkező halálos patológia és azon beteg lelkiállapot között, amely az embert az önmagától való elmenekülésre és a valóság előli menekülésben való csalóka kielégülés keresésére készíti, amíg léte egész értelme tökéletesen szétzilálódik” (vö. Üzenet Giorgio Giacomellának, az Egyesült Nemzetek nemzetközi kábítószerellenőrző programja főtítkárának és vezetőjének a kábítószerélvezet és a kábítószeres illegális kereskedelem elleni küzdelem nemzetközi napja alkalmából [1996. június 26.]).

9. Ezek az emberi problémák különösen fiatal drogfüggőknél állnak előtérben. A kábítószer csábításának engedő fiatal személyisége labilis, éretlen, kevésbé struktúrált, amely közvetlen összefüggésben áll nevelése hiányosságaival. A humántudományok szakértőinek többsége évek óta újra és újra hangsúlyozza, hogy a társadalom cserbenhagyja az ifjúságot, hogy nem fordít rá figyelmet, és hogy a környezet semmiképpen sem nyújtja mindazokat a szociális, kulturális és vallási elemeket, amelyekre szükség van a személyiség kibontakozásához.

10. Olyan világban élünk, melyben túl korán maradnak magukra a gyermekek. Azt remélik, hogy így a szabadságra és függetlenségre irányuló törekvésüket segítik, miközben tartósan törekennyé válnak, mert nem kapják meg a lehetőséget, hogy éréstük folyamata során a felnőttekre vagy a társadalomra támaszkodjanak. Ha ez az alapvető támogatás nincs meg, sokan úgy érik el ifjúkorukat, hogy belsőleg nem alakultak ki igazán. A kilátástalan jövő és egy tartalmatlannak tűnő világgal szembeni reakcióként néhányan megpróbálnak mindennel dacolva élni. Fogódzópontokat keresnek, és különböző függő kapcsolatokba kerülnek másokkal, különböző termékekkel vagy veszélyes magatartásformákkal.

11. E fiatalok szülei joggal aggódnak és gyakran keresnek segítséget, ha szembesülnek azzal, amit súlyos problémának tartanak, amely károsítja gyermekeik pszichikáit, etikai és lelki érettségét. A gyermekek és a fiatalok nem tudják, hol vannak a határaik, különösen egy olyan világban, amelyben uralkodó a vélemény, hogy mindent lehet, és amelyben mindenki azt csinál, amit akar. A szülők megpróbálják megtanítani gyermekeiknek, mi fogadható el és mi nem, mi jó és mi rossz. Gyakran az a benyomásuk, hogy nevelésüket gyengítik vagy akár le is értékeli a társadalomban keringő meggyőződések és elképzelések.

12. Következésképpen a szülők gyakran vesztesnek érzik magukat gyermekeikkel kapcsolatban, legyőzöttek attól, ami sajnos náluk erősebbnek látszik a befolyásoló tényezők körében. Megzavarodnak, mert úgy érzik, a társadalom nem támogatja őket. Ők nem akarják, hogy gyermekeik rászokjanak a kábítószerre, miközben mások azért lépnek föl, hogy legali-

zálják a drogfüggőség kialakulását segítő szerek kereskedelmét és fogyasztását.

13. A legalizálás mellett voksolók egyre növekvő tábora láttán szükséges mélyebben megvizsgálni a tulajdonképpeni kérdéseket. Számos, sajnos sikertelen próbálkozás történt már ez ügyben. Tudják-e az emberek valóban, miért kellene legalizálni a kábítószerkereskedelmet? Akarunk-e még tényleg komolyan harcolni a kábítószeres kereskedelme ellen, vagy már bedobtuk a törülközőt? Megelégszünk-e egyszerű megoldásokkal és átadjuk-e magunkat a demagógiának, vagy valóban megpróbáljuk a megelőzést? Képviselhető-e, hogy létrehozzunk egy ember alatti szinten élő lények csoportját, ahogy az sajnos megfigyelhető azokban a városokban, ahol szabadon árusítják a kábítószereseket? Eleget foglalkoztunk-e azzal, amit szakértők évek óta fáradhatatlanul hangsúlyoznak, nevezetesen, hogy a függőség nem a kábítószerektől függ, sokkal inkább azoktól a mozgatórugóktól, amelyek az embert a kábítószeres fogyasztásra készítik. Elfelejtettük volna, hogy ahhoz, hogy élhessen, mindenkinek olyan helyzetben kell lennie, amelyben képes megváltani néhány lényeges egzisztenciális kérdést? A kábítószeres legalizálása nem ahhoz fog-e csupán hozzájárulni, hogy konzerválja ezt a mulasztást?

14. Mivel a fiatalok között mutatózó drogfüggőség nevelési rendszerünk elégtelenségére vezethető vissza, nem látható be, hogyan készíthetné az ilyen szerek legalizálása az ifjúságot felelősségteljesebb viszonyulásra, és mindenekelőtt mi módon segíthetné őket, hogy fölismerjék, mit akarnak elérni e szerek segítségével.

15. Félő, hogy a kábítószeres legalizálásával az ellenkezőjét érzük el annak, amire törekszünk. Ami törvényes, azt könnyen normálisnak, végül erkölcsileg megengedettnek is tekintik. A kábítószeres főlzabadtításával nem a szerek mint olyanok válnak legitimé, sokkal inkább a kábítószerfogyasztás okai. Márpedig azt senki sem akarja vitatni, hogy a kábítószeres használata rossz. Ebben nincs szerepe annak, hogy illegális úton szerzik-e meg, vagy az állam osztja szét: minden esetben rombolóan hatnak az emberre.

16. Egyébként pedig attól a pillanattól, hogy mint normalist ismerik el az ilyen magatartást, fölvetődik a kérdés, hogyan akarja

az állam az ilyen legalizálás kockázatainak ismeretében teljesíteni a kábítószerfüggő személyekkel szemben a nevelésükre és a róluk való gondoskodásra vonatkozó kötelezettségét. Itt a mai világ egy újabb ellentmondását látjuk, tudniillik banalizál egy jelenséget, majd megpróbálja kezelni annak negatív hatásait.

17. Gondolni kell a drogok főlzabadtításának szociális következményeire is. Vajon képesek lesznek-e objektíven vizsgálni a bűnözés, a drogfüggőséggel kapcsolatos betegségek és a közlekedési balesetek növekedését, amelynek oka a kábítószeresekhez való problémamentes hozzájutás? Hajlandók vagyunk-e kábítószerfüggő emberekre bízni magunkat szakmai téren? Kell-e nekik biztos munkahelyet nyújtani? Rendelkezik-e az állam valóban azokkal az anyagi eszközökkel és személyzettel, amelyek föltétlen szükségesek, hogy a kábítószeres liberalizálásával elkerülhetetlenül megnövekvő egészségügyi problémákkal megbirkózhasson?

18. Az állam feladata e kérdések tekintetében mindenekelőtt a közjó elősegítése. Ez föltételezi, hogy védi a család jogait, egyensúlyát és egységét. A fiatalokkal együtt a kábítószeres a családot is tönkreteszik: a mait éppúgy, mint a jövőző családját. Ha az emberi társadalomnak ezt az ősejtjét fenyegeti veszély, az egyúttal az egész társadalmat érinti. Miként A Család Pápai Tanácsa hangsúlyozza, hogy a család gyengüléséért, az ott hon tönkretételéért részben a drogfüggőség felelős: „A kábítószerfüggők gyakran jönnek olyan családból, amely nem tudja, hogyan reagáljon a stresszre, mert bizonytalan, csonka vagy megosztott” (A Család Pápai Tanácsa: im. 9.); „a drogszakértők tapasztalata egybehangzóan mutatja, hogy a házastársak közötti egyedülálló, hűséges és fölbonthatatlan igaz szeretetre” alapozott... „családmodell az a pont, amelyhez mindenféle megelőzésnek és az érintett egyén társadalmi visszatagoldásának kapcsolódnia kell” (Im. 25.).

19. Így biztosítja az állam egyrészt a közjót, másrészt azonban feladata az is, hogy örködjön az egyes polgár jóléte fölött is. A polgárok állami támogatásának összhangban kell lennie az igazságosság és a szubszidiaritás alapelveivel, vagyis mindenekelőtt a társadalom leggyengébbjeit és legszegényebbjeit kell védenie — magával az állammal szem-

ben is. Az államnak eszerint nincs joga visszalépni attól a kötelezettségétől, hogy megvédje azokat, akik még nem érték el a belső érettséget, s ezáltal a kábítószer-potenciális áldozatait. Továbbá, ha az állam következetesen és bátran lép föl a kábítószer-problémával szemben, és elébe megy a függést okozó szerek, minden ilyen szer fogyasztásának, akkor ez a határozott magatartás egyúttal segíti a túlzott alkohol- és dohányfogyasztás elleni küzdelmet is.

20. Az egyház rámutat e jelenség fonákjára és hangsúlyozza, hogy a kábítószerkereskedelmének és fogyasztásának legalizálásakor az ember sorsáról van szó. Egyeseknek az élete zátonyra fut, megsérül, mások viszont esetleg anélkül, hogy igazán függővé válnának — fiatalságukat teszik tönkre, és nem képesek kifejleszteni tulajdonképpeni képességeiket. Nem lehet az ember kárára szerezni tapasztalatokat. A drogfüggőséghez vezető magatartás nem javul, ha az éppen ezt a magatartást elősegítő szerek szabadon állnak rendelkezésre.

21. Ezzel ellentétben, miként a Szentatya is hangsúlyozta, „e rabszolgai kényszerszertől való szabadulás lehetséges” az elfogadáson, elismerésen, szeretetre és szabadságra nevelésen

alapuló módszerekkel, amint azt „konkrét példák bizonyítják”, ... „és jellemző, hogy ez olyan módszerekkel történik, amely szigorúan kizár minden engedményt a drogok mint pótlékok akár törvényes, akár törvénytelen fogyasztása tekintetében”, teljesen mindegy, hogy szorosan vett kábítószerrel, vagy valamilyen helyettesítő szerről van szó. II. János Pál még hozzátette: „A kábítószer nem győzhető le a kábítószerrel” (*Beszéd a therapeuta közösségek 8. világkongresszusának résztvevőihöz, Castelgandolfo, 1984. szept. 7.*)

22. A kábítószer-probléma tekintetében különböző, éppenséggel igazolható álláspontok lehetségesek. Azonban — figyelembe véve, hogy a népesség egy része kábítószerélvező — nem kellene-e a kár egyszerű „korlátozását” vagy „csökkentését” célzó politikával szemben előnyben részesíteni egyfajta valódi megelőzésre törekvő politikát, amelynek célja az „élet kultúrájának” fölépítése — vagy újraépítése — teljesítményközpontú kultúránk e „peremterületén”?

(A L'Osservatore Romano német kiadása, 1997. február 7.)

RÓNAY JÁCINT: NAPLÓ

A szabadságharc után, 1849-ben, az első exodus egyik legizgalmasabb alakja volt a kalandos sorsú bencés szerzetes, Rónay Jácint (1814-1889), aki rendkívüli tudásával és sokoldalú irodalmi működésével rendje büszkesége lett, emellett jelentős közéleti tisztségeket is betöltött. Élete végéig vezette följegyzéseit, tíz példányban ki is nyomtatta őket, s amit az első nagyobb magyar emigrációs hullám életéről, sorvadásáról leírt, az kora egyik legérdekesebb beszámolója. Ma is félelmetes hitele van alábbi megjegyzésének: „Szívem fáj, valahányszor önkénytelen kivándorló magyar embert látok, mert úgy vagyok meggyőződve, hogy kinek a hazában élni szabad, annak kötelessége a hazában maradni; főleg akkor, midőn nemzeti létünkéről, midőn magyarokról, — számszerint van szó, mint e nehéz időkből!” Londonban, 1850-ben írta ezeket, de írhatta volna ma is.

Őt a körülmények kényszerítették emigrációba: tábori lelkészként vett részt a szabadságharcban, s 1850-ben érkezett Londonba, ahol a magyar katonai tanodában tanárkodott. Tekintélyének bizonyossága, hogy kiadta Széchenyi István Blickjét, nevelte Kossuth Lajos fiait (később Rudolf trónörökösét is), s közben nemcsak geológiai szakmunkákat tett közzé, hanem jellemrajzokat is az angol színvilágból.

Győr város lakossága már 1860-ban szorgalmazta hazatérését, s 1866 őszén végre vissza is érkezett. Az Akadémia filozófia osztályának tagja, országgyűlési képviselő, a Tanügyi Bizottság tagja, de 1871-ben minden tisztségéről lemondott, megbecsültsége azonban változatlan maradt.

Mindig össze tudta egyeztetni papi hivatását gyakorló hazaszeretetével. Ezért sem avatkozott bele az emigráció belső csatározásaiba. A „haza” ügyét igyekezett ott is szolgálni, s feljegyzései épp azért pótolhatatlan értékek, mert elfogulatlan krónikása az eseményeknek, ám sosem tagadja személyes vonzalmait és elkötelezettségét. (Budapest-Pannonhalma)

RÓNAY LÁSZLÓ

BÁRDOS LÁSZLÓ: VISSZAÉNEKLÉS

Bárdos László *Visszaéneklés* című kötetében megjelent költeményeit először olvasva hasonló benyomása támad az embernek ahhoz, amit Theophile Gautier írt Baudelaire külső megjelenéséről. Vagyis, hogy az ama józan dandizmus képviselője, amely a ruhák szövétét üvegpapírral dörzsöli végig, hogy eltüntesse róluk a vásárnapias vadonatúj jelleget, amely annyira kedves a filiszternek, s oly utálatos az igazi gentleman számára. Ez a minden csillogást kerülés — szándékosan versszerűtlenség jellemző Bárdos László költeményeinek szövetére, beszédmódjára is. Ami főként akkor tűnik fel, ha a költő egy-egy professzionális biztonságra valló, tökéletesen megalkotott kötött formában írt versével ismerkedünk meg. (*Verlaine katekizmust kér és kap a monsi börtönben. Korrespondencia.*)

A *Visszaéneklés* — akár Bárdos korábbi két kötetének *Feliratok*, *Láthatatlan párbajok* — szemléleti háttérét bölcséletileg legfőképpen Heidegger (a *Hűszpercnyi* című alkotásban tematikusan is felbukkan) adja. A szépirodalmi hagyományok közül leginkább az Újhold örökségéhez kapcsolódik. Ennek a hatástörténetnek (késő) modern a logikája. Tehát nem a szöveghagyományokon mintegy belül mozogva (posztmodern horizont), hanem azok fölött (modern horizont) létesít kapcsolatot az időben még korábbi nagy alkotók — Babits, Baudelaire, Dosztojevszkij, Kölcsey, Kosztolányi, Verlaine, Vörösmarty — műveivel. Ez az intertextuális kapcsolódás nem a különféle kontextusokból származó szövegek jelhasználatának viszonylagosításában érdekelt, hanem a már klasszikus műalkotások mélyén rejlő, az emberi létezés általános kérdéseire redukált, egzisztenciális problematikában. Legelementárisabban ez a szemlélet a Kölcsey: *Elfojtódás* című versére utaló hasonló című költeményben legszemléletesebben a Baudelaire-re és Babits-ra egyénként utaló kötetzáró szonettben érhető tetten.

A Bárdos-költemények erősen távolított beszédmódjának, tárgyias képi szerkezetnek érdesen intim jelleget kölcsönöz egyfajta naplószerűség. A *Visszaéneklés* — és a két korábbi

kötet — alkotói különösségének alapját egy paradoxon adja. A személytelenség és a személyesség paradoxona. Habár e két komponens aránya itt-ott megváltozik az idő folyamán, az ellentét feszültsége végig megmarad. Bárdos László erősen intellektuális lírájának alkotói tétje az, hogy kellőképpen fel tudja-e szítani e paradoxon feszültségét. A költőnek ez a *Visszaéneklés* című kötetében is fényesen sikerült.

A hazai befogadás tétje pedig az, hogy az Újholdból ismert poétika eme megújított változatát sikerül-e érvényessé tenni a 90-es években. Bárdos a nehezebb (esztétikai) utat választotta. Tiszteletet érdemlő vállalkozás. Akkor, amikor az újszubjektivitás, illetve a posztmodern nyelvi-relativizációs formációi kerülnek egyre inkább a költészeti kánon középpontjába. Bárdos szépirodalmi, sőt zenei művekre (például Wagnerére) utaló gazdag lírájának ily módon súlyosabb, veretesebb a sikere. (*Ives könyvek*, 1995)

PAYER IMRE

KLASSZIKUSOK(?)

Reviczky Gyula: *Összes költeményei* — Áprily Lajos: *Válogatott versei*. — Erdélyi József: *Válogatott versei. A magyar költészet kincsháza*.

Ez az egyik legértékesebb, legszebben kivitelezett hazai könyvsorozat; Lator László szerkesztésében valóban a magyar líra kincseit olvashatjuk, valamennyi kötetet az illető költő ismerőjének válogatásában vagy gyűjtésében, tömör, jól tájékoztató utószavával. Jelentőségről fölösleges sokat beszélni: a nemzettudat ébren tartásában, nyelvünk megtisztításában és gazdagításában a költészetnek mindig óriási szerepe volt, s tudták jól ezt a versírók is, akik kellő alázattal és hivatástudattal igyekeztek küldetésüknek megfelelni.

A három könyv három eltérő költőt idéz. Hármójuk közül Reviczky sorsa volt talán a legtragikusabb. Ősi név viselője, akiről aztán kiderült, hogy apjának amolyan „balkézről született” gyermeke, s jöttek a nélkülözések, a nyomor, majd a *Pán halála* kései sikere, amelyben Jászai Mari remek előadásának nem kis része volt, majd a korai halál, amely a 34 éves korára teljesen leromlott szervezetű lírikus pályáját

épp a kiteljesedés pillanatában metszette el. Valószínűleg hányatott sorsának is nagy szerepe volt abban, hogy sajátos, alapvetően pesszimista életfilozófiát vallott, amelyben az esetekkel iránt érzett részvéte éppoly fontos elem, mint a humor és a bánat.

Közhelynek számít, de igaz: Reviczky a magyar líra egyik megújítója, rendkívül tanulmányos nyomon követni verseiben az Arany János-i kánon és a már említett életszemlélet küzdelmét. Néhány lírai helyzetdalában mintha az *Őszikék* tűnődő visszhangja szólna meg, annyi különbséggel, hogy Reviczky inkább behelyezkedett a korai öregség fájdalmába, s nem átélte azt. Némi joggal gondolhatunk arra, hogy Arany nagysága szinte nyomasztó teherként nehezedett a fiatalokra, akik vagy lázadózva, különféle égtájak felé figyelve keresték saját hangjukat — mint Reviczky is —, vagy különféle variációkban s egyre anakronisztikusabban szólaltatták meg azokat az érzéseket, amelyek Arany költészetében csodálatos belső hitellel jelentek meg.

Reviczky egyik alapélménye a sír, a halál, az elmúlás. Többnyire belenyugvással tekint a végre. „A temető csendes magánya / Mindig kedvenc helyem marad.” — írta a *Sírok között*-ben, amelynek számtalan variációját találjuk költészetében. Még magasztos érzelmeit is csendesen, a ritka pillanat bűvöletében szólaltatja meg, mint aki tudja, ezek valóban csak pillanatok, nyomukban a keserű kiábrándulás és reménytelenség hosszadalmas éveivel: „A lemonadás és a bánat, / A bocsánat, szájalom, / S nem a szeretet sugára / Bolygó epigon dalom.” Ez az önjellemzése persze túlzás, de valóban áthatja magatartását a fölöslegesség tudata, amelyet hol keserűen, hol önironikusan fogalmazott meg. Ugyanakkor néha ugyanolyan szenvedélyesen ostromozza kortársait, mint később Ady tette. A *Vakulj, magyar!* Ady magyarság-verseinek egyik előhangja. Egyébként számtalan szép versben vallotta hazája iránt érzett szeretetét és hűségét.

Reviczky kora gyermeke volt, és ebben a korban nem vált nevetségessé, aki a magyarság megtartó érzéseit Isten és a haza iránt érzett hűségét is versbe foglalta. A perditához részvevő szeretettel lehajló Reviczky lelkese lett a tudományos haladás gondolatáért, a fejlődésért, de undorodott azoktól, akik avatatlanul éltek a nagy szavakkal, s hit, meggyőződés nélkül dörögtek patetikus jelszava-

ikat. Magatartását jól jelzi *Isten* című versének befejezése: „A tudomány, az ember-bölcsesség / Hadd fejtegesse millió csodáid’... / Nyugodtan nézed újabb Bábelét, / Amelyen át egedbe nézni áhít / Engem, tündödött, volt-e kezdeted, / Időnek vége hogy mikor lehet: / Érzése elfog a parányiságnak, / És leborulva, térdemen imádlak.” (A kötetet S. Varga Pál gondozta.)

„Most gyűjtsd a fényt. Magas hegyekre menj, / ahol kékebb és ragyogóbb a menny.// A lelketed csűr-szélességre tárd / és kéve-számra szedd a napsugárt.” Áprily Lajos *Ködös évszak előtt* című verse indul e sorokkal, amelyek azonnal magukkal ragadnak kicsit felfokozott, jambikus dallamukkal, a természetnek azzal az intim bensőségességgel, amelyet költőnkön kívül kevesen éltek meg ilyen mélységben. Áprily az érintetlen, harmóniát sugalló, az ember által meg nem rontott, inkább neki vigasztalást és reményt adó természet költője volt. Rokontalan lírikus. Érzéseit, fájdalmait is látszólag élettelen környezetére vetítette ki: a nehéz években a vadfogó hurkai jelképezik szorongását, „ernyedt karú fák” sugallják a halál közelségét, s a világ harmóniáját a madarak kórusa alapján kottázza le. Olyasmit őrzött, óvott lírájában, amit e század embere, de költészete is mintha cserbenhagyott volna. Sokszor olvashatunk arról, hogy a modern lírából eltűntek a képek. Hogyne tűntek volna el! Hiszen lassacskán kivesznek azok a természeti adottságok, amelyek megjelenítése révén titkos egyetértés alakulhatott volna ki a költő és olvasója között, s a racionalizmus és a talányosság mintha szűkös tápláléka volna az olvasónak, aki boldogan ismer Áprily Lajos költészetében egy olyan világra, amelyre már csak álmaiban emlékezhet. Joggal írja a kötet szerkesztője, Győry János szép berekesztő esszéjében, hogy a költő népszerűsége rohamosan növekszik. Mindenki él a vágy, hogy egyszer feltalálja a Boldogok Szigetét. Áprilynak sikerült, s ráadásul olyan birodalmat fedezett föl, amelyről nekünk is van, lehet tudomásunk. „Megálltam itt a nyugtalan világban / és vándor-párom erre hoztalak. / Megállítottak a patakos erdők, / a vércsés sziklák és a várfalak.” Ezt 1938-ban írta, s az érzéstől, a természetesen folyó, a víz csobogását idéző dallamtól később sem tágitott. Ez a közeg és ez az élmény segítette a lét értelmezésében, jó és rossz elfogadásában, amely-

ről híres négysorosai szólnak. Ez tette mélyen és hitelesen emberivé líráját, melyből hiányoznak az érzelmi szélsőségek, a látványos gesztusok, annál gyakrabban találkozhatunk bennük bölcs belenyugvással, tiszta emberiséggel, bensőségességgel, csupa olyan jellemvonással, amelyet saját életünkéből fájdalmasan hiányolunk.

Erdélyi József épp az ellenkezője Áprilynak. „Fut az ember, vesszőt fut. / Élet, élet: hosszú út!” Ezt 1943-ban írta, hosszas vesszőfutások után. Akkor még nem sejthette, milyen hosszú és kacskaringós lesz az életútja, kitérőkkel, büntetéssel, elfeledéssel és kései visszatéréssel.

Ízig-vérig szociális indíttatású költő volt. Indulása után úgy látszott, hogy Petőfihez kapcsolja vissza líránkat, megadva a népi mozgalomnak azt a lírai alaphangot, amely leginkább illett céljaihoz. Közvetlenül, keményen fogalmazott, s hogy költészete nem témáihoz illően gazdagodott — mint például Illyés Gyuláé —, annak az a magyarázata, hogy indulatai vezérelték, s — mint tudjuk — a harag nem jó tanácsadó: „Az ember kiáll” — fontos és jellemző gondolata. Ő maga nem mindig állt jó helyre...

Hatása nagyobb volt, mint költői ereje. A Trianon utáni döbbenetbe szinte belesüvített a hangja, és sokakban visszhangzott az a különben kétségbevonhatatlan megállapítása, hogy az országvesztésért a magyar uralkodó osztály a felelős. A *Lovaspóló* a *Vérmezőn* joggal lett a protestálás, a társadalom peremére szorítottak öntudatra ébredésének jelképe. Sokáig úgy látszott, hogy Erdélyi lírájában, vagy általa kezdődhet e folyamat. Hallatlan erővel fogalmazta meg a saját és közvetve a vele egyívásúak magányosságát, kiszorított-ságát: „Visz a vonat a főváros felé... / Mért élek ott? Nem vagyok senkié, / ellenségem, irigym, üldözőm / annyi van ott, mint fűszál a mezőn. // S miért? — Amért a nép fia vagyok, / ezé a népé, kit nem tagadok (...) — az 1936-os Téli utazás sorai hitelesek, de mutatják a veszélyt: a versbeszéd túlzott közvetlenségét, a próza felé hajló fogalmazásmód költőietlenségét, holott ugyanakkor még magával ragadó „telitalálatai” is voltak, például a *Magyar családban*, a *Pusztai harangban* és másutt is.

Erdélyi tudott távlatokat teremteni, volt humora, de e jellegzetességeit elnyomta indu-

lata, „kiszolgáltatta magát az olcsóbb érvelésnek”, mint életműve legjobb ismerője, a kötetet válogató Görömbei András írja tapintatosan. Persze ha visszaemlékezünk József Attila elleni megnyilvánulásaira és a második világháború idején való szereplésére, akkor azért okkal is lehet Erdélyi ellen érveket felhozni.

Öregkori verseiben megtisztult a hangja, emlékezései egy letűnt világot idéznek szeretettel és fájdalommal. Az élet elszaladt mellette, s ezt ő is érezte. Megállítani nem tudta az időt, s belekiáltani sem volt képes, mint fiatalon. Költői búcsúja mégis méltó volt indulásához. (*Unikornis Kiadó*)

RÓNAY LÁSZLÓ

NEMESKÜRTY ISTVÁN: MEDDIG VÁRJUNK?

Magyar Sorsanalízis

Irodalomtörténeti, filmtörténeti és szépírói munkák mellett Nemeskürty István az elmúlt évtizedekben mindenekelőtt történetírói tevékenységével váltott ki parázs vitákat. A történelemtudomány hivatásos művelői igazából sohasem „barátkoztak” meg megközelítésmódjával, amely egy-egy korszak elemzésekor a régől uralkodó determinista felfogással szemben a „másként is történhetett volna” lehetőségeit igyekezett föltárni. E viták immár a múltéi: Nemeskürty ma is különcknek számít mértékadó történészberkekben — viszont meglehet az az elégtétele, hogy témái rendre opponensei érdeklődésének a homlokterébe kerültek, továbbá, hogy könyvei szinte bestsellerekként hatottak, jelentősen növelték a magyar történelem iránt érdeklődők számát.

Nemeskürty könyvének alcímében ez áll: *Számvetés az új évezred küszöbén*. A szerző ki-méletlenül őszinte történelmi önvizsgálatra szánta el magát lényegretörő „keresztkérdésekkel” ütköztetve a magyar évszázadokat. Milyen képet-képeket alkotott rólunk Nyugat-Európa a változó időben? E képek mennyiben voltak valóságosak? S mivel többnyire torzítottak: miért történt ez így, tehetünk-e erről, s ha igen, hol hibáztunk? Az előszóban Babits Mihály *Psychoanalízis Christiana* című versére utalva írja „a tanulmány ilyesféle keresztény lélekelemzés”.

Nemeskürty már a legkorábbi századok-

ban rábukkan kudarcainak legfőbb okaira; ezek, szerinte: az önhiitt-gőgös befelé fordulás, a veszélyhelyzetek lebecsülése, illetve e töről fakadóan: a katasztrófák passzív bevárása, a csodavárás... Az aranykorokat, III. Béla, az Anjouk és Mátyás uralkodását így és ezért követték a nemzethalállal fenyegető mélypontok: a tatárjárás és a török uralom. Több előrelátás és jobb felkészülés esetén mindkét pusztítás mérsékelhető lett volna — figyelmeztet a szerző.

A kishitúséggel párosuló csodavárás ugyancsak markáns vonása nemzeti karakterünknek. A szerző kimutatja, hogy ezekért a „csodákért” többnyire függetlenségünk elvesztésével fizettünk meg: Az 1848/49-es szabadságharcot s az 1956-os forradalmat éppen e negatív tendenciára rácafoló példakként sorolja történelmünk legfényesebb fejezetei közé: amikor a nemzet saját kezébe vette sorsát, s „maga igyekezett cselekedni”.

Kitűnik a könyvből, hogy Nemeskürtyt nem az ezredforduló közeledtének misztikus hangulata készítette a magyarság ezeréves történelmének földidézésére. Miközben az ország gazdasági és morális állapota katasztrófálisan romlik. „Civilizált társadalmunk rosszabb erkölcsi állapotban van, mint a legprimitívebb törzsek” — olvashatjuk döbbenetes megállapítását.

Nemeskürty az ellenzékbe szorult nemzeti érzelmű kereszténység szószólójaként írta meg könyvét. Tragikus úttévesztéseinken eltöprengve is fenntartja magának a vigasztalódás, a reménykedés jogát.

Politikai ábrándok kergetése helyett meg-hitt, lélekpallérozó programokba való elmélyülést szorgalmaz a szerző.

MAJOROS JÓZSEF

FARAGÓ FERENC: A FLOX

Bizony mondom, nem rossz dolog egy íróról semmit se tudni. Ha emlékezetem nem csal, Faragó Ferencnek soha a nevét nem hallottam, tőle egy betűt nem olvastam, s könyvének fülszövegén sem találunk róla adatot. Talán az én figyelmetlenségem az oka — de az is lehet, hogy a *Jak-füzetek* sorozatszerkesztői figyelték föl időben egy fiatal tehetségre, s adták ki a szerző *A flox* című novelláskötetét.

Mi az a flox? Kiderül — ha kiderül... — a

címadó, szegmentált szövegből. „A flox az egy nagyon súlyos betegség”; „A flox az egy kihalt nép”; „A flox az egy frissiben kifejlesztett szőlőfajta (*vitis flox superradicans*)”; A flox az egy öreg bácsi, aki az utcasarkon hegedül”; „A flox az egy olyan találmány, mellyel a nap-sütésből könnyedén aranyat lehet csinálni” — illetve ez mind *nem*, mert az író, úgymond, idáig hazudott, mint a vízfolyás. A flox valójában „a világ legeredményesebb magasugró-technikája”: az atléta egészen speciális módon neki-szalad, „fejét az égre emeli, és a magasságot fel sem mérve úgy ugorja át, hogy közben torkaszakadtából azt üvölti: leverem”.

A 6-os villamoson, a Ferenc körúttól indulva, a könyvben is említett Nagymező utcát szinte súrolva a Mártírok útjáig ismerkedtem Faragó Ferenc kötetével. Ne becsüljük le ezt a pár megállót, főleg, ha tudjuk, hogy 1996. február 26-án forgalmi dugó miatt ez az út egy egész órát tartott. Közben szellemes diákok kérdezték, van-e a szerelvényen étkezőkocsi, és fölszállt, majd zavartalanul cigarettára gyújtott egy csöklakó, egy hölgy pedig angol szavakat memorizált hangosan. A *flox* tehát közlekedési káosz is, villamoson-cigarettaíz is, nyelvtanulás is.

Mindezalatt megállapíthattam a tizenkilenc — egy híján húsz — epikai kisforma segítségével, hogy a városnovellák nem jöhetnek volna létre Mándy ihletése nélkül, az egyperces-szerű írások Örkényre vezethetők vissza, az *Utasítások a bor felfogásához* Hajnóczy egészségére koccint, a *túl magas házak leomlásának ünnepén*, a *Kréta, rózsabilincsből*, a *Kocsmai ádvent*, a *dunai riviéra története* Darvasira emlékeztet. Persze ez nem epigonizmus, csak flox. Faragó Ferenc mestere a mélyebb tartalom nélküli álomprózának, a posztmodern költői beszélynek, komótos körülírással szerkesztett segítségével mesél el történet nélküli, fanyar történeteket, érdekes kitalációkkal szolgál, melyeknek nincs téjük. A grammatikai iskolázottság, a fondorlatos ékesszólás és a fikcionálás üresjáratát cipel végig minket az író. Panaszra nincs okunk, hiszen a flox — az valamiféle tehetség, és flox van itt bőven. De mindegyik írásból elég két bekezdés, és olyan az egész, mintha a villamos a Ferenc körúttól csak a Baross utcáig döcögött volna. (*Balassi-Kiadó, József Attila Kör*)

TARJÁN TAMÁS

DAVID C. KORTEN: TŐKÉS TÁRSASÁGOK VILÁGURALMA

Az 1990-es évek elején bekövetkezett gazdasági-politikai fordulat nyomán hazánk is az úgynevezett fejlett nyugathoz való csatlakozást tűzte ki célul, amelynek anyagi bősége a tiltott gyümölcs édességével csábította a diktatúra évtizedeiben felnövekvő nemzedékeket, s mely kábulat még napjainkban is töretlenül tart. A harminc éves, New-Yorkban élő, de ázsiai, afrikai és latin-amerikai gyakorlati tapasztalattal is rendelkező Kortén professzor 1995-ben megjelent könyve Kindler József szerkesztésében immár magyar nyelven is segít eligazodni a hön óhajtott tőkés libertáriánus gazdasági rendszer játékszabályai között.

E rendszerben a piac szabadsága a pénz szabadsága, ahol az adósságcspadába kergetett nemzetek piacainak erőszakos megnyitásával globalizálódó transznacionális vállalatok a szervezett felelőtlenséget képviselik, s ahol a külföldi segítség álcárcában egy emberközpontú társadalom kialakításának intézményes ellehetetlenítése folyik, egy szűk, embermilliárdok nyomorán töretlenül gazdagodó pénzügyi elitcsoporthoz törekvéseinek kiszolgálása érdekében. Mindehhez készséges partner a lakosság, amelynek ébersége nem képes lépést tartani az egyre rafináltabb tömegkommunikációs technikák segítségével végzett ideológiai agymosásnak. Elhitetik vele a boldogság megvásárolhatóságát, olyan ádáz pénzhajszát gerjesztve ezzel, amely tovább fokozza az emberekben a társadalmi és lelki üresség érzetét. Ekkor a világot behálózó, és a kultúránkat gyarmatosító marketing-tevékenység biztosít minket az elveszett teljesség viszszerzéséről — azon termékek birtoklása révén, amelyeknek megszerzése még ádázabb pénzhajszába kergeti az emberek többségét.

Kortén professzor könyve óriási tényanyaggal alátámasztott lebilincselő olvasmány. Közgazdasági előképzettséget nem igénylő, közérthető stílusban szedi ízekre a libertáriánus globális világrend immár nálunk is uralkodó ideológiáját. Érzékletesen bizonyítja, hogy az igazi politikai törésvonal már nem a konzervativizmus/liberalizmus, jobboldal/baloldal kategóriáiban, hanem a tőkés társaságok világuralmának képében megjelenő globális gazdasági világrendbe va-

ló belesimulás vagy radikális elutasítás mentén ragadható meg.

„E most véget érő korszakban a Nyugat kudarcai és sikerei egyaránt az önmagunkról és a világról alkotott elképzeléseink egyensúlyhiányaira vezethetők vissza. A materialista monizmus döntően fontos volt technikai uralmunk eléréséhez, de társadalmaink anyagi vetületeit olyanannyira előtérbe helyezte, hogy a szellemi és lelki vetületeket egyszerűen kirekesztette. A dualizmus meghagyta a test és lélek szétválasztottságát, de mindegyiket elidegenítette a másiktól, mindkettő kárára. Hiszem, hogy Kelet és Nyugat, Dél és Észak jövője most egy olyan fokozatos együttfejlődő (koevolúciós) átalakuláson múlik, amely létünk szellemi és anyagi vetületeit egymást kölcsönösen erősíti, (szinergikus) egységbe egyesíti, teljes embereket, közösségeket és társadalmakat alkotva.” — írja a szerző könyve zárszavában. Nekünk keresztényeknek is feltétlenül érdemes megismerkednünk a könyv tartalmával, hiszen mind bírálatainak, mind javaslatainak szellemisége nagy mértékben egybeesik a katolikus egyház társadalmi tanításával és a Magyar Katolikus Püspöki Kar 1996-ban megjelent körlevelében megfogalmazottakkal. A Korten által megoldásként javasolt civil szféra megerősítésének folyamatába ugyanis mi önthetünk lelket, az eredeti tartalmától megfosztott humanista mozgalmak meddő erőlködését elkerülendő. (*Kapu Könyvek*, 1996)

KOCSIS TAMÁS

POÓS ZOLTÁN: IDOMÍTOTT TERÜLET SZELÍD MEGHÖKKENTÉS

A sokat szidott hazai könyvkiadásnak mégis van egy előnye. A korábbi évtizedekhez képest sokkal gyorsabban jelenhetnek meg a kötetek. Talán ezért is vélekednek számosan úgy: egyre több az olyan új, nap- és olvasói világot látott szépirodalmi munka, amelyeket sokan már nem értenek. Pontosabban: hagyományos olvasói beállítottságuk nem tud mit kezdeni velük. Ezeket a műveket intézik el, sajnos, aztán egy kézlegyintéssel: „Posztmodern”. Ám ez a fölényes legyintés valójában lustaságra vall. A megértés munkáját próbálja elhárítani,

elsinkófolni. Mert vajon begyömöszölhetőek-e egyáltalán egyetlen kategóriába ezek a nagyon is különböző megalkotottságot mutató kötetek? Vajon nem eleve többszempontú konstrukció-e maga a posztmodern fogalma is?

A posztmodern költőként emlegetett huszonéves Poós Zoltán legújabb, színvonalas kötetét sem lehet összetéveszteni nemzedéktársainak, Térey Jánosnak vagy Peer Krisztiánnak a műveivel. Poós *Idomított terület* című könyvének versei a vallomásos, az elvont tárgyiasság, a neoavantgárd poétikák meditatív vagy sokkolóan performatív beszédmódjára egyként — emlékeztetnek. S ez utóbbi a lényeges, az emlékeztetés, amelynek perspektívája a privát, a hétköznapi élettényekből fakad. Az egyetemes instanciák szándékos és nem tragikus hiánya ad a többnyire rímtelen versek nyelvi magatartásának, fogalmi használatának különös vájt — könnyed dalszerűséget. Életrajzi adatként érdemes megemlíteni ez utóbbival kapcsolatban, hogy Poós Zoltán kamaszkorában punk-dalszövegek írása mellett kezdett el költeményeket alkotni. Mint ahogy valószínűleg az előbb említett tömegkulturális jelenségnek sem az agresszíven lázadó irányzathoz tartozott, immár mostani költeményeit is inkább csak a szelíd meghökkentés jellemzi. Egyébként eltérően a neoavantgárdtól mint közvetlen előzménytől, magukra a posztmodern stílusokra általában is így, jelzősen, finoman illik a meghökkentés gesztusa.

A kötet lírai énjétől szándékosan távol áll minden forradalmiság. Akik világmegváltást szeretnek kiolvasni a lírai művekből, azok csalódhatnak benne. *A séta a vonalon*, az *Elutazás előtt*, az *A part széle, avagy a kirándulások*, az *Ismeretlen örömök és a Szerelmi penzum* ciklusokban megszólaló hang: rokonszenvesen érzelmes, nosztalgikusan borongó. Még korábbra visszamenve az időben, mintha kicsit a romantikát megelőző szentimentális költészetre is — emlékeztetne. (Persze a Felvilágosodás észelvű instanciáit is nélkülözve.) Így, akik szeretik e könnyedén játékos hanghordozást, e „szellős” (Poós verseiben állandóan ismétlődik, a szinte archetipikus levegő-elem), bájosan lezser lírai magatartást, azok élvezettel olvashatják ennek a tehetséges költőnek a verseit. (*Széphalom Könyvműhely*, 1996.)

PAYER IMRE

SOMMAIRE

- SÁNDOR SÍK: Discours d'adieu
 PÉTER NEMESHEGYI: Nouveaux paradigmes du christianisme
 SÁNDOR GÁNÓCZY: Dogmatique et Herméneutique
 JOHN LUKACS: La religion et les sciences de l'histoire
 ATTILA MÉSZÁROS: Formations d'enseignants au collège bénédictin de Bakonybél
 ■ Entretien avec John Lukacs
 ■ Propos de Sándor Lukácsy sur Jókai,
 de László Rónay sur Kosztolányi

INHALT

- SÁNDOR SÍK: Abschiedsrede
 PÉTER NEMESHEGYI: Paradigmenwechsel im Christentum
 SÁNDOR GÁNÓCZY: Hermeneutische Dogmatik
 JOHN LUKACS: Die Religion und die Geschichtswissenschaft
 ATTILA MÉSZÁROS: Benediktinische Lehrerausbildung in Bakonybél
 ■ Gespräch mit John Lukacs
 ■ Sándor Lukácsy über Jókai,
 László Rónay über Kosztolányi

CONTENTS

- SÁNDOR SÍK: Farewell speech
 PÉTER NEMESHEGYI: Changing paradigms in Christianity
 SÁNDOR GÁNÓCZY: Hermeneutics and systematic theology
 JOHN LUKACS: The problem of religious history
 ATTILA MÉSZÁROS: The teacher training college of the Benedictines
 ■ Interview with John Lukacs
 ■ Sándor Lukácsy about Jókai,
 László Rónay about Kosztolányi

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőség: BITSKEY BOTOND, HORÁNYI ÖZSÉB, KISS SZEMÁN RÓBERT, MORVAY EDIT
 Szerkesztőbizottság: BÉKES GELLÉRT, KALÁSZ MARTON, KENYERES ZOLTÁN, MOHAY TAMÁS, NAGY ENDRE,
 POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ, VÁRNAI JAKAB

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: VESZPRÉMI NYOMDA RT. ; Felelős vezető: Erdős András vezérigazgató
 Lapunk megjelenését a József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány, a Nemzeti Kulturális Alap és a Soros Alapítvány támogatja
 Szerkesztőség: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. Telefon: 117-7246; telefax: 117-7682. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth
 Lajos u. 1. I. lh. I. em. Tel.: 117-3661. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://communio.hcbc.hu/vigilia> /E-mail cím:
 vigilia@hcbc.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta, a HÍRKER Rt., az NH Rt. és
 alternatív terjesztők. A Vigilia csekk száma száma: OTP. VII. ker. 11707024—20373432. Előfizetési díj: 1 évre 1200, — Ft, fél évre 600, — Ft,
 negyed évre 300, — Ft egy szám ára 115, — Ft. — Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy az Inter-Europa

Ára: 115 Ft

VIGILIA

SZEMLE

RÓNAY JÁCINT	Napló
BÁRDOS LÁSZLÓ	Visszaéneklés
■	Klasszikusok (?)
NEMESKÜRTY ISTVÁN	Meddig várjunk?
FARAGÓ FERENC	A flox
DAVID C. KORTEN	Tőkés társaságok világuralma
POÓS ZOLTÁN	Idomított terület

A SZEMLÉKET ÍRTÁK Kocsis Tamás, Majoros József, Payer Imre,
Rónay László és Tarján Tamás

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- A magyar szerzetesség jelene és jövője
- Az egyházmegyei zsinatokról
- Műveltségesezmény, nevelés, iskola az ezredfordulón
- A püspöki kar szociális körlevelének utóélete
- Prohászka Ottokár emlékezete
- A családbarát társadalomért
- A szenvedés átka és áldása